

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Πολιτιστική Πολιτική
και Ανάπτυξη**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Διεκδίκηση – Επαναπατρισμός Αρχαιοτήτων και Εθνική
Ταυτότητα: η Περίπτωση των Benin Bronzes.**

Δήμητρα Λουίζου

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Μαρία Σιεχατέ**

Νοέμβριος 2022

Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών

**Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών Πολιτιστική Πολιτική
και Ανάπτυξη**

Μεταπτυχιακή Διατριβή

**Διεκδίκηση – Επαναπατρισμός Αρχαιοτήτων και Εθνική
Ταυτότητα: η Περίπτωση των Benin Bronzes.**

Δήμητρα Λουίζου

**Επιβλέπουσα Καθηγήτρια
Μαρία Σιεχατέ**

Η παρούσα πτυχιακή εργασία υποβλήθηκε προς μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων για απόκτηση πτυχιακού τίτλου σπουδών στην Πολιτιστική Πολιτική και Ανάπτυξη από τη Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Ανοικτού Πανεπιστημίου Κύπρου.

Νοέμβριος 2022

ΛΕΥΚΗ ΣΕΛΙΔΑ

Περίληψη

Η καταστροφή μνημείων και έργων τέχνης ή η αρπαγή τους και η μεταφορά τους έξω από τη χώρα όπου βρίσκονται κατά τη διάρκεια πολεμικών επιχειρήσεων ή ξένης κατοχής, έχει αποτελέσει κοινή πρακτική στην ιστορία της ανθρωπότητας. Αντίθετα, η φροντίδα για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών από καταστροφή, φθορά ή λεηλασία, που μπορεί να υποστούν σε καιρό πολέμου, δεν εκτείνεται σε βάθος χρόνου. Για τους νικητές το «δικαίωμα στα λάφυρα» αποτελεί μέρος της ιδεολογίας του πολέμου. Αναπότρεπτη συνέπεια της άσκησης του «δικαιώματος» αυτού είναι η λαφυραγώγηση και συχνά η καταστροφή των μνημείων, του αντιπάλου, εφόσον μάλιστα αποτελούν εθνικά ή πολιτιστικά σύμβολα. Τα παραδείγματα από όλες τις ιστορικές περιόδους είναι αναρίθμητα (Κόνσολα, 1995 σελ.39). Ο όρος «πολιτιστική κληρονομιά» σημαίνει κάτι που διαφυλάσσεται με προσοχή και αγάπη για να παραδοθεί στις επόμενες γενιές. Παρόλα αυτά δεν είναι εφικτό να διαφυλαχτούν όλα τα αντικείμενα της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας ομάδας ανθρώπων ή μιας χώρας.

Τα σύγχρονα δίκαια χαρακτηρίζονται από την τάση αυστηροποίησης του νομικού τους πλαισίου με σκοπό την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Κατά τους δύο τελευταίους αιώνες η αποικιοκρατία, οι πολεμικές συρράξεις, η βιομηχανοποίηση, ο εκμοντερνισμός, οι οικιστικές παρεμβάσεις κ.α έχουν προκαλέσει παγκοσμίως την καταστροφή ή την απώλεια μεγάλου μέρους πολιτιστικών αγαθών, οδηγώντας με τον τρόπο αυτό σε απώλεια, κατά σημαντικό ποσοστό, της πολιτιστικής ταυτότητας μεγάλων πληθυσμιακών ομάδων. Η διαπίστωση του φαινομένου αυτού είναι που έχει δημιουργήσει μια διάθεση για αναγέννηση της πολιτιστικής παράδοσης, που αφενός συνεισφέρει στην αναγέννηση της υπερηφάνειας ενός λαού και στην ανανέωση της δημιουργικότητας του και αφετέρου, αποτελεί συνεχή πηγή έμπνευσης. Αντικείμενο μελέτης της παρούσας εργασίας αποτελεί η σύνδεση της έννοιας της εθνικής ταυτότητας και του ζητήματος επαναπατριsmού πολιτιστικών αγαθών και ειδικότερα των αρχαιοτήτων. Γίνεται επίσης αναφορά στον ρόλο που διαδραμάτισαν τα μουσεία και οι μουσειακές συλλογές κατά τον 18ο και 19ο αιώνα.

Η εργασία εστιάζει στην υπόθεση των Χάλκινων του Benin τα οποία αφαιρέθηκαν από το Βασίλειο του Benin κατά την διάρκεια μιας αιματηρής επιδρομής το 1897 από βρετανικά στρατεύματα, και σήμερα διακοσμούν τα μεγαλύτερα μουσεία του κόσμου. Καταγράφονται τόσο οι απόψεις που υποστηρίζουν τον επαναπατρισμό των Χάλκινων του Benin καθώς και ενέργειες που γίνονται προς αυτή την κατεύθυνση, όσο και οι απόψεις των Οικουμενικών μουσείων οι οποίες έλαβαν και επίσημη μορφή μέσω της «Διακήρυξης για την σημασία και την αξία των Οικουμενικών μουσείων».

Summary

The destruction of monuments and works of art, or their looting and removal from the country where they are located during military operations or foreign occupation, has been a common practice throughout human history. In contrast, the care to protect cultural property from destruction, damage or looting, which may be suffered in time of war, does not extend over time. For the victors the "right to the spoils" is part of the ideology of war. An unavoidable consequence of the exercise of this "right" is the looting and often the destruction of the monuments of the opponent, since they are indeed national or cultural symbols. Examples from all historical periods are countless (Κόνσολα, 1995 σελ.39). The term "cultural heritage" means something that is preserved with care and love to be handed down to future generations. However, it is not possible to preserve all the objects of the cultural heritage of a group of people or a country.

Modern rights are characterized by a tendency to tighten their legal framework in order to protect cultural assets. During the last two centuries, colonialism, wars, industrialization, modernization, residential interventions, etc. have caused worldwide the destruction or loss of a large part of cultural goods, thus leading to a significant loss of cultural identity of large population groups. The ascertainment of this phenomenon that has created a spirit for revival of cultural tradition, which on the one hand contributes to the rebirth of a people's pride and the renewal of its creativity and on the other hand, is a constant source of inspiration. The object of study of this paper is the connection between the concept of national identity and the issue of repatriation of cultural goods and particularly antiquities. Reference is also made to the role played by museums and museum collections in the 18th and 19th centuries.

The study case we will deal with is the Benin Bronzes which were taken from the Kingdom of Benin during a bloody raid in 1897 by British troops, and today adorn the world's greatest museums. Both the views supporting the repatriation of the Benin bronzes and actions taken in this direction are recorded, as well as the views of the Ecumenical museums which received official form through the "Declaration on the importance and value of the Universal museums".

«...στην γιαγιά μου Σταυρούλα και στην μητέρα μου Τριανταφυλλιά»

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	x
1 Κεφάλαιο 1: Σκοπός της μελέτης και αποσαφήνιση εννοιών.....	1
1.1 Σκοπός της έρευνας, ερευνητικά ερωτήματα και μεθοδολογία.....	1
1.2 Πολιτιστικό αγαθό και πολιτιστική κληρονομιά.....	2
1.3 Αιτίες απομάκρυνσης πολιτιστικών αγαθών από τον τόπο προέλευσης. Ιστορικά στοιχεία.....	7
1.4 Επαναπατρισμός πολιτιστικών αγαθών. Η θεωρία του πολιτιστικού διεθνισμού και του πολιτιστικού εθνικισμού.....	9
1.4.1 Πολιτιστικός διεθνισμός.....	12
1.4.2 Πολιτιστικός εθνικισμός.....	13
1.4.3 Σύνθεση απόψεων πολιτιστικού διεθνισμού και πολιτιστικού εθνικισμού.....	13
2 Κεφάλαιο 2: Το Διεθνές θεσμικό πλαίσιο για την προστασία και επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών στον τόπο προέλευσης.....	17
2.1 Η Σύμβαση της Χάγης (1954) για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης.....	17
2.2 Η Σύμβαση της UNESCO (1970) για την Παρεμπόδιση και Πρόληψη της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας Πολιτιστικών Αγαθών.....	19
2.3 Η Σύμβαση UNIDROIT (1995).....	21
2.4 ICOM (International Council of Museums).....	22
3 Κεφάλαιο 3 : Έθνος εθνικισμός και εθνική ταυτότητα.....	23
3.1 Έθνική ομάδα, Έθνος, Εθνικισμός και Εθνική Ταυτότητα.....	23
3.2 Τα Οικουμενικά- Εγκυκλοπαιδικά μουσεία.....	28
3.2.1 Η Διακήρυξη των Οικουμενικών μουσείων.....	30
3.2.2 Ζητήματα δεοντολογίας των Οικουμενικών μουσείων.....	32
3.2.3 Μουσειακή ηθική και ο Κώδικας δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία.....	34
4 Κεφάλαιο 4: Η περίπτωση των Benin.....	38
4.1 Ιστορική αναδρομή του Βασιλείου του Benin.....	38
4.2 Η τιμωρητική αποστολή στο Benin.....	41

4.3	Το Διεθνές Δίκαιο του δέκατου ένατου αιώνα και τα λάφυρα του πολέμου.....	44
4.4	Η στάση των ευρωπαϊκών κρατών απέναντι στις μη δυτικές κοινωνίες.....	47
4.5	Ο επαναπατρισμός του θησαυρού του Benin.....	49
4.5.1	Η περίπτωση της Γαλλίας.....	53
4.5.2	Η περίπτωση της Γερμανίας.....	54
4.5.3	Η περίπτωση της Αγγλίας.....	56
5	Κεφάλαιο 5: Συμπεράσματα.....	63
	Βιβλιογραφία.....	67

Εισαγωγή

Τα πολιτιστικά αγαθά, υλικά και άυλα, έχουν δική τους προέλευση και βιογραφία. Δημιουργούνται από άτομα με κοινή γλώσσα, παραδόσεις και επιρροές. Κατά τη διάρκεια τη ζωής τους δημιουργούν νοήματα που προέρχονται από τις σχέσεις των ατόμων που τα δημιούργησαν ή από αυτούς για τους οποίους τα δημιούργησαν. Τα πολιτιστικά αγαθά σαν στοιχείο της ταυτότητας των ανθρώπων καθορίζουν την ιστορία τους. Δεν δημιουργήθηκαν τυχαία, ούτε θα μπορούσαν να δημιουργηθούν παρόμοια ξανά. Έχουν μοναδική θέση στην ιστορία των πολιτισμών και των εθνών εξαιτίας της μοναδικότητας και της σημασίας τους. Όμως, συχνά γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης, κλοπής και εμπορευματοποίησης με σκοπό την αλλοίωση της ιστορικής διαδρομής και το κέρδος. (Μουσταΐρα, 2010).

Η αρπαγή των πολιτιστικών αγαθών υπήρξε από τις πιο κερδοφόρες αλλά και καταστροφικές δραστηριότητες στην παγκόσμια ιστορία. Η λεηλασία συνεχίζεται μέχρι σήμερα και είναι το ίδιο καταστροφική με την εμπορευματοποίηση των αρχαιοτήτων. Σήμερα, από όλες τις ηπείρους ακούγεται το αίτημα για επιστροφή και επανένωση των κλεμμένων και συχνά αιματοβαμμένων αρχαιοτήτων κατά τη διάρκεια των επιδρομών στις χώρες προέλευσής τους. (Μουσταΐρα, 2010)

«Επιστροφή», «απόδοση», «επαναπατρισμός». Όποιον όρο και αν χρησιμοποιήσουμε το ζητούμενο παραμένει το ίδιο, τα πολιτιστικά αγαθά να ενταχθούν ξανά στο χώρο από τον οποίο απομακρύνθηκαν. Οι διεκδικήσεις των κλεμμένων πολιτιστικών αγαθών τις τελευταίες δεκαετίες έχουν πολλαπλασιαστεί και παρατηρούνται κάποια θεαματικά αποτελέσματα από την πλευρά των μουσείων που τα έχουν στη κατοχή τους. Η πράξη της επιστροφής της πολιτιστικής κληρονομιάς στη χώρα προέλευσής της, σημαίνει αποκατάσταση της αδικίας που διαπράχτηκε στο παρελθόν και αντίσταση αναβίωσης μιας τέτοιας αδικίας στο μέλλον. Επιστροφή πολιτιστικών αγαθών σημαίνει επιστροφή του κύρους του πολιτισμού, αξιοπρέπεια και επανόρθωση των πράξεων που έγιναν στο παρελθόν. (Μουσταΐρα, 2010)

Η εργασία αυτή αποτελεί μια προσπάθεια αποτύπωσης όλων των θεμάτων που προηγήθηκαν και κυρίως στην διασάφηση θεμάτων επαναπατρισμού, εθνικής ταυτότητας, πολιτιστικής κληρονομιάς, δεοντολογίας Οικουμενικών μουσείων κ.α. Πιο συγκεκριμένα, η μελέτη συγκροτείται από εισαγωγή, τέσσερα μέρη που χωρίζονται σε κεφάλαια και συμπεράσματα. Στο πρώτο κεφάλαιο δίνονται οι ορισμοί για τα πολιτιστικά αγαθά και την πολιτιστική κληρονομιά, ενώ γίνεται μια εισαγωγή και στην έννοια του επαναπατρισμού, αναλύοντας τις θεωρίες του πολιτιστικού εθνικισμού και του πολιτιστικού διεθνισμού. Αρχικά, αναλύονται οι έννοιες «πολιτιστικό αγαθό» και «πολιτιστική κληρονομιά». Στη συνέχεια ακολουθεί περιληπτική αναφορά ιστορικών στοιχείων, από την αρχαιότητα έως και σήμερα, που σχετίζονται με τις αιτίες απόσπασης πολιτιστικών αγαθών από τον τόπο προέλευσής τους. Το ζήτημα του επαναπατρισμού εξετάζεται επίσης ιστορικά. Στο δεύτερο κεφάλαιο αποτυπώνεται περιληπτικά το Διεθνές θεσμικό πλαίσιο που αναφέρεται στην προστασία και την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών στους τόπους προέλευσης.

Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται ο προσδιορισμός της έννοιας της εθνικής ταυτότητας, μέσω της ανάλυσης των εννοιών της εθνικής ομάδας, του έθνους και του εθνικισμού. Ακολούθως, παρουσιάζουμε τα Οικουμενικά ή Εγκυκλοπαιδικά μουσεία και την Διακήρυξη των Οικουμενικών μουσείων παραθέτουμε ζητήματα δεοντολογίας τους. Στην συνέχεια παρουσιάζουμε ζητήματα μουσειακής ηθικής σε συνάρτηση με τον Κώδικα δεοντολογίας του ICOM. Το τέταρτο κεφάλαιο αφορά την περίπτωση μελέτης των Χάλκινων του Benin. Αναφέρονται ιστορικά γεγονότα καταστροφής και λεηλασίας των Χάλκινων του Benin και πως αυτά έχουν καταλήξει να εκτίθενται σε μουσεία του εξωτερικού. Ακόμη, διερευνώνται δράσεις και στρατηγικές διεκδίκησης σε συνάρτηση με τις σημαντικότερες συλλογές Χάλκινων του Benin. Επιπλέον, καταγράφονται ενέργειες επαναπατρισμού Χάλκινων του Benin μεγάλων μουσείων του Δυτικού κόσμου. Επίσης, γίνεται αναφορά σε χαρακτηριστικά παραδείγματα επαναπατρισμού Χάλκινων του Benin. Η εργασία ολοκληρώνεται με τα συμπεράσματα πάνω στο θέμα που συζητήθηκε.

Κεφάλαιο 1

Σκοπός της μελέτης και αποσαφήνιση εννοιών

1.1 Σκοπός της έρευνας, ερευνητικά ερωτήματα και μεθοδολογία.

Το ζήτημα της διεκδίκησης και του επαναπατρισμού των πολιτιστικών αγαθών είναι θεμελιώδες καθώς συνδέεται τόσο με τον παγκόσμιο πολιτισμό όσο και με την εθνική ταυτότητα. Ο πολιτισμικός πλούτος των κρατών «εξαγωγέων» -συνήθως οικονομικά ασθενέστερων, αλλά πολιτισμικά πλουσίων- έχει ανά τους αιώνες λεηλατηθεί και παράνομα εξαχθεί βρίσκοντας καταφύγιο στα Κράτη «εισαγωγής» του ανεπτυγμένου κόσμου. Η αποκατάσταση με την επιστροφή (επαναπατρισμό) των πολιτιστικών αγαθών είναι κεφαλαιώδους σημασίας με ισχυρούς ιστορικούς και πολιτισμικούς συμβολισμούς.

Η παρούσα διατριβή στοχεύει στη διεξοδική μελέτη της διεκδίκησης και του επαναπατρισμού αρχαιοτήτων εστιάζοντας στην περίπτωση των Benin Bronzes.

Κύριος σκοπός της εργασίας είναι να αναδείξει τα μοντέλα διαχείρισης του επαναπατρισμού αρχαιοτήτων στα πλαίσια της εν εξελίξει μακράς διαδικασίας αποαποικιοποίησης των αφρικανικών συλλογών αλλά πως αυτά τα θέματα συνδέονται με την διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας, εστιάζοντας στην περίπτωση της Νιγηρίας και των Benin Bronzes. Ακόμη, θα αποτυπώσουμε που βρίσκεται ο δημόσιος διάλογος αυτή τη στιγμή τόσο στις χώρες προέλευσης όσο και στις χώρες υποδοχής, καθώς και ποια είναι η έκβαση των αιτημάτων επαναπατρισμού των πολιτιστικών αγαθών του Benin έως και σήμερα.

Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα τα οποία θα λειτουργήσουν ως άξονες ανάπτυξης της εργασίας είναι:

- Ποιο είναι το διεθνές πλαίσιο διεκδίκησης και επαναπατρισμού αρχαιοτήτων και ποιος ο ρόλος που διαδραματίζουν τα Οικουμενικά μουσεία στις διεκδικήσεις αυτές;

- Ποια είναι η διασύνδεση αιτημάτων επαναπατρισμού με θέματα εθνικής ταυτότητας και πολιτιστικού εθνικισμού;
- Ποιες είναι οι τρέχουσες εξελίξεις στο πεδίο της αποαποικιοποίησης των συλλογών και ποιες τάσεις αναδύονται ως προς αυτό;
- Ποιες είναι οι συνέπειες της υπαρπαγής των πολιτιστικών αγαθών του Βασιλείου του Benin γνωστά ως Benin Bronzes αλλά και οι συνέπειες της αποικιοκρατίας την ευρύτερη περιοχή;

Η βασική μεθοδολογία που ακολουθήθηκε είναι η μελέτη πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, βιβλιογραφική μελέτη και εξέταση διεθνών συμβάσεων που αφορούν στο υπό εξέταση θέμα.

Επίσης χρησιμοποιήθηκαν:

- Άρθρα και συγγράμματα νομικού και αρχαιολογικού περιεχομένου, σχετικά με τα ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς, διεκδίκησης και επαναπατρισμού αρχαιοτήτων
- Άρθρα και συγγράμματα σχετικά με την κατασκευή ταυτοτήτων και την δημιουργία του έθνους
- Διεθνή νομικά δεσμευτικά και μη δεσμευτικά κείμενα
- Δελτία Τύπου, επίσημες ανακοινώσεις και συμφωνίες των αρμόδιων φορέων
- Άρθρα εφημερίδων και ηλεκτρονικών πηγών σχετικά με τα ζητήματα αυτά.

Στην προσπάθεια να βρεθεί το κατάλληλο υλικό πραγματοποιήθηκαν επισκέψεις στις βιβλιοθήκες του Παντείου Πανεπιστημίου, της Νομικής Σχολής Αθηνών και της Φιλοσοφικής Σχολής Αθηνών.

Επίσης θα εξεταστεί εις βάθος η μελέτη περίπτωσης των Benin Bronzes και η λεηλασία τους το 1897 από τα βρετανικά στρατεύματα ενταγμένη στο ιστορικό πλαίσιο αναφοράς.

1.2 Πολιτιστικό αγαθό και πολιτιστική κληρονομιά.

Τα «πολιτιστικά αγαθά» είναι συστατικά στοιχεία της «πολιτιστικής κληρονομιάς». Οι δύο αυτοί όροι, τόσο των «πολιτιστικών αγαθών» όσο και της «πολιτιστικής κληρονομιάς», παρουσιάζουν εξαιρετική δυσκολία στην απόδοση ενός συγκεκριμένου ορισμού σε αυτούς, καθώς, καταρχάς, εμπεριέχουν την έννοια του «πολιτισμού». Ο πολιτισμός είναι μια ευρεία έννοια¹, σύνθετης σύλληψης που μεταβάλλεται και

¹ Οι A. Kroeber / C. Kluckhohn, Culture, a Critical Review of Concepts and Definition, 1952, συγκέντρωσαν τουλάχιστον 160 έννοιες του όρου «πολιτισμός» (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σ.13)

εξελίσσεται διαρκώς και εξαρτάται από ποικίλους παράγοντες (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002). Η λέξη «πολιτισμός» καθώς και η συγγενική της και σχεδόν συνώνυμη λέξη «κουλτούρα» έκαναν την εμφάνισή τους στην Δυτική Ευρώπη στα μέσα του 18^{ου} αιώνα και καθιερώθηκαν από τον 19^ο αιώνα και μετά.

Ο Μοντεσκιέ, ο Βολταίρος, ο Λέσινγκ, ο Χέρντερ και πολλοί άλλοι θεωρούσαν τον πολιτισμό μόνο ως μια ηθική έννοια. Ο Χέρντερ στο έργο του "Ίδέες για μια φιλοσοφία της ιστορίας της ανθρωπότητας" (Ρόκερ, 2005, σελ. 246), διατύπωσε την αρχή ότι η ανάπτυξη του πολιτισμού ενός λαού συναρτάται με το κατά πόσο εκφράζει το πνεύμα του ανθρωπισμού. Ακόμα και σήμερα, το ηθικό αίσθημα αποτελεί για πολλούς το ουσιώδες περιεχόμενο κάθε πολιτισμού (ibid, σελ. 246). Τους τελευταίους δύο αιώνες οι λέξεις «πολιτισμός» και «κουλτούρα» απέκτησαν πολλές και διαφορετικές σημασίες ήγειραν παρεξηγήσεις και διαφωνίες, παρέμειναν όμως εξαιρετικά διαδεδομένες καθώς αναδείχτηκαν ως βασικοί όροι όλων των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών. Η λέξη «πολιτισμός» ήταν κατά κύριο λόγο γαλλική έννοια, τότε όπως και τώρα, και παρέπεμπε στον πολιτικό, οικονομικό και πρακτικό βίο (Eagleton, 2003, σελ. 46). Στην γερμανική γλώσσα, αντίθετα, η λέξη «πολιτισμός» έχει μια δευτερεύουσα αξία και αντιπροσωπεύει ότι περικλείει η εξωτερική πλευρά του ανθρώπου, η επιφάνεια της ανθρώπινης ύπαρξης (Elias, 1997, σελ. 72).

Από τον 18^ο μέχρι τον 20^ο αιώνα η γαλλογερμανική διαμάχη έχει αρχετυπικό χαρακτήρα και αφορά τις δύο αντιλήψεις περί κουλτούρας. Η μία αντίληψη είναι επιμεριστική σε αντίθεση με την άλλη που είναι οικουμενιστική. Αυτές οι δύο αντιλήψεις συνιστούν το θεμέλιο των δύο τρόπων ορισμού της έννοιας της κουλτούρας στις σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες (Cuche, 2001, σελ. 29). Η ελληνική γλώσσα δυσκολεύεται να αποδώσει με διαφορετικούς όρους τις έννοιες της κουλτούρας και του πολιτισμού («culture» και «civilization» αντίστοιχα), ωστόσο, αν και σχεδόν συνώνυμες, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι η χρήση του όρου «πολιτισμός» δηλώνει κάτι ευρύτερο σε σχέση με την κουλτούρα, η οποία μπορεί να αναφέρεται, υπό μια πιο στενή έννοια, σε μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα και να αφορά το σύνολο των γνωστικών και αισθητικών της αξιών. Επίσης, οι αγγλοσαξονικές χώρες τείνουν να αποφεύγουν τη χρήση του όρου «culture», ο οποίος χρησιμοποιείται κυρίως σε περιπτώσεις με περιορισμένη επιστημονική, εθνολογική και καλλιτεχνική έννοια, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες χώρες, όπου χρησιμοποιείται ευκολότερα και χωρίς μεγάλη ακρίβεια. Χαρακτηριστικά, τα κράτη που επιδιώκουν να

αναδείξουν την έννοια του έθνους τους και της ταυτότητάς τους, όπως οι χώρες του τρίτου κόσμου επί παραδείγματι, αποδίδουν στον όρο «πολιτισμός» πολιτική σημασία (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σελ. 14, Greenfield, 1995, σελ. 253).

Συμπερασματικά από τα ως άνω, γίνονται εμφανείς οι λόγοι δυσκολίας απόδοσης ορισμού στην έννοια του «πολιτιστικού αγαθού» αφού καταρχάς πρέπει να ληφθεί υπόψη και να αποδοθεί ο πολύπλοκος και σύνθετος χαρακτήρας του πολιτιστικού στοιχείου σε ένα αντικείμενο. Η προσπάθεια ορισμού έρχεται αντιμέτωπη με ένα σύνολο κοινωνικοϊστορικών δεδομένων των οποίων η σύνθεση και η σπουδαιότητα μεταβάλλονται στο χώρο και στον χρόνο. Πιο συγκεκριμένα, πολιτιστικά αγαθά μπορεί να αποκαλούνται ένα σύνολο ετερόκλητων πραγμάτων κινητών ή ακίνητων, ταπεινών ή σημαντικών, προορισμένων για διάφορες χρήσεις, όπως θρησκευτικές, στρατιωτικές, λαϊκές κ.α, που έχουν κατασκευαστεί από ευτελή ή πολύτιμα υλικά, άτεχνα ή περίτεχνα. Η αισθητική αξία ή ο χαρακτηρισμός ως έργο τέχνης, δεν είναι αυτή που καθορίζει ποια αντικείμενα είναι πολιτιστικά και ποια όχι, αλλά η ένταξή τους σε μια εποχή ή ένα πολιτισμό, του οποίου η μαρτυρία εξασφαλίζεται μέσω των εν λόγω αντικειμένων (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σελ. 16). Εν γένει, οι χώρες του Δυτικού κόσμου, έχουν την τάση να αποδίδουν τον όρο του πολιτιστικού αγαθού σε αντικείμενα τόσο με ιστορικό όσο και με καλλιτεχνικό ενδιαφέρον. Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και στις υπόλοιπες χώρες, κάνοντας σαφές πως το περιεχόμενο της έννοιας του πολιτιστικού αγαθού δεν είναι ίδιο παντού, καθώς και η αντίληψη για την έννοια του πολιτισμού δεν είναι ίδια. Ακόμη, παρόμοιο πρόβλημα προκύπτει και από την ένταξη ενός πολιτιστικού αγαθού σε χρονικά πλαίσια, δηλαδή ποιο είναι το χρονικό διάστημα που προσδίδει σε ένα αντικείμενο την έννοια του πολιτιστικού αγαθού.

Η παλαιότητα διαδραματίζει σημαντικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία, όμως σε κάθε περίπτωση είναι σε συνάρτηση με το παρόν. Ταυτόχρονα, τα αντικείμενα που χαρακτηρίζονται ως πολιτιστικά αγαθά κατέχουν συνήθως ειδικό βάρος, αξία, σπουδαιότητα και ενδιαφέρον για μια συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα. Σαφώς ως πολιτιστικά αγαθά είναι δυνατό να χαρακτηριστούν τόσο τα έργα τέχνης και τα αρχαιολογικά ευρήματα όσο και τα αντικείμενα εθνολογικού ενδιαφέροντος (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σελ. 18). Το περιεχόμενο της έννοιας του πολιτιστικού αγαθού δεν είναι ίδιο ανά τον κόσμο, εφόσον και η αντίληψη για την έννοια του πολιτισμού δεν είναι ενιαία. Ακόμη, ένα αντικείμενο το οποίο μια χώρα μπορεί να

χαρακτηρίζει ως πολιτιστικό αγαθό και μάλιστα χωρίς την δυνατότητα να μεταβιβαστεί η κυριότητά του λόγω της ιδιαίτερης αξίας του, μια άλλη χώρα μπορεί απλώς να μην επιτρέψει την εξαγωγή του και από μια τρίτη χώρα να μην θεωρείται άξιο σημασίας. Η διαφοροποίηση αυτή διαδραμάτισε έναν σημαντικό ρόλο στην παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών.

Γενικά, ο όρος «πολιτιστική κληρονομιά» περιλαμβάνει το σύνολο των πραγμάτων, υλικών και άυλων, που έχουν πολιτιστική σημασία και μπορεί να αναφέρεται είτε σε συγκεκριμένο τόπο είτε, αποκτώντας ευρύτερη έννοια, σε παγκόσμιο επίπεδο. Ειδικότερα, το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών ενός δεδομένου τόπου, χώρας το οποίο κληροδοτείται από γενιά σε γενιά, κατέχοντας τη σημασία της διατήρησης για τη διαφύλαξη της ιστορικής μνήμης και όχι μόνο, αποτελεί την πολιτιστική κληρονομιά του. Αντίστοιχα μπορεί να ερμηνευτεί ο όρος και σε παγκόσμια πλαίσια, αναφερόμενος στο σύνολο των πολιτιστικών αγαθών όλων των χωρών, εστιάζοντας στη σημασία διατήρησής τους προς όφελος όλης της ανθρωπότητας.

Ο όρος «πολιτιστικό αγαθό» είναι λιγότερο επιβαρυνμένος από αυτόν της «πολιτιστικής κληρονομιάς», στον οποίο συνυπάρχει τόσο το στοιχείο του πολιτισμού όσο και η νομική έκφραση των περιουσιακών δικαιωμάτων. Αφενός η πολιτιστική κληρονομιά αναφέρεται σε σύνολο αντικειμένων πολιτιστικής αξίας, αφετέρου όμως καταδεικνύει τη σημασία τους ως κληροδοτημάτων, από το πρόσφατο ή απώτερο παρελθόν, που ανήκουν κυρίως σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, καθότι αποτελούν δημιουργήματα της κουλτούρας της, από όπου άλλωστε έχουν λάβει και την πολιτιστική τους αξία, αποτελώντας αντιπροσωπευτικό δείγμα της πολιτισμικής της ταυτότητας (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σελ. 22 Greenfield, 1995, σελ. 254 Arriah, 2009). Έτσι, η πολιτιστική κληρονομιά μιας χώρας, ενός τόπου, περιλαμβάνει το σύνολο των πολιτιστικών αγαθών που αποτελούν στοιχεία της ιστορικής μνήμης της κοινωνίας των ανθρώπων που κατοικούν σε αυτή (Παυλογεωργάτος, 2003, σελ. 27)

Η έναρξη της χρήσης του όρου «πολιτιστική κληρονομιά» τοποθετείται χρονικά κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα σε νομικά κείμενα που αφορούσαν τους νόμους και τα έθιμα του πολέμου, στα οποία προβλέπεται ότι η πολιτιστική κληρονομιά αν και ανήκει στο κράτος θα αντιμετωπίζεται ως ιδιωτική περιουσία. Αντίστοιχα, η πρώτη χρήση του όρου «πολιτιστικά αγαθά» γίνεται στη Σύμβαση της Χάγης, κατά την οποία αυτά

υπάγονται στην πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σελ. 23).

Η Σύμβαση της Χάγης για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε Περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης, συστάθηκε το 1954 με πρωτοβουλία της UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό) και ορίζει τα πολιτιστικά αγαθά ως τα κινητά και ακίνητα αγαθά, ανεξάρτητα από την προέλευση ή την κυριότητα, τα οποία κατέχουν εξαιρετική σημασία στην πολιτιστική κληρονομιά της ανθρωπότητας, απαριθμώντας χαρακτηριστικά ορισμένα είδη τους (UNESCO (α), χ.χ.). Επίσης, στη Σύμβαση της UNESCO (1970) που αφορά τα ληπτέα μέτρα για την απαγόρευση και παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης της κυριότητας των πολιτιστικών αγαθών, ως πολιτιστικά αγαθά θεωρούνται εκείνα τα οποία, θρησκευτικά ή κοσμικά, καθορίζονται από το κάθε κράτος ως έχοντα σπουδαιότητα για την αρχαιολογία, την προϊστορία, την ιστορία, τη φιλολογία, την τέχνη ή την επιστήμη (Βουδούρη, 1992, Παπαπετρόπουλος, 2006). Ο συγκεκριμένος ορισμός ακολουθείται από λεπτομερή απαρίθμηση ανάλογων παραδειγμάτων. Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 4 της Σύμβασης, τα συγκεκριμένα αγαθά για να αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της εκάστοτε χώρας θα πρέπει να κατέχουν ιδιαίτερο εθνικό, εδαφικό ή συμβατικό σύνδεσμο με αυτή (Βουδούρη, 1992).

Ακόμη, η Σύμβαση UNIDROIT του 1995 για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά, στο άρθρο 2, επιλέγει επίσης μικτό ορισμό, κάνοντας γενική αναφορά στα σπουδαία πολιτιστικά αγαθά, τα οποία στην συνέχεια κατατάσσει σε κατηγορίες στο Παράρτημά της (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σελ. 21).

1.3 Αιτίες απομάκρυνσης πολιτιστικών αγαθών από τον τόπο προέλευσης. Ιστορικά στοιχεία.

Το φαινόμενο της αρπαγής ή καταστροφής έργων τέχνης, κυρίως σε περιόδους πολέμου, υφίσταται από την αρχαιότητα. Αντικείμενα κατασκευασμένα κυρίως από πολύτιμα υλικά είχαν το ρόλο του λάφυρου-τρόπαιου του νικητή, ενώ ό,τι δεν ήταν δυνατό να

αποσπαστεί συνήθως καταστρεφόταν τιμωρώντας τον ηττημένο. Ιστορικά παραδείγματα της τακτικής αυτής αποτελούν η λεηλασία της Αθήνας από τους Πέρσες το 480 π.Χ, της Θήβας το 335 π.Χ. από το Μέγα Αλέξανδρο όπως και χωρών της Ανατολής που κατακτά κατά τη διάρκεια των εκστρατειών που πραγματοποίησε (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002). Αργότερα, κατά την εξάπλωση της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας υπήρξε συνεχής και συστηματική λεηλασία των εδαφών που κατακτούνται, ειδικά των ελληνικών πόλεων από όπου μεταφέρεται πληθώρα έργων τέχνης στην περιοχή της Ιταλίας. Αλλά και ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος κατά την εγκαθίδρυση της Κωνσταντινούπολης ως νέας πρωτεύουσας της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, μετέφερε εκεί πολυάριθμα έργα τέχνης από τον ελλαδικό χώρο. Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι μέχρι και εκείνη την εποχή τα αντικείμενα που διαρπάζονταν δεν θεωρούνταν έργα τέχνης (πόσο μάλλον πολιτιστικά αγαθά), αλλά αντικείμενα μεγάλης αξίας και ομορφιάς λόγω των υλικών κατασκευής. Επιπλέον, η ενσωμάτωση των αντικειμένων αυτών σε νέα κέντρα δύναμης και εξουσίας καταδεικνύει με εμφανή τρόπο την κυριαρχία του παρόντος στο παρελθόν (ChouliaKapeloni, 2014).

Τα ιστορικά παραδείγματα λεηλασιών αντικειμένων πολιτιστικής, αλλά όπως νοούνταν καλλιτεχνικής και οικονομικής αξίας, είναι αναρίθμητα και εδώ αναφέρονται μόνο τα πιο χαρακτηριστικά. Κατά την περίοδο της Αναγέννησης τα έργα τέχνης άρχισαν σταδιακά να αναγνωρίζονται ως τέτοια, παρόλα αυτά δεν ήταν αρκετό για να σταματήσει τη λεηλασία τους. Την ίδια περίοδο ισπανοί κατακτητές κατέλαβαν τις περιοχές του Μεξικό και της Νότιας Αμερικής, καταστρέφοντας τους πολιτισμούς των Ίνκας, των Αζτέκων και άλλων αυτοχθόνων φυλών, λεηλατώντας κινητά έργα, καταστρέφοντας ναούς και παλάτια ενώ αναφέρεται ότι έλιωναν χρυσά αντικείμενα για να συγκεντρώσουν το χρυσάφι (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002). Αμέσως μετά τη γαλλική επανάσταση και κατά την περίοδο των ναπολεόντειων πολέμων, συντελέστηκε η μεγαλύτερη σε έκταση παράνομη και οργανωμένη μετακίνηση έργων τέχνης στην περιοχή της Ευρώπης. Τα γαλλικά στρατεύματα συνόδευαν ειδικοί σε θέματα τέχνης, οι οποίοι διάλεγαν τα σημαντικότερα έργα τέχνης με σκοπό αυτά να σταλούν στο Παρίσι για να πλουτίσουν τη συλλογή του μουσείου του Λούβρου. Χώρες όπως η Ισπανία, το Βέλγιο, η Ολλανδία, η Γερμανία, η Ρωσία κυρίως όμως η Ιταλία έχασαν έτσι σημαντικό μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, Vrdoljak, 2008). Τα παραπάνω παραδείγματα αποτελούν περιπτώσεις λεηλασίας και αρπαγής πολιτιστικών αγαθών σε περιόδους πολέμου. Αξιοσημείωτες όμως είναι και οι αντίστοιχες περιπτώσεις σε

περιόδους, φαινομενικά, ειρήνης. Οι χριστιανοί ιεραπόστολοι, κυρίως μετά την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου, αποτέλεσαν τους κύριους προμηθευτές των ευρωπαϊκών μουσείων με εθνολογικά αντικείμενα από τη Λατινική Αμερική, την Αυστραλία, Αφρική, Ασία κ.α.. Μάλιστα, το εθνολογικό μουσείο του Βατικανού φαίνεται να κατέχει σήμερα περισσότερα από 60.000 αντικείμενα από τις περιοχές που αναφέρθηκαν (Greenfield, 1995).

Το κίνημα του Διαφωτισμού στην Ευρώπη, στα τέλη του 17ου αιώνα, ενέτεινε το ενδιαφέρον για τη μελέτη των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων και για την κλασική αρχαιότητα γενικότερα. Θεωρήθηκε ότι ο κλασικός πολιτισμός αποτελεί τη βάση για τη δημιουργία του Δυτικού πολιτισμού. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε την αφορμή για την αναζήτηση απτών αποδείξεων αυτού του αρχαίου πολιτισμού. Έτσι, περιηγητές από την Ευρώπη καταφθάνουν αρχικά στην Ιταλία και μετέπειτα στον ελλαδικό χώρο, που ανήκει στην οθωμανική αυτοκρατορία. Το αποκορύφωμα του ενδιαφέροντος για την Ελλάδα και τα μνημεία της τοποθετείται χρονικά στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα. Όλο και περισσότεροι Ευρωπαίοι μεμονωμένοι ταξιδιώτες, διπλωματικές ή επιστημονικές αποστολές καταφθάνουν στην Ελλάδα και ταυτόχρονα συλλέγουν, αγοράζουν, διαρπάζουν ή αποσπούν με καταστροφικό τρόπο αρχαία αντικείμενα για να εμπλουτίσουν ιδιωτικές συλλογές ή δημόσια μουσεία των μεγάλων δυτικοευρωπαϊκών κρατών. Οι γνωστότερες διαρπαγές εκείνης της περιόδου αφορούν τα γλυπτά του Παρθενώνα, που μεταφέρθηκαν στο Βρετανικό Μουσείο και το άγαλμα της Αφροδίτης της Μήλου, που βρίσκεται στο Λούβρο (Βουδούρη, 2003, Chouliakapelon, 2014, Greenfield, 1995).

Η αποικιοκρατία αποτέλεσε επίσης μία ακόμη σημαντική αιτία απομάκρυνσης πολιτιστικών αγαθών από τον τόπο προέλευσής τους. Πολλά από αυτά τα αγαθά προερχόμενα από χώρες-αποικίες ευρωπαϊκών κρατών στην Ασία, τη Λατινική Αμερική, την Αφρική και την Ωκεανία κατέληξαν στις συλλογές ιδιωτών ή μουσείων.

Η λεηλασία πολιτιστικών αγαθών συνεχίστηκε και στον 20ο αιώνα κατά τη διάρκεια των δύο παγκοσμίων πολέμων, με καταστροφικότερο τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η Γερμανία τότε επιδόθηκε σε πρακτικές λεηλασίας που περιλάμβαναν την αφαίρεση και μεταφορά αναρίθμητων πολιτιστικών αγαθών από όλη την Ευρώπη και την Ελλάδα, αλλά και την καταστροφή επίσης ανυπολόγιστης καλλιτεχνικής και ιστορικής αξίας αντικειμένων. Το πλήθος των χωρών και των πολιτιστικών αγαθών που διαρπάχθηκαν ήταν δυσανάλογο

σε σχέση με το χρονικό διάστημα που απαιτήθηκε για να συντελεστεί αυτή η καταστροφή. Το απόθεμα των έργων τέχνης που σχηματιζόταν στη Γερμανία ήταν ανυπολόγιστης οικονομικής αξίας. Ο σκοπός της αφαίρεσης και απόκτησης των πολιτιστικών αγαθών ήταν σύμφωνα με τον Χίτλερ, η χρησιμοποίησή τους ως εγγυήσεις για τις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις που θα ακολουθούσαν, όμως ο πραγματικός στόχος ήταν ο εμπλουτισμός του γερμανικού κράτους και η δόξα του ναζισμού. Ωστόσο, τα σοβιετικά στρατεύματα που εισέβαλαν στη Γερμανία και σηματοδότησαν τη λήξη του Πολέμου, πραγματοποίησαν με τη σειρά τους λεηλασία ως ανταπόδοση, όπως ειπώθηκε, για την αρπαγή και καταστροφή ρωσικών πολιτιστικών αγαθών. Το πλήθος των αντικειμένων που απομακρύνθηκαν από τη Γερμανία παρέμεινε κρυμμένο στη Σοβιετική Ένωση μέχρι τη διάλυσή της (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002).

Ακόμη και σήμερα τα πολιτιστικά αγαθά συνεχίζουν να αποτελούν αντικείμενο λεηλασίας σε περιόδους πολέμου αλλά και παράνομης διακίνησης σε περίοδο ειρήνης. Επίσης, έχοντας πλέον επίγνωση της πολιτιστικής ιδιότητας που πολλά αντικείμενα κατέχουν, η καταστροφή τους συντελείται αρκετές φορές σκόπιμα ώστε να καταστραφούν οι απτές μαρτυρίες ενός πολιτισμού και οι μνήμες ενός λαού, όπως συνέβη στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, με την παράνομη απομάκρυνση πολιτιστικών αγαθών αλλά και στο Αφγανιστάν, όπου οι Ταλιμπάν με κίνητρο τη μισαλλοδοξία κατέστρεψαν βουδιστικά μνημεία (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002)

1.4 Επαναπατρισμός πολιτιστικών αγαθών. Η θεωρία του πολιτιστικού διεθνισμού και του πολιτιστικού εθνικισμού.

Όπως είναι φανερό, τα πολιτιστικά αγαθά από την αρχαιότητα έως και σήμερα διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην παγκόσμια Ιστορία. Ακόμη και όταν η πολιτιστική τους αξία δεν ήταν γνωστή ή συνειδητοποιημένη, η απόκτησή τους για λόγους οικονομικούς, θρησκευτικούς ή πολιτικούς θεωρούταν επιβεβλημένη, με συνέπεια την απομάκρυνσή τους από τον τόπο προέλευσης ή ακόμα και την καταστροφή τους (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002). Η επίγνωση της ανάγκης διατήρησης ενός αντικειμένου με καλλιτεχνική αξία, εκτός της οικονομικής, παρατηρείται στις αρχές του 17ου αιώνα στη Ρώμη με διατάγματα της ρωμαιοκαθολικής εκκλησίας, τα οποία απαγόρευαν την εξαγωγή πολιτιστικών αντικειμένων χωρίς προβλεπόμενη άδεια και με την απειλή επιβολής ποινών (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002). Παράλληλα, την ίδια χρονική περίοδο,

οι κυβερνώντες στις ιταλικές πόλεις-κράτη με σχετικές αποφάσεις απαγορεύουν επίσης, την εξαγωγή, χωρίς άδεια από αρμόδιο όργανο, έργων τέχνης, τα οποία για πρώτη φορά διακρίνουν σε παλιά και πρόσφατα, προσδίδοντάς τους ανάλογο βαθμό προστασίας.

Επίσης, ως η πρώτη ρύθμιση, αλλά και αναγνώριση της σημασίας επιστροφής πολιτιστικών αγαθών, μπορεί να θεωρηθεί το αίτημα για την επιστροφή χειρογράφων και αρχείων, που αφαιρέθηκαν στη διάρκεια πολεμικών συγκρούσεων και το οποίο εντοπίζεται στη Συνθήκη της Βεστφαλίας το 1648, που σηματοδότησε το τέλος του τριακονταετούς Πολέμου στην Ευρώπη. Ωστόσο, η παραδοχή πρακτικών λεηλασίας σε περιόδους ένοπλων συγκρούσεων συνεχίζει να υφίσταται και μόνο μετά τους ναπολεόντειους πολέμους, στις αρχές του 19ου αιώνα, αρχίζει να μειώνεται, ενώ παράλληλα επιστράφηκαν πολλά από τα έργα τέχνης που είχαν μεταφερθεί στη Γαλλία (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002). Το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα χαρακτηρίζεται από την ανάπτυξη της αρχαιολογίας ως επιστήμης, της Ιστορίας αλλά και της γεωλογίας. Αναπτύσσονται συστηματικές τεχνικές αρχαιολογικής έρευνας αλλά και συντήρησης, ενώ αρχίζει να δημιουργείται κάποιου είδους συνείδησης σχετικά με την αφαίρεση πολιτιστικών αγαθών (Greenfield, 1995). Λίγο αργότερα, το πολεμικό δίκαιο αρχίζει να ενδιαφέρεται πλέον για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών, όπως γίνεται φανερό από τις δύο διεθνείς συμβάσεις που υπογράφηκαν στη Χάγη της Ολλανδίας το 1899 και το 1907 και απαγορεύουν καταρχάς τη λεηλασία, προβλέπουν την προστασία ιστορικών μνημείων αλλά και την καταβολή αποζημίωσης σε περίπτωση καταστροφής (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002). Ήδη, λοιπόν, είχε αρχίσει να διαφαίνεται ο δεσμός μεταξύ λαού, χώρας/κράτους και πολιτιστικών αγαθών (Vrdoljak, 2008).

Στη διάρκεια του 20ου αιώνα, κυρίως μετά τη λήξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εδραιώθηκε η αντίληψη ότι η προστασία των πολιτιστικών αγαθών αποτελεί ζήτημα διεθνούς εμβέλειας, καθώς αυτά αποτελούν μέρος της παγκόσμιας κληρονομιάς. Το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στην προσπάθεια ελέγχου της διενέργειας λαθρανασκαφών, του παράνομου εμπορίου και της επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσης, τόσο σε περίοδο πολέμου όσο και σε καιρό ειρήνης (Greenfield, 1995). Σημαντικό ρόλο στην κατεύθυνση αυτή διαδραματίζει από το 1945, που ιδρύθηκε, ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό (UNESCO- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization). Σκοπός του οργανισμού είναι η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας και του διαλόγου μεταξύ των

κρατών-μελών του. Η καθοριστική συμβολή του στον τομέα του πολιτισμού, ειδικά στο ζήτημα της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, υλικής και άυλης, παράλληλα με τους τομείς της εκπαίδευσης και της επιστήμης, αποδεικνύεται μέσω σχετικών αποφάσεων, πρωτοβουλιών και δράσεων, διεθνών διασκέψεων, συστάσεων και κυρίως διεθνών συμβάσεων (Cunpo, 2008).

Ο δεσμός μεταξύ ανθρώπων, εδαφικής περιοχής και πολιτιστικών αντικειμένων, καθιερώθηκε και «νομικά» από τις αρχές του 19ου αιώνα, με τις αποφάσεις του συνεδρίου της Βιέννης (Vrdoljak, 2008). Τα πολιτιστικά αγαθά έχουν αποδειχθεί από τότε καθοριστικός παράγοντας στον προσδιορισμό και την επιβεβαίωση των πολιτισμικών ταυτοτήτων, ενώ χαρακτηρίζονται ως πολιτιστικό κληροδότημα που πρέπει να διατηρηθεί, να προστατευθεί και να προβληθεί, ως ενεργό μέσο που επιβεβαιώνει τη συνέχεια και τη σταθερότητα στις κοινωνίες, ώστε αυτές να διαχωρίσουν και να διατηρήσουν την ταυτότητά τους. Με αυτή την έννοια, η πολιτιστική κληρονομιά είναι κάτι παραπάνω από ένα απλό κληροδότημα από το παρελθόν, αποτελώντας ένα «προϊόν», που αξιολογείται στο παρόν ως μέσο ταυτοποίησης των ατόμων και δημιουργίας της αίσθησης του «ανήκειν» σε συγκεκριμένη ομάδα και τόπο. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να μη λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι ο χαρακτήρας αυτός της πολιτιστικής κληρονομιάς είναι μια κοινωνική κατασκευή, βασισμένη σε συμβολικές δομές και προέρχεται από την αλληλεπίδραση σύνθετων ιστορικών, πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων, οι οποίοι καθορίζουν ποιες δομές και αναφορές του παρελθόντος θα επιλεγούν και θα ερμηνευτούν ανάλογα, έτσι ώστε να αποκτήσουν νόημα ως σύμβολα ταυτότητας (Anico, 2009).

Τα θέματα περί πολιτιστικής κληρονομιάς καλύπτονται γενικά στα διεθνή κείμενα, υπό την έννοια της «προστασίας». Το ζήτημα όμως του επαναπατρισμού αποτελεί ξεχωριστό θέμα και συνήθως, όταν αναφέρεται, αποφεύγεται να αναλυθεί πλήρως ή να επιλυθεί με πιο δραστικά μέτρα, παραμένοντας πολλές φορές στη θεωρία. Αναμφίβολα, ο επαναπατρισμός πολιτιστικών αγαθών αποτελεί εξαιρετικά σύνθετο ζήτημα, με πολιτικό και νομικό χαρακτήρα. Ωστόσο, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις επιστροφής πολιτιστικών αγαθών τα τελευταία χρόνια, οι οποίες οφείλονται στις διεθνείς συμβάσεις και στο εκάστοτε κρατικό δίκαιο, αλλά υπάρχουν και περιπτώσεις που επιτεύχθηκε η επιστροφή έπειτα από διπλωματικές πιέσεις, ιδιωτικές δωρεές και αγορές, δωρεές κρατικού επιπέδου, ανταλλαγές, επ' αόριστον δανεισμού ή και από κρατική πρωτοβουλία από τη

χώρα που είχε στην κατοχή της το αντικείμενο (Greenfield, 1995). Άλλωστε, τα σύγχρονα μέσα που αποτελούν βασική στρατηγική σε θέματα επαναπατρισμού και στηρίζονται περισσότερο σε ηθικό και όχι σε νομικό πλαίσιο, είναι ο διάλογος και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας. Ο διάλογος, είτε σε κρατικό, διπλωματικό ή σε επιστημονικό επίπεδο, άγνωστος στο ευρύ κοινό, μπορεί μαζί με τη δράση των μέσων μαζικής ενημέρωσης, που προβάλλουν υποθέσεις αιτημάτων επαναπατρισμού πολιτιστικών αγαθών, ενημερώνοντας το κοινό, να αποτελέσουν εξαιρετικά «εργαλεία» για την επίλυση ζητημάτων επαναπατρισμού (Quiroga, 2012).

1.4.1 Πολιτιστικός διεθνισμός.

Οι διαφορές στον προσδιορισμό της έννοιας των πολιτιστικών αγαθών, όπως είδαμε και πιο πάνω, επηρεάζουν την αντιμετώπισή τους από τις διάφορες κοινωνίες αλλά και την αναγνώριση της διασύνδεσής τους με μια γεωγραφική περιοχή. Ειδικότερα για την διασύνδεση αυτή έχουν επικρατήσει δύο απόψεις. Σύμφωνα με την πρώτη που έχει επικρατήσει ως πολιτιστικός διεθνισμός, τα αντικείμενα με καλλιτεχνική, αρχαιολογική ή ιστορική αξία αποτελούν συστατικά του κοινού ανθρωπίνου πολιτισμού, ανεξάρτητα από την χώρα καταγωγής τους ή την τωρινή τους θέση, από δικαιώματα κυριότητας ή δικαιοδοσίας κάποιου κράτους (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, σελ. 23).

Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι από τη στιγμή που οποιοσδήποτε μπορεί να δει και να εκτιμήσει ένα πολιτιστικό αγαθό, δεν έχει σημασία ο τόπος στον οποίο βρίσκεται αυτό, οπότε η χώρα καταγωγής του δεν είναι απαραίτητο να έχει τον έλεγχό του. Αυτή η άποψη εστιάζει περισσότερο στην ικανότητα ενός κράτους να διαφυλάξει τα πολιτιστικά αγαθά, ως στοιχεία μιας παγκόσμιας κληρονομιάς, από όσο στην πολιτισμική του συγγένεια με αυτά. Επιπλέον, υποστηρίζεται ότι από τη στιγμή που οποιοσδήποτε μπορεί να δει και να εκτιμήσει ένα πολιτιστικό αγαθό, δεν έχει σημασία ο τόπος στον οποίο βρίσκεται αυτό, οπότε η χώρα καταγωγής του δεν είναι απαραίτητο να έχει τον έλεγχό του. Όμως, ο κυριότερος στόχος της θεωρίας αυτής, η οποία άλλωστε υποστηρίζεται κυρίως από χώρες εισαγωγής πολιτιστικών αγαθών, είναι η αποτροπή διεκδίκησής τους από τις χώρες προέλευσής τους (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002). Έτσι, ενώ η θεωρία αυτή μπορεί να στηρίζεται σε κάποια λογικά επιχειρήματα, συνήθως δεν πείθει για τα πραγματικά της κίνητρα.

1.4.2 Πολιτιστικός εθνικισμός.

Ο πολιτιστικός «εθνικισμός» θεωρεί σημαντικότερο στοιχείο τον τόπο δημιουργίας και προέλευσης ενός πολιτιστικού αγαθού, ανεξάρτητα από το χρόνο που έχει παρέλθει από την εποχή που δημιουργήθηκε ή τον πολιτισμό από τον οποίο δημιουργήθηκε. Η άποψη αυτή στηρίζεται περισσότερο σε ηθικά επιχειρήματα και όχι σε νομική βάση. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας του δεσμού των πολιτιστικών αγαθών με έναν λαό, καθώς αποτελούν σύμβολα που συνδέουν τα άτομα με μια κοινή κληρονομιά και ταυτότητα, οπότε το αίσθημα και η ηθική διαμορφώνουν την κοινή γνώμη, συνήθως όμως χωρίς να διαθέτουν και νομική ισχύ. Το αντεπιχείρημα που προβάλλεται σε αυτή την άποψη είναι ότι πολλές φορές τα αντικείμενα αυτά έχουν παραχθεί από λαούς, των οποίων οι πολιτισμοί αναπτύχθηκαν σε μια δεδομένη εποχή και σε μια περιοχή, της οποίας οι σημερινοί κάτοικοι δεν έχουν κάποια πολιτισμική συγγένεια με τους πρώτους (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002).

1.4.3 Σύνθεση απόψεων πολιτιστικού διεθνισμού και πολιτιστικού εθνικισμού.

Τα επιχειρήματα που στηρίζουν τις δύο απόψεις, που περιγράφηκαν πιο πάνω, είναι πολυάριθμα και αντικρουόμενα μεταξύ τους. Οι υποστηρικτές του πολιτιστικού «διεθνισμού» προβάλλουν καταρχάς το επιχείρημα της διάσωσης των πολιτιστικών αγαθών. Σύμφωνα με αυτό, πολλά αντικείμενα θα είχαν χαθεί, για διάφορους λόγους (π.χ. φυσικά φαινόμενα, πολεμικές συρράξεις, λαθρεμπόριο), αν δεν είχαν μεταφερθεί από τη χώρα προέλευσης σε διαφορετικό τόπο, όπου υπήρχαν οι κατάλληλες συνθήκες και προϋποθέσεις για να διατηρηθούν. Όμως, ποιος εξουσιοδοτεί μια τέτοια πρακτική και πώς αυτή νομιμοποιείται; Οι αξίες που διατηρούνται, μέσω των πολιτιστικών αγαθών, νομιμοποιούν την κτήση; Τα οφέλη (π.χ. οικονομικά), που αποκομίζει η χώρα που αποκτά αυτά τα αγαθά, είναι ανεξάρτητα από το κίνητρο της διάσωσης (Warren, 1999); Η μετακίνηση και απόκτηση πολιτιστικών αγαθών, τα οποία στεγάζονται και εκτίθενται σε μουσεία χωρών, διαφορετικών από τη χώρα προέλευσης, υποστηρίζεται ότι έχει πραγματοποιηθεί με νόμιμα μέσα. Συνεπώς, δεν ευσταθούν οι απαιτήσεις για επαναπατρισμό από τις χώρες προέλευσης. Ωστόσο, δεν είναι δυνατό να διευκρινιστεί σύμφωνα με ποιους νόμους θεωρείται αυτή η πράξη νόμιμη, καθώς η κάθε χώρα έχει τη δική της νομοθεσία, παρόλο που για σχετικά θέματα επιβάλλεται να διέπεται από

βασικές αρχές διεθνών συμβάσεων και κανονισμών. Επιπλέον, η προβληματική που προκύπτει είναι ότι η σύγχρονη νομοθεσία δεν έχει αναδρομική ισχύ, οπότε δεν καλύπτονται περιπτώσεις απομάκρυνσης πολιτιστικών αγαθών παλαιότερων χρονικών περιόδων, οι οποίες αποτελούν και την πλειοψηφία. Επίσης, στο επιχείρημα της νόμιμης απόκτησης, αντιπαραβάλλεται αυτό της περίπτωσης, που η χώρα από την οποία απομακρύνθηκε κάποιο πολιτιστικό αγαθό, βρισκόταν υπό καθεστώς κατοχής (Warren, 1999). Άλλωστε, ακόμη και αν γίνει δεκτό το γεγονός της νόμιμης απόκτησης, το ηθικό ζήτημα συνεχίζει να αντιπροβάλλει (King, 1999, Warren, 1999). Η σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, όπως υποστηρίζεται από τον πολιτιστικό «διεθνισμό», έγκειται και στον εκπαιδευτικό χαρακτήρα της, καθώς προάγει τον παγκόσμιο πολιτισμό και μεταδίδει πληροφορία και γνώση για τους πολιτισμούς του παρελθόντος (Warren, 1999).

Τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν φορείς αξιόπιστης πληροφορίας για το ανθρώπινο παρελθόν, προβάλλοντας ιστορική, επιστημονική, πολιτιστική και αισθητική «αλήθεια». Για αυτούς τους λόγους τα αντικείμενα πρέπει να είναι προσβάσιμα στους σπουδαστές για μελέτη και στο κοινό για ψυχαγωγία και εκπαίδευση (Merryman, 2009). Επιπλέον, αναφέρεται ότι αρχαιολογικά αντικείμενα που είχαν μεταφερθεί σε μεγάλα ευρωπαϊκά μουσεία από την Ελλάδα, από διάφορες χώρες της Αφρικής κ.α., κατέστησαν προσβάσιμα, δημιούργησαν στο κοινό οικειότητα με διαφορετικούς πολιτισμούς και ακολούθως επηρέασαν και διαμόρφωσαν τη σύγχρονη τέχνη (Greenfield, 1995). Όμως, ακόμη και αν ισχύει αυτό, δεν αναιρείται το γεγονός της απόσπασης των αντικειμένων αυτών από τον τόπο δημιουργίας τους, με συνέπεια πολλές φορές την καταστροφή τόσο των ίδιων όσο και της αισθητικής ολότητας, στην περίπτωση που αποτελούσαν τμήμα ενός μεγαλύτερου συνόλου. Επίσης, η απομάκρυνση από το περιβάλλον εύρεσης, δεν συμβάλλει τελικά τόσο πολύ στη διατήρηση της εκπαιδευτικής αξίας των πολιτιστικών αγαθών, τόσο για τον λόγο που περιγράφηκε μόλις όσο και για το ότι η ερμηνεία και η μελέτη ενός αντικειμένου σχετίζονται άμεσα με το περιβάλλον δημιουργίας του. Ακόμη, μεγάλο ποσοστό της αισθητικής αξίας των αντικειμένων χάνεται, όταν αυτά τοποθετούνται σε διαφορετικό περιβάλλον (Warren, 1999). Γενικά, τα πολιτιστικά αγαθά θεωρούνται εξαιρετικής σημασίας για τους λαούς που τα δημιούργησαν ή για αυτούς για τους οποίους δημιουργήθηκαν ή ακόμη και για αυτούς που η ιστορία και η ταυτότητα τους υποστηρίζουν ότι συνδέεται άμεσα με αυτά. Το δεδομένο αυτό δεν είναι δυνατό να συγκριθεί με την εκπαιδευτική αξία που εμπεριέχουν τα αντικείμενα για

άλλους λαούς, ούτε ακόμη και με το επιχείρημα της έμπνευσης και επιρροής τους στην τέχνη γενικότερα (Greenfield, 1995).

Τα πολιτιστικά αντικείμενα, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, αποτελούν φορείς καλλιτεχνικής και εκπαιδευτικής αξίας, γεγονός που, σύμφωνα με τον πολιτιστικό «διεθνισμό», τα καθιστά κοινή κληρονομιά όλης της ανθρωπότητας, άρα δεν μπορεί να ανήκουν μόνο στη χώρα καταγωγής τους, ούτε να υπάρχουν απαιτήσεις επαναπατριsmού τους, εάν αυτά έχουν απομακρυνθεί από τη χώρα αυτή. Όμως, αν τα αντικείμενα αυτά ανήκουν σε όλη την ανθρωπότητα, τότε δεν ανήκουν σε κανένα συγκεκριμένο κράτος, ούτε καν σε αυτό που τα φιλοξενεί, είτε σε μουσείο είτε σε ιδιωτική συλλογή και άρα δεν μπορεί να τα διεκδικεί κανείς (Warren, 1999). Έτσι, ακόμα και αν τα διάφορα πολιτιστικά αγαθά προκαλούν παγκόσμιο θαυμασμό και εκτίμηση, δημιουργήθηκαν συγκεκριμένα από κάποιους ανθρώπους, από κάποιους λαούς και δεν είναι δυνατό να υπόκεινται σε κάποιο καθεστώς διεθνούς κτήσης. Άλλωστε, είναι πιθανό τα επιχειρήματα που υποστηρίζουν τον πολιτιστικό «διεθνισμό» να αποκρύπτουν κάποιου είδους εθνικισμό (Greenfield, 1995).

Ο πολιτιστικός «εθνικισμός» υποστηρίζει ότι ο κάθε λαός πρέπει να έχει δικαιοδοσία σε όλα τα αντικείμενα που αποτελούν την πολιτιστική του κληρονομιά και ταυτότητα. Προβάλλεται έτσι, η σημασία της πολιτιστικής κληρονομιάς ως συστατικό στοιχείο της εθνικής ταυτότητας, καθώς περιγράφει τα ιδιαίτερα ιστορικά, πολιτιστικά, θρησκευτικά κ.α. χαρακτηριστικά του πολιτισμού μιας χώρας, η οποία οφείλει να τα προστατεύσει, ώστε αυτά να διατηρηθούν και να μεταβιβαστούν στις επόμενες γενιές (Warren, 1999). Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι τα πολιτιστικά αγαθά αποτελούν ιδιοκτησία της χώρας, όπου βρέθηκαν, καθώς φέρουν το «αποτύπωμα» της εθνικής ταυτότητας. Το επιχείρημα αυτό αντικρούεται από τον ισχυρισμό ότι ανεξάρτητα από το πότε και για ποιον δημιουργήθηκαν αυτά τα αντικείμενα, είναι βέβαιο ότι δεν δημιουργήθηκαν για τα σύγχρονα έθνη, που καταλαμβάνουν πλέον την εδαφική περιοχή, στην οποία βρέθηκαν τα πρώτα. Ειδικότερα, τα αρχαιολογικά αντικείμενα αποτελούν μαρτυρία του παρελθόντος της ανθρωπότητας συνολικά και όχι του παρελθόντος ενός σύγχρονου έθνους (Cuno, 2008). Η σύνδεση, άλλωστε, της πολιτιστικής κληρονομιάς με την εθνική ταυτότητα, υποστηρίζεται ότι είναι τόσο «φαντασιακή» όσο και η σύνδεσή της με όλη την ανθρωπότητα (Appiah, 2009).

Γεγονός είναι ότι και οι ίδιοι οι λαοί, πριν τη δημιουργία των εθνικών κρατών, δεν αντιλαμβάνονταν, λόγου χάριν τα αρχαιολογικά αντικείμενα, που βρίσκονταν στην περιοχή τους, ως πολιτιστική τους κληρονομιά ή ως ιδιοκτησία τους, καθώς δεν είχε αναπτυχθεί ακόμη κάποιο σχετικό πολιτικό, νομικό ή ακαδημαϊκό πλαίσιο. Μάλιστα, πολλές φορές τα αντικείμενα αυτά πωλούνταν από τους απλούς ανθρώπους για οικονομικούς λόγους, χωρίς να υπάρχει κάποια συναίσθηση πολιτιστικής ή άλλης σύνδεσης με αυτά (King, 1999). Επίσης, η θεώρηση ότι η εθνική πολιτιστική κληρονομιά αποτελείται από όλα τα πολιτιστικά αντικείμενα που έχουν δημιουργηθεί σε συγκεκριμένη χώρα, δεν φαίνεται να πείθει τους υποστηρικτές της αντίθετης άποψης. Είναι, δηλαδή, όλα τα αντικείμενα της ίδιας βαρύνουσας σημασίας για την ταυτότητα των μελών ενός έθνους, ώστε πρέπει να παραμείνουν στο σύνολό τους στη χώρα καταγωγής ή ακόμη πρέπει να επιστραφούν όλα όσα έχουν εξαχθεί; Το επιχείρημα της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς χρησιμοποιείται για να υποστηρίξει και την παραμονή πολιτιστικών αγαθών σε χώρα διαφορετική από τη χώρα προέλευσης, καθώς έπειτα από την πάροδο μακρού χρονικού διαστήματος από την απόκτησή τους, τα αντικείμενα αυτά θεωρείται ότι αποτελούν πλέον κληρονομιά της χώρας που τα απέκτησε (Warren, 1999). Η δημόσια συζήτηση που αφορά το ζήτημα της ιδιοκτησίας και του επαναπατρισμού των πολιτιστικών αγαθών, όπως είναι φανερό βασίζεται σε ένα σύστημα που εμπεριέχει αντικρουόμενους ισχυρισμούς και διεκδικήσεις, όπου η οποιαδήποτε επίλυση αναδεικνύει κάποιον νικητή και κάποιον ηττημένο. Όμως, η συζήτηση αναφορικά με τα ζητήματα πολιτιστικής κληρονομιάς, θα πρέπει να στηρίζεται περισσότερο στον εποικοδομητικό διάλογο και να αρχίσει να αποκλίνει από το ισχύον σύστημα σύγκρουσης και αντιπαράθεσης (Warren, 1999).

Κεφάλαιο 2

Το Διεθνές θεσμικό πλαίσιο για την προστασία και επιστροφή

των πολιτιστικών αγαθών στον τόπο προέλευσης.

Ο στόχος των Διεθνών συμβάσεων είναι να αφυπνίσουν και να ευαισθητοποιήσουν την ανθρωπότητα, κυρίως σε κρατικό επίπεδο, σχετικά με βασικά πολιτιστικά ζητήματα. Για το σκοπό αυτό προτείνουν μέτρα, υποστηρίζουν προσπάθειες, υποχρεώνουν τα συμβαλλόμενα κράτη να ρυθμίσουν την εσωτερική τους νομοθεσία προς την κατεύθυνση αυτή, χωρίς όμως να έχουν νομική ισχύ, παρά μόνο κατευθυντήριο ρόλο, εκτός και αν υιοθετηθούν από την κάθε χώρα και ενταχθούν στην εθνική της νομοθεσία. Η παρεχόμενη διεθνής προστασία αποδεικνύεται μάλλον ανεπαρκής στο σημείο της πρακτικής κατοχύρωσης της διαφύλαξης των πολιτιστικών αγαθών, όπως πολλές φορές αποδεικνύεται στην πράξη. Εξίσου και οι κρατικές νομοθετικές ρυθμίσεις αποδεικνύονται συχνά ανεπιτυχείς στην παρεμπόδιση διάπραξης λεηλασιών και παράνομης διακίνησης αρχαιοτήτων και άλλων πολιτιστικών αγαθών (Cuno, 2008, Παπαπετρόπουλος, 2006). Ακολούθως, πραγματοποιείται μια σύντομη περιγραφή του ισχύοντος διεθνούς, θεσμικού πλαισίου που αφορά στον επαναπατρισμό των πολιτιστικών αγαθών. Αναφέρονται και αναλύονται συνοπτικά οι σχετικές με το ζήτημα συμβάσεις της Χάγης, της UNESCO, η σύμβαση UNIDROIT, καθώς και η θέση του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM).

2.1 Η Σύμβαση της Χάγης (1954) για την Προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών σε περίπτωση Ένοπλης Σύρραξης.

Οι καταστροφικές συνέπειες του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου που αποτυπώθηκε με λεηλασίες και βανδαλισμούς σε αναρίθμητα πολιτιστικά αγαθά, κατέστησε αναγκαία τη δημιουργία μιας διεθνούς συμφωνίας για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών. Με πρωτοβουλία της νεοσύστατης τότε UNESCO και έπειτα από τη συνδιάσκεψη πενήντα έξι κρατών-μελών, υπογράφηκε το 1954 στη Χάγη της Ολλανδίας η πρώτη ολοκληρωμένη, διεθνής σύμβαση για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης. Στη συγκεκριμένη σύμβαση εισάγεται και προσδιορίζεται για πρώτη φορά ο όρος «πολιτιστικά αγαθά», τα οποία περιλαμβάνουν τα κινητά και ακίνητα αγαθά, ανεξάρτητα από την προέλευση ή την κυριότητα, τα οποία κατέχουν

εξαιρετική σπουδαιότητα στην πολιτιστική κληρονομιά του κάθε λαού. Επίσης, από το προοίμιο ήδη, τονίζεται η σημασία των πολιτιστικών αγαθών για όλη την ανθρωπότητα, πέρα από τα στενά όρια του κάθε κράτους και για το λόγο αυτό πρέπει να τυγχάνουν διεθνούς προστασίας. Συγκεκριμένα, θεωρείται ότι η καταστροφή οποιονδήποτε πολιτιστικών αγαθών σημαίνει καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς όλης της ανθρωπότητας, καθώς κάθε λαός έχει συμβάλει στη διαμόρφωσή της (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, Greenfield, 1995, Vrdoljak, 2008).

Η Σύμβαση της Χάγης υποχρεώνει τα συμβαλλόμενα μέρη να απαγορεύουν και να παύουν οποιαδήποτε μορφή κλοπής, λαφυραγωγής ή βανδαλισμού πολιτιστικών αγαθών, ωστόσο σε περίπτωση «στρατιωτικής ανάγκης», η οποία δεν προσδιορίζεται, οι υποχρεώσεις των μερών μπορούν να παραμεριστούν, ενώ για το θέμα της επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών δεν δίνονται σαφείς διευκρινίσεις. Για το συγκεκριμένο ζήτημα γίνονται αναφορές στο πρώτο Πρωτόκολλο της Σύμβασης, το οποίο προστίθεται αργότερα το ίδιο έτος. Σύμφωνα με το πρώτο Πρωτόκολλο κάθε κράτος-μέλος οφείλει να αποτρέπει την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών από έδαφος που κατέχει, κατά τη διάρκεια ένοπλης σύρραξης, οφείλει όμως να προστατεύει τα πολιτιστικά αγαθά που εισάγονται στο έδαφός του και να τα επιστρέφει μετά τη λήξη των συγκρούσεων στις χώρες από όπου αφαιρέθηκαν. Το 1999 προστίθεται στη Σύμβαση το δεύτερο Πρωτόκολλο, το οποίο υποχρεώνει τα κράτη-μέλη να λάβουν σχετικά μέτρα, σύμφωνα βέβαια με το διεθνές δίκαιο, που θα αφορούν την ποινικοποίηση πράξεων όπως κλοπή, βανδαλισμός ή αρπαγή πολιτιστικών αγαθών, σε περίπτωση ένοπλων συγκρούσεων. Δυστυχώς, τα ιστορικά δεδομένα, από τη θέσπιση της Σύμβασης και μέχρι σήμερα, αποδεικνύουν ότι υπάρχει στην πράξη αδυναμία πλήρους εφαρμογής της, στον τομέα που αφορά την προστασία των πολιτιστικών αγαθών κατά τη διάρκεια ένοπλων συγκρούσεων. Παρόμοιο πρόβλημα προκύπτει και στο ζήτημα της επιστροφής πολιτιστικών αγαθών, καθώς αρκετά ισχυρά κράτη δεν εμφανίζονται πρόθυμα να ενθαρρύνουν μέτρα για την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που περιήλθαν στην κατοχή τους ως αντικείμενα λεηλασίας. Επίσης, οι ρυθμίσεις της Σύμβασης σχετικά με το ζήτημα της επιστροφής, δεν περιλαμβάνουν το δικαίωμα της διεκδίκησης από μειονότητες ή αυτόχθονες κοινωνικές ομάδες, καθώς τέτοιου είδους διεκδικήσεις γίνονται αποδεκτές μόνο σε επίπεδο κρατών. Βέβαια, παρά τις ασάφειες και τις ελλείψεις ή την αδυναμία εφαρμογής σε κάποιες περιπτώσεις, δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί η

σημασία ύπαρξης ενός τέτοιου είδους διεθνούς κειμένου (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002, Vrdoljak, 2008).

2.2 Η Σύμβαση της UNESCO (1970) για την Παρεμπόδιση και Πρόληψη της Παράνομης Εισαγωγής, Εξαγωγής και Μεταβίβασης της Κυριότητας Πολιτιστικών Αγαθών.

Η Σύμβαση που υπογράφηκε στο Παρίσι το 1970 αποτελεί το επιστέγασμα πολυετών προσπαθειών για την επίτευξη διεθνούς συμφωνίας, αναφορικά με το ζήτημα της προστασίας αλλά και της επιστροφής πολιτιστικών αγαθών σε περίοδο ειρήνης. Η συγκεκριμένη σύμβαση πραγματεύεται ευθέως το ζήτημα της επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών που έχουν εξαχθεί από τον τόπο προέλευσης ως αποτέλεσμα παράνομης διακίνησης (Greenfield, 1995). Άλλωστε, όπως αναφέρεται στο προοίμιο της σύμβασης, η πολιτιστική αξία του αντικειμένου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το περιβάλλον στο οποίο βρέθηκε και προϋπήρχε. Για την έννοια των πολιτιστικών αγαθών δίνεται ευρύς ορισμός, σύμφωνα με τον οποίο ως τέτοια θεωρούνται εκείνα τα οποία, θρησκευτικά ή κοσμικά, καθορίζονται από το κάθε κράτος ως έχοντα σπουδαιότητα για την αρχαιολογία, την προϊστορία, την ιστορία, τη φιλολογία, την τέχνη ή την επιστήμη, ακολουθούμενος από λεπτομερή απαρίθμηση ανάλογων παραδειγμάτων.

Επιπλέον, τα συγκεκριμένα αγαθά θα πρέπει να αποτελούν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της εκάστοτε χώρας, δηλαδή να κατέχουν ιδιαίτερο εθνικό, εδαφικό ή συμβατικό σύνδεσμο με αυτή (Βουδούρη, 1992). Σκοπός της σύμβασης είναι η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στο πλαίσιο της παρεμπόδισης της παράνομης εξαγωγής τους αλλά και της εισαγωγής τους σε διαφορετικά από τον τόπο προέλευσης κράτη. Για το λόγο αυτό εφιστά την προσοχή των κρατών-μελών στην εθνική υποχρέωση που έχουν για την προστασία αυτών των αγαθών και τα προτρέπει να λάβουν και να εφαρμόσουν ανάλογα νομικά μέτρα, όπως την απαγόρευση απόκτησης από μουσεία ή αντίστοιχα ιδρύματα παράνομα εξαχθέντων πολιτιστικών αντικειμένων. Μάλιστα, προωθεί τη διακρατική συνεργασία σε επίπεδο συντονισμένης προσπάθειας για την παροχή βοήθειας σε μέλος που αντιμετωπίζει σε εκτεταμένο βαθμό ανάλογα ζητήματα. Επίσης, σε περίπτωση αιτήματος επαναπατρισμού κλαπέντος πολιτιστικού αγαθού, το κράτος μέλος, στου οποίου την κατοχή βρίσκεται το συγκεκριμένο αντικείμενο, οφείλει να αναλάβει τις απαραίτητες ενέργειες και να το επιστρέψει.

Τέλος, η Σύμβαση δεν έχει αναδρομική ισχύ και για την εφαρμογή της είναι απαραίτητη η θέσπιση σχετικής νομοθεσίας από το κάθε κράτος-μέλος (Greenfield, 1995). Οι διαστάσεις του φαινομένου της παράνομης διακίνησης πολιτιστικών αγαθών, καθώς και η ανάγκη διεθνούς συναίνεσης για την καταπολέμησή του, καταδεικνύονται από το πλήθος των χωρών που έχουν υπογράψει μέχρι σήμερα τη Σύμβαση παρά την ύπαρξη σχετικών αδυναμιών εφαρμογής της. Το λογικό, γενικό συμπέρασμα, που είναι δυνατό να εξαχθεί από την άποψη που εκφράζεται στη Σύμβαση ότι τα πολιτιστικά αγαθά ανήκουν στη χώρα προέλευσης, είναι ότι η πλειοψηφία των αντικειμένων που βρίσκονται σε χώρες διαφορετικές από τον τόπο προέλευσης (μουσεία, ιδιωτικές συλλογές κλπ), βρίσκονται εκεί παράνομα και θα πρέπει να επιστραφούν. Για το λόγο αυτό πολλές από τις χώρες εισαγωγής πολιτιστικών αγαθών υποστηρίζουν ότι αδυνατούν να κυρώσουν τη Σύμβαση, προβάλλοντας διάφορους λόγους (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002). Η UNESCO αποτελεί το διεθνή οργανισμό που ασχολείται και εμπλέκεται περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο με πολιτιστικά ζητήματα (παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών, επαναπατρισμός κ.α.). Παρόλα αυτά, η UNESCO έχει δεχθεί αρνητικές κριτικές, κυρίως για τη Σύμβαση του 1970 (που ασχολείται περισσότερο ξεκάθαρα με το ζήτημα του επαναπατρισμού) και για τον υπερβολικά θεωρητικό ρόλο της, καθώς και για την αδυναμία λήψης επίσημων μέτρων για την επίλυση διαφωνιών σε ζητήματα επιστροφής πολιτιστικών αγαθών, μεταξύ των χωρών-μελών, αφού εξαιτίας της μη αναδρομικής ισχύος της δεν καλύπτονται τελικά ιστορικές περιπτώσεις απομάκρυνσης πολιτιστικών αγαθών από τον τόπο προέλευσης (Greenfield, 1995).

2.3 Η Σύμβαση UNIDROIT (1995).

Παρά το γεγονός ότι η σύμβαση της UNESCO του 1970 κυρώθηκε από μεγάλο αριθμό κρατών, αποδείχθηκε σχετικά ασαφής, γενικόλογη και έχριζε κάποιων διευκρινήσεων. Έτσι, το 1985 η UNESCO αποφάσισε να παράσχει υποστήριξη στον ανεξάρτητο διακυβερνητικό οργανισμό UNIDROIT (International Institute for the Unification of Private Laws) για τη δημιουργία νέου συμβατικού κειμένου, που θα λειτουργούσε συμπληρωματικά στη σύμβαση του 1970, όμως περισσότερο συγκεκριμένου και ενδεχομένως πιο αποτελεσματικού. Έπειτα από δεκαετή μελέτη, υπογράφηκε στη Ρώμη το 1995 η σύμβαση για τα κλαπέντα ή παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά

(Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects), με στόχο την καταπολέμηση του παράνομου εμπορίου των πολιτιστικών αγαθών, τη διευκόλυνση της απόδοσης ή επιστροφής τους καθώς και τη διατήρηση και προστασία τους υπέρ του γενικού συμφέροντος (Cuno, 2008, Παπαπετρόπουλος, 2006).

Ο ορισμός που δίνεται στη σύμβαση UNIDROIT για τα πολιτιστικά αγαθά συμπίπτει με αυτόν της σύμβασης της UNESCO του 1970, με τη διαφορά ότι η πρώτη δεν προϋποθέτει τον χαρακτηρισμό του αντικειμένου από τη χώρα προέλευσης ως πολιτιστικά σπουδαίου, περιλαμβάνοντας έτσι κάθε σημαντικό πολιτιστικό αγαθό και καλύπτοντας μεγαλύτερο εύρος αντικειμένων. Το πεδίο εφαρμογής της σύμβασης αφορά αιτήματα διεθνούς χαρακτήρα σχετικά με την απόδοση κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών. Συγκεκριμένα, η σύμβαση ασχολείται με την επιστροφή κλαπέντων πολιτιστικών αγαθών, που προέρχονται από παράνομες ή και νόμιμες ανασκαφές αλλά παρακρατούνται παράνομα, όπως και με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν εξαχθεί παράνομα και ζητείται η επιστροφή τους από το συμβαλλόμενο κράτος, η οποία όμως πρέπει να έχει διαταχθεί, κατόπιν αιτήματος της αιτούσας χώρας, από το δικαστήριο ή άλλη αρμόδια αρχή, της χώρας στην οποία βρίσκεται το εν λόγω πολιτιστικό αγαθό. Για τους σκοπούς αυτούς περιλαμβάνονται στη σύμβαση οι ειδικές προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται από την αιτούσα χώρα για την επιστροφή πολιτιστικού αγαθού καθώς και σχετικές διατάξεις με τις οποίες καθορίζεται η διαδικασία επιστροφής. Καθιερώνει όμως το χρονικό διάστημα των πενήντα χρόνων ως το όριο της απόλυτης παραγραφής (Greenfield, 1995, Παπαπετρόπουλος, 2006).

Τέλος, υποχρεώνει τον κάτοχο κλεμμένου πολιτιστικού αγαθού, είτε είναι καλόπιστος αγοραστής είτε όχι, να το επιστρέψει, ενώ δεν δικαιούται αποζημίωση, εκτός εάν μπορεί να αποδείξει ότι δεν γνώριζε ότι το συγκεκριμένο αντικείμενο είχε κλαπεί (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002). Η σύμβαση UNIDROIT επιτυγχάνει τη ρύθμιση δύο διαφορετικών θεμάτων, της κλοπής πολιτιστικών αγαθών αλλά και της παράνομης εξαγωγής τους. Λειτουργεί συμπληρωματικά με τις συμβάσεις της UNESCO (Χάγη, 1954 και Παρίσι, 1970) επεκτείνοντας όμως τις ρυθμίσεις τους, ώστε να συμβάλλει σε μια πιο αποτελεσματική αντιμετώπιση του προβλήματος της κλοπής ή παράνομης εξαγωγής πολιτιστικών αγαθών αλλά και στο ζήτημα της επιστροφής τους, διευκολύνοντας σε αυτήν την κατεύθυνση και ιδιώτες, ιδρύματα κλπ. Αντίθετες με τις διατάξεις της σύμβασης είναι και ήταν εξαρχής οι χώρες των μεγάλων μουσείων και των εμπορών

έργων τέχνης (Αμερική και Ηνωμένο Βασίλειο), οι οποίες ανησυχούν ότι οι ρυθμίσεις της συμβάσεις θα οδηγήσουν στην αποδυνάμωση των συλλογών των μουσείων τους (Γραμματικάκη-Αλεξίου, 2002).

2.4 ICOM (International Council of Museums).

Το ICOM (Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων) αποτελεί ένα παγκόσμιο, μη κυβερνητικό, μη κερδοσκοπικό οργανισμό, που ιδρύθηκε το 1946 στο Παρίσι και συνεργάζεται επίσημα με την UNESCO. Στη βάση αυτής της συνεργασίας με την UNESCO και για την ενίσχυση των προσπαθειών της τελευταίας, προς την κατεύθυνση της προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς, το 1977, μέσω σχετικής διακήρυξης, θεώρησε την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών, που έχουν εξαιρετική σημασία για την πολιτιστική ταυτότητα και την ιστορία χωρών που τα έχουν στερηθεί, ως ηθική αρχή. Με έκκληση προς τα μέλη του, ο οργανισμός τα προέτρεψε να ενισχύσουν τις χώρες, από τις οποίες έχουν εξαχθεί πολυάριθμα πολιτιστικά αντικείμενα, να συγκροτήσουν αντιπροσωπευτικές για την πολιτιστική τους κληρονομιά συλλογές και επίσης, να διευκολύνουν τις διακυβερνητικές διαπραγματεύσεις για το συγκεκριμένο ζήτημα (Greenfield, 1995).

Κεφάλαιο 3

Έθνος, Εθνική Ταυτότητα και Οικουμενικά Μουσεία.

3.1 Εθνική Ομάδα, Έθνος, Εθνικισμός και Εθνική Ταυτότητα.

Ο όρος «εθνική ομάδα» είναι αρκετά ευρύς και χρησιμοποιείται για να περιγράψει μια ομάδα ανθρώπων οι οποίοι διαχωρίζουν εαυτούς από άλλες ομάδες με τις οποίες μπορεί να βρίσκονται είτε σε επαφή είτε σε συνύπαρξη. Ο διαχωρισμός αυτός μπορεί να γίνεται με κριτήρια φυλετικά, γλωσσικά, θρησκευτικά ή πολιτιστικά. Ο όρος ακόμη έχει χρησιμοποιηθεί για να χαρακτηρίσει φυλετικές ή εθνικές μειονοτικές ομάδες σε αστικές και βιομηχανικές κοινωνίες, να διαχωρίσει πολιτιστικές και κοινωνικές ομαδοποιήσεις ανάμεσα σε ιθαγενείς πληθυσμούς αλλά και για να περιγράψει κοινωνικές τάξεις. Καθώς η έννοια της «εθνικής ομάδας» συνδυάζει κοινωνικά και πολιτιστικά κριτήρια, η έννοια της «εθνικότητας» επικεντρώνεται στην αλληλεπίδραση των πολιτιστικών και κοινωνικών διαδικασιών για τον καθορισμό της ταυτότητας κάθε ομαδοποίησης (Μιχαήλ, 2003, σελ. 11). Η ιδέα της εθνικότητας, κατά τον Van den Berghe, αναδύθηκε τις δεκαετίες του '60 και του '70 καθώς επήλθε η συνειδητοποίηση πως οι «εθνικές ταυτότητες» ήταν εξαιρετικά σημαντικές ενώ αντίθετα η λογική της αφομοίωσης ήταν μια απαίσιμα πολιτική «εθνοκτονίας» και ότι το κράτος όφειλε να αναγνωρίσει πλήρως τα εθνικά και φυλετικά αισθήματα (Cohen, 1985, σελ. 105).

Η κάθε ομάδα αντιμετωπίζει προβλήματα κατά την προσπάθεια διατήρησης των «ορίων», καθώς δεν αναπτύσσει την πολιτιστική και κοινωνική της ταυτότητα σε σχετική απομόνωση αντιδρώντας μόνο σε τοπικούς οικολογικούς παράγοντες, αλλά και με την πολιτιστική αλληλεπίδραση με άλλους παράγοντες (Μιχαήλ, 2003, σελ. 13, Barth, 1969, σελ. 11). Τα όρια επιτρέπουν στις εθνικές ομάδες να διακηρύξουν τη διαφορετικότητά τους, η οποία τις κάνει κοινωνούς της κουλτούρας τους. Αυτή η γνώση “..είναι βασική για τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι εκφράζουν τη σύνδεσή τους με μια εντοπιότητα” (Cohen, 1983, σελ.3). Σύμφωνα με τον Cohen, η κοινότητα είναι ένα κατά βάση νοητικό κατασκεύασμα, που οι “αντικειμενικές” του διακηρύξεις περί εντοπιότητας και εθνικότητας το καθιστούν φερέγγυο (Cohen, 1985, σελ. 108). Τα σχήματα της ταυτότητας και της αντιπαράθεσης είναι δυναμικά, γιατί οι ίδιες οι κοινωνίες είναι δυναμικές και υφίστανται σε πολλαπλά επίπεδα σύμφωνα με τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά που διαχωρίζουν μια ομάδα από μια άλλη. Τα όρια που θεσμοθετούνται από την ταυτοποίηση και την αντιπαράθεση επιτρέπουν στα άτομα να κινούνται ανάμεσα σε ομαδοποιήσεις και κατηγορίες. Παρόλη την κινητικότητα σταθερές, εμμένουσες και συχνά ιδιαίτερα σημαντικές κοινωνικές σχέσεις βασίζονται σε μια εθνική διχοτόμηση (Barth, 1969, σελ.10). Οι εθνικοί διαχωρισμοί δεν βασίζονται απαραίτητα στην απουσία κοινωνικών αλληλεπιδράσεων και αποδοχής “..τα όρια

υπάρχουν παρά την κοινωνική ροή κατά μήκος τους” (Barth, 1969, σελ.9). Σύμφωνα με τον Diderot και τον D’ Alembert στην “Εγκυκλοπαίδεια” ορίζουν το έθνος ως μια “συλλογική λέξη που χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει μια σημαντική μερίδα ανθρώπων η οποία καταλαμβάνει ένα ευρύ μέρος μιας χώρας που ορίζεται από συγκεκριμένα όρια και που υπακούει στην ίδια κυβέρνηση”(Kedourie, 1970, σελ. 14). Ο όρος στην συνέχεια απέκτησε πολιτική σημασία και αναφερόταν σε ένα σύνολο ανθρώπων “που ζούσαν υπό έναν κοινό νόμο και αντιπροσωπεύονταν από την ίδια νομοθεσία”(Kedourie, 1970, σελ. 15).

Σύμφωνα με τον Anderson, αν και έχει αποδειχθεί ότι είναι δύσκολο να ορίσει και να αναλύσει κανείς τις έννοιες του έθνους, της εθνότητας, της εθνικότητας, αυτές έχουν αναδειχθεί σε κεντρικά στοιχεία της πολιτικής ζωής της εποχής μας (Μιχαήλ, 2003, σελ. 17). Ο Εθνικισμός περιγράφεται από τον Nairn ως η παθολογία της σύγχρονης ιστορίας. Ο ίδιος προσπαθεί να βρεί τους λόγους για τους οποίους τέτοιες έννοιες, όπως η εθνότητα, η εθνικότητα κ.α έχουν αποκτήσει ιστορική υπόσταση, πώς μετασηματίστηκαν μέσα στον χρόνο και “γιατί κατέχουν τέτοια προφανή συναισθηματική νομιμότητα”(Anderson, 1983, σελ. 13). Ο Anderson προτείνει έναν ορισμό του έθνους ως μιας φαντασιακής πολιτικής κοινότητας σε αντίθεση με την θεώρηση του Gellner περί πραγματικής κοινότητας. Είναι μια φαντασιακή πολιτική κοινότητα με την έννοια τόσο της περιορισμένης εμβέλειας όσο και της κυριαρχίας. Είναι ‘φαντασιακή’, γιατί τα μέλη ακόμα και του μικρότερου έθνους, αν και δεν θα γνωριστούν ποτέ προσωπικά, στο μυαλό τους θα υπάρχει πάντα ζωντανή η εικόνα της κοινότητας που ανήκουν. Το έθνος είναι ‘περιορισμένης εμβέλειας’ γιατί ακόμα και το μεγαλύτερο από αυτά καταλαμβάνει συγκεκριμένο χώρο με συγκεκριμένα σύνορα πέραν των οποίων κατοικούν άλλα έθνη (Anderson, 1991, σελ. 6). Τέλος, τα έθνη θεωρούνται ‘κοινότητες’ γιατί παρά την ανισότητα ή την εκμετάλλευση που μπορεί να υφίστανται τα μέλη τους, εντός τους, δένονται με βαθύς δεσμούς συντροφικότητας. Οι δεσμοί αυτοί δε, είναι τόσο ισχυροί που εκατομμύρια άνθρωποι, τους δυο τελευταίους αιώνες, πρόθυμα θυσίασαν την ζωή τους προκειμένου να τους υπερασπιστούν (Anderson, 1991, σελ. 7).

Οι πραγματικές κοινότητες του Gellner αντιπαρατίθενται στα έθνη υπό την έννοια ότι όλες οι κοινότητες, αυτές που είναι μεγαλύτερες από αρχέγονα χωριά με την πρόσωπο προς πρόσωπο επαφή, είναι φαντασιακές (Gellner, 1983). Ακολούθως, τα έθνη όπως και οι εθνικές ομάδες, είναι φαντασιακές κοινότητες καθώς δεν επενδύονται με τα στοιχεία

εκείνα που χαρακτηρίζουν τις “αληθινές”, “πραγματικές” κοινότητες (Μιχαήλ, 2003, σελ. 18). Σύμφωνα με τον Anderson, αυτή η φαντασιακή κοινότητα εμφανίστηκε ιστορικά όταν τρεις βασικές πολιτιστικές έννοιες άρχισαν να φθίνουν στα μυαλά των ανθρώπων. Η πρώτη ήταν η ιδέα ότι οι γραπτές γλώσσες μπορούσαν να προσεγγίσουν οντολογικές αλήθειες. Η δεύτερη ήταν ότι η οργάνωση υπό την κυριαρχία μοναρχών ήταν φυσική και ότι αυτοί κυβερνούσαν “με κάποια μορφή κοσμολογικής-θεϊκής εντολής” (Anderson,1983, σελ. 40). Η τρίτη ήταν ο μη διαχωρισμός κοσμολογίας και ιστορίας, που σήμαινε πως ο κόσμος και ο άνθρωπος ήταν ουσιαστικά ταυτόσημοι. Η παρακμή αυτών των δεδομένων οδήγησε στην αναζήτηση ενός νέου τρόπου για την σύζευξη της αδελφότητας, της εξουσίας και του χρόνου με κάποιο νόημα και με αυτόν τον τρόπο ένας αυξανόμενος αριθμός ανθρώπων άρχισε να συνδέει τους εαυτούς τους με άλλους με νέους τρόπους”(Anderson,1983, σελ. 40).

Συνοψίζοντας , θα μπορούσε να αναφερθεί ότι το “έθνος” και η “εθνική ομάδα” είναι φαντασιακές κοινότητες που επινοήθηκαν για να δημιουργήσουν μια αίσθηση ενότητας και αδελφότητας αλλά και ισχυρής αλληλεγγύης ανάμεσα στα μέλη, ώστε να διατηρείται η υπακοή, η υποταγή και η συνεργασία με το κράτος. Σύμφωνα με τον Anderson :“ ... ο επίσημος εθνικισμός ήταν από την αρχή μια συνειδητή πολιτική αυτοπροστασίας, άρρηκτα δεμένη με την διατήρηση των ιμπεριαλιστικών- δυναστικών συμφερόντων”(Anderson,1983, σελ. 145, Hobsbaum & Ranger, 1984, σελ.263).

Συμπερασματικά, ο εθνικισμός έγινε ένα υποκατάστατο της κοινωνικής συνοχής και αντικατέστησε άλλες συνεκτικές παραδόσεις (εκκλησία, βασιλική οικογένεια κτλ). Ο εθνικισμός ως κοινωνική συνταγή ορίζει πως η ανθρωπότητα πρέπει να οργανωθεί σε έναν κόσμο εθνικών κρατών (Μιχαήλ, 2003, σελ. 19). Ο εθνικισμός κατά την εμφάνισή του, τον 18^ο αιώνα περίπου, συνδέθηκε θεωρητικά αλλά και πρακτικά με την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών (Ψαρρού, 2005, σελ. 90, Λίποβατς & Δεμερτζής, 1994, σελ. 94). Από τα μέσα όμως του 20^{ου} αιώνα περιβάλλεται από αρνητικές προσλήψεις που τονίζουν τις αποσχιστικές ή επεκτατικές βλέψεις κρατών και κινημάτων , της γενοκτονίες κτλ. Σε μια εποχή που κυριαρχεί η εθνικιστική ιδεολογία, το ‘έθνος κράτος’ είναι το κανονιστικό πρότυπο κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης, δηλαδή αναγνωρίζεται ως ο απόλυτος φορέας κυριαρχίας. Σε αυτή τη βάση, η επιθυμία ενός έθνους να συμμετάσχει με ίσους όρους στη διεθνή τάξη της νεωτερικότητας, όπως αυτή διαμορφώθηκε από τη συνθήκη της Βεστφαλίας και μετά, δεν είναι απλά δικαιολογημένη αλλά έχει δημιουργηθεί από τον

ίδιο τον εθνικισμό. Ακόμη, η σύνδεση της πορείας του έθνους με την αρχαιότητα του δίνει επιπλέον αξία, καθιστά τις αξιώσεις του φυσικές και τις εμπλουτίζει με μια ηθική διάσταση (Ψαρρού, 2005, σελ. 94, Smith, 1997, σελ. 48-51).

Η ταύτιση των ατόμων με το έθνος και ακολούθως μεταξύ τους, εντείνεται από τον εθνικισμό, δημιουργώντας μια συμπαγή ομάδα ατόμων που έχουν ταυτίσει τα συμφέροντά τους με αυτά του έθνους και είναι έτοιμα να κινητοποιηθούν για την υπεράσπισή του. Η εθνικιστική ιδεολογία προσφέρει ιδιαίτερα ισχυρές ομαδικές ταυτότητες, τις εθνικές ταυτότητες και για λόγους που σχετίζονται με την μετάβαση στις νεωτερικές κοινωνίες και τη ρήξη με το κοινοτικό χαρακτήρα πρότυπο κοινωνικής οργάνωσης (Ψαρρού, 2005, σελ 91, Breuilly, 1993, σελ 381-382). Ο Renan εκφράζει την ιδιαιτερότητα του ανήκειν στο έθνος ορίζοντάς το ως «μεγάλης κλίμακας αλληλεγγύη» (Renan, 1996, σελ. 53). Η ταύτιση με το έθνος προσομοιάζει με οικογενειακό δεσμό από όπου απορρέει η εθνική ταυτότητα καθώς ασυνείδητες επιθυμίες και ταυτίσεις προβάλλονται ψυχολογικά πάνω σε αυτό.

Η εθνική ταυτότητα ως έννοια μεγάλου κριτικού ενδιαφέροντος χρησιμοποιείται ευρέως στην επιστήμη, ιδιαίτερα στην εθνολογία και την κοινωνική ανθρωπολογία, την πολιτική και την ιδεολογία. Χρησιμοποιείται περισσότερο για να δηλώσει το δυνατό και ιδανικό παρά το πραγματικό. Με αυτά τα χαρακτηριστικά συνδιαμορφώνεται με τα άτομα, την ομάδα, την κοινότητα, το λαό από γενιά σε γενιά πραγματώνεται καθημερινά και ισχυροποιείται μέσα από κινήματα αγώνες και πολέμους « και παραμένει ολοζώντανη όσο οι άνθρωποι είναι αναγκασμένοι να μοιράζονται μεταξύ τους το φόβο, το σκοτάδι, το ψωμί και τα δάκρυα» (Βέικος, 1993, σελ. 21). Από κοινωνιολογικής άποψης, η εθνική ταυτότητα είναι η ταυτότητα που αποκτά κανείς μέσα από την ταύτιση με την κοινωνική και πολιτισμική ομάδα στην οποία γεννιέται και μεγαλώνει, δηλαδή το έθνος (Ψαρρού, 2005, σελ 110). Η εθνική ταυτότητα προσέφερε ιστορικά ένα είδος συναισθηματικής γέφυρας μεταξύ του ατόμου, της κοινωνίας και του κράτους. Το άτομο με την ιεραρχημένη εθνική του ταυτότητα, νοιώθει να συνδέεται οργανικά με την κοινωνία-έθνος και με το κράτος ως έθνος- κράτος. Το πολιτικό και ταυτόχρονα πολιτισμικό στοιχείο που χαρακτηρίζει την εθνική ταυτότητα αφορά την εσωτερίκευση ενός νεωτερικού συναισθήματος, αυτού της κυριαρχίας ή του δικαιώματος κυριαρχίας πάνω σε μία επικράτεια (Giddens, 1985, σελ. 221). . Το έθνος είναι ένα διαρκές συμπλήρωμα του κράτους, ατομικό-υπαρξιακό σε επίπεδο προσωπικής ταυτότητας και κοινωνικό-

πολιτικό, προσφέροντας στο άτομο το συναίσθημα της αλληλεγγύης, του «ανήκειν» σ' έναν κοινό προορισμό, αλλά και το συναίσθημα της συμμετοχής στην κρατική κυριαρχία ή και στην επιδίωξή της (Θεοδωρίδης, 2004, σελ. 122-123). Η πατρίδα γίνεται θησαυροφυλάκιο ιστορικών μνημών και συνειρμών, ο τόπος όπου οι «δικοί μας» σοφοί, άγιοι και ήρωες έζησαν έδρασαν, προσευχήθηκαν και πολέμησαν. Όλα αυτά την καθιστούν μοναδική (Smith,1991, σελ. 24). . Το δυτικό μοντέλο της εθνικής ταυτότητας θεωρεί τα έθνη ως πολιτισμικές κοινότητες των οποίων τα μέλη συνενώνονται από κοινές ιστορικές μνήμες, μύθους σύμβολα και παραδόσεις(Smith,1991, σελ. 26, Λιάκος,2007,σελ.197-201).

Το έθνος ακόμη, καλείται να προσφέρει έναν κοινωνικό δεσμό που θα συνδέσει άτομα και τάξεις προσφέροντας τους ένα σύνολο από κοινές αξίες, σύμβολα και παραδόσεις. Η χρήση συμβόλων (σημαίων, νομισμάτων, εθνικών ύμνων, στολών, μνημείων και τελετών) υπενθυμίζει στα μέλη την κοινή κληρονομιά και την πολιτισμική τους συγγένεια ενώ η αίσθηση την κοινής ταυτότητας και του «ανήκειν» τα δυναμώνει και ανυψώνει το ηθικό τους. Το έθνος μεταβάλλεται σε μια ομάδα ικανή να ξεπεράσει τα εμπόδια και τις δυσκολίες και με την βοήθεια της πίστης να επιτύχει τους στόχους της. Η αίσθηση της εθνικής ταυτότητας παρέχει ένα μέσο για τον προσδιορισμό και την τοποθέτηση του ατομικού εαυτού στον κόσμο υπό το πρίσμα μιας συλλογικής προσωπικότητας και της διακριτής κουλτούρας της. Μέσω της κοινής κουλτούρας αποκτούμε την δυνατότητα να μάθουμε ποιοι είμαστε μέσα στον σύγχρονο κόσμο. Ακολουθως, ανακαλύπτοντας εκ νέου αυτή τη κουλτούρα «ανακαλύπτουμε και πάλι» εμάς τους ίδιους, τον «αυθεντικό μας εαυτό». Αυτή ακριβώς η διαδικασία αυτοπροσδιορισμού και τοποθέτησης του ατόμου συνιστά από πολλές απόψεις το κλειδί της εθνικής ταυτότητας αλλά και το στοιχείο που προκαλεί τις περισσότερες αμφισβητήσεις και τον μεγαλύτερο σκεπτικισμό. Λαμβάνοντας υπόψη το ευρύ φάσμα των ανθρώπινων στάσεων και αντιλήψεων, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι ούτε οι εθνικιστές, αλλά ούτε και οι επικριτές του εθνικισμού έχουν κατορθώσει να συμφωνήσουν για το ποια είναι τα κριτήρια του εθνικού αυτοπροσδιορισμού και της τοποθέτησης του ατόμου του ατόμου στο έθνος. Η αναζήτηση του εθνικού εαυτού και η σχέση του ατόμου μαζί του παραμένει το πλέον προβληματικό στοιχείο του εθνικιστικού προγράμματος (Smith,1991, σελ. 34).

3.2 Τα Οικουμενικά- Εγκυκλοπαιδικά μουσεία.

Η έννοια της οικουμενικότητας ενσωματώνεται στην προέλευση των δημόσιων μουσείων. Σε πολλές περιπτώσεις, σχηματίστηκαν από ιδιωτικές συλλογές ευγενών, ακόμη και βασιλικές συλλογές, και ήταν συχνά το αποτέλεσμα της συνεργασίας μεταξύ ευεργέτη και κράτους. Πολλές από αυτές τις συλλογές ήταν άκρως εκλεκτικές τόσο στη θεματική τους κάλυψη όσο και στην γεωγραφική τους προέλευση. Πρόκειται για μια παράδοση που μπορεί να ανάγεται στην ευρωπαϊκή Αναγέννηση αλλά πήρε νέο νόημα μέσα από το πνεύμα του Διαφωτισμού. Δεν ήταν πλέον συλλογές αξιοπερίεργων αντικειμένων, αλλά καλά διατεταγμένες και ταξινομημένες συνθέσεις, από πολλά μέρη του κόσμου. Μια τέτοια συλλογή είναι η περίπτωση της συλλογής *Tradescants* που αποτέλεσε την βάση για την δημιουργία του Μουσείου *Ashmolean* στην Οξφόρδη, του πρώτου δημόσιου μουσείου που άνοιξε το 1683.

Ενδεικτικά, η ζωολογική συλλογή περιλαμβάνει δείγματα από την Αραβία, την Βραζιλία, το Πράσινο Ακρωτήριο, την Γροιλανδία, την Ινδία, την Ιρλανδία, την Βιρτζίνια, την Δυτική Αφρική και τις Δυτικές Ινδίες (MacGregor, 1983). Η εγκυκλοπαιδική προσέγγιση αυτής της περιόδου, που τόσο συνέβαλε στην ανάπτυξη, επηρέασε την δημιουργία δύο αρχετυπικών Οικουμενικών μουσείων, του Βρετανικού Μουσείου και του Λούβρου. Η ιδρυτική πράξη του πρώτου, το 1753, αναφέρει την εγκυκλοπαιδική ρουμπρίκα: «όλες οι τέχνες και οι επιστήμες έχουν μια σχέση μεταξύ τους ...» και στη συνέχεια υποδεικνύει τη δημόσια λειτουργία του: «όχι μόνο για το ενδιαφέρον και την ψυχαγωγία όσων επιθυμούν να μάθουν και όσων θέλουν να ικανοποιήσουν την περιέργειά τους, αλλά και για την γενική χρήση και όφελος του κοινού». (Miller, 1973, Clair, [1967] 1999, σελ. 153) Στο ίδιο πνεύμα κινείται και η επιγραφή πάνω από τη στοά της εισόδου του Μουσείου Άλτες στο Βερολίνο, που άνοιξε το 1830, και προοριζόταν για την μελέτη όλων των αρχαιοτήτων και των φιλελεύθερων τεχνών. Τα προαναφερόμενα και άλλα δημόσια μουσεία του τέλους του δέκατου όγδοου αιώνα και των αρχών του δέκατου ένατου αιώνα, αποτελούν αποδείξεις αυτών των σημαντικών εξελίξεων και ισχυρά ιστορικά επιχειρήματα που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για υποστηριχθεί η διατήρηση αυτών των συλλογών. Το ίδιο θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε και για μουσεία της ίδιας εποχής, των οποίων οι συλλογές μαρτυρούν, όχι μόνο το ίδιο εγκυκλοπαιδικό πνεύμα, αλλά και την εποχή των Ανακαλύψεων του κόσμου των οποίων αποτελούν και μέρος (Lewis, 2005). Τα μουσεία αυτά αναδεικνύουν τον ρόλο που διαδραματίζει το έθνος που πρωταγωνιστεί, τις συνθήκες του εμπορίου, της βιομηχανίας ή και της τοποθεσίας και συνέβαλαν στον χαρακτήρα που παρουσιάζουν σήμερα. Δεν είναι όλα εθνικά μουσεία,

και ίσως δεν περιλαμβάνονται όλα σε μια λίστα μουσείων παγκόσμιας κλάσης, αλλά ο ρόλος και ο χαρακτήρας τους είναι εξίσου σημαντικός. Ωστόσο, η οικουμενικότητα των συλλογών δεν ήταν το μόνο μέσο για την ανάπτυξη των μουσείων.

Μουσεία εθνικής ταυτότητας εμφανίζονταν παράλληλα με τους "Οικουμενικούς ομολόγους" τους μέχρι τις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Η ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης οδήγησε στην καθιέρωση εθνικών μουσείων, στη Βουδαπέστη το 1802 και στην Πράγα το 1818. Το ακόλουθο έτος η δανική κυβέρνηση ίδρυσε το Εθνικό Μουσείο Αρχαιοτήτων Κοπεγχάγης. Με το μουσείο αυτό, αναδύθηκε ως θέμα η γεωγραφική εξειδίκευση των μουσείων, που σύντομα θα αποτυπωθεί μεταξύ των εθνών από τα περιφερειακά και τα τοπικά μουσεία. (Lewis, 1992 & 2005) Ως εκ τούτου, υπήρξε μια ενσωματωμένη ένταση για τον τρόπο με τον οποίο τα μουσεία συλλέγουν για τουλάχιστον διακόσια χρόνια. Το εθνικό μουσείο συλλέγει από μια περιοχή, ενώ ένα περιφερειακό μουσείο θα φιλοξενήσει πολύ σημαντικό υλικό από μια τοποθεσία. Δεν υπάρχει ικανοποιητική λύση σε αυτού του είδους το δίλημμα, αν και διαφορετικές προσεγγίσεις έχουν υιοθετηθεί από διαφορετικά έθνη. Οι νομικές και πολιτειακές δομές μιας χώρας επιτρέπουν τον προσδιορισμό τέτοιων θεμάτων, όμως η πολιτιστική ταυτότητα δεν καθορίζεται πάντα από τα εθνικά σύνορα. Η ταύτιση εθνικών και πολιτιστικών συνόρων δεν μπορεί να θεωρείται δεδομένη (Lewis, 2005).

Ο παροδικός χαρακτήρας των πολιτικών συνόρων ήταν επίσης χαρακτηριστικό γνώρισμα της ευρωπαϊκής ηπείρου τους τελευταίους δύο αιώνες μέχρι και πρόσφατα, τόσο στην κεντρική όσο και στην νότια Ευρώπη. Εξίσου και σε άλλες ηπείρους, η αλλαγή των συνόρων και η δημιουργία νέων εθνών έχει δημιουργήσει μια αυξημένη συνειδητοποίηση της σημασίας των μουσειακών συλλογών για την ανάδειξη εθνικών και πολιτιστικών ταυτοτήτων. Αυτό είναι ιδιαίτερα οδυνηρό τόσο στην Αφρική όσο και μεταξύ των πρώτων λαών της Αμερικής και της Αυστραλασίας. Για τους λόγους αυτούς, δεν μπορεί να αποτελέσει έκπληξη η αντίδραση Νιγηριανών σχολιαστών στη Διακήρυξη για τα Οικουμενικά μουσεία (βλέπε πιο κατω), την οποία θεωρούν "βήματα προς τα πίσω" και ενέργεια που μας τοποθετεί πολύ μακριά από το: «άλμα εκκίνησης της διαδικασίας του επαναπατρισμού πολιτιστικών αγαθών και της συνεργασίας μεταξύ των μουσείων» (Eluyemi et al, 2004). Ωστόσο, οι ίδιοι ταυτίζονται με την άποψη του George Abungo (2004), ότι ο επαναπατρισμός δεν συνεπάγεται «άδειασμα των μεγάλων μουσείων από τα πολύτιμα εκθέματά τους» αλλά περιλαμβάνει την επιστροφή

αντικειμένων ζωτικής σημασίας για την κατανόηση της ιστορίας ενός έθνους και την δημιουργία της πολιτιστικής του ταυτότητας.

3.2.1 Η Διακήρυξη των Οικουμενικών μουσείων.

Τον Οκτώβριο του 2002, η Διεθνής Ομάδα Διοργανωτών Εκθέσεων Μεγάλης Κλίμακας, γνωστή και ως Ομάδα Bizot — ένα φόρουμ που αποτελείται από διευθυντές σαράντα εκ των μεγαλύτερων μουσείων του κόσμου και γκαλερί — συγκεντρώθηκαν στο Μόναχο για την ετήσια άτυπη συζήτησή τους. Η συνάντηση συγκλήθηκε ειδικά για την αντιμετώπιση του προβλήματος του πώς θα αντιμετωπιστεί ο αυξανόμενος αριθμός αιτημάτων για επαναπατρισμό αντικείμενων από “Οικουμενικά” μουσεία και ιδιαίτερα η ολοένα και αυξανόμενη πολιτική πίεση του διεθνούς κινήματος για την επανένωση των Μάρμαρων του Παρθενώνα. Το αποτέλεσμα των διαβουλεύσεων του Ομίλου ήταν η δημοσίευση μιας ενιαίας «Διακήρυξης» που προωθεί τη «σημασία και αξία των Οικουμενικών μουσείων». Είναι σημαντικό πως, αν και το Βρετανικό Μουσείο δεν ήταν μεταξύ των αρχικών υπογραφόντων, η Διακήρυξη κυκλοφόρησε μέσω του γραφείου τύπου του Βρετανικού Μουσείου και έκτοτε το Βρετανικό Μουσείο έγινε ο πιο θερμός υποστηρικτής της (Flynn, 2012).

Παρά τους ισχυρισμούς της Διακήρυξης για τις αρχές της “Οικουμενικότητας” και την επιμονή της ότι: «τα μουσεία δεν υπηρετούν απλώς τους πολίτες ενός έθνους αλλά τους ανθρώπους κάθε έθνους» (Flynn, 2012), ούτε ένα μουσείο εκτός της Βόρειας Αμερικής ή της Ευρώπης δεν υπέγραψε την Διακήρυξη. Αυτό ώθησε κάποιους επαγγελματίες μουσείων από τις αναπτυσσόμενες χώρες να προτάξουν τις αντιρρήσεις τους. Ο George Abungu, πρώην γενικός διευθυντής του Εθνικού Μουσείου της Κένυα, έγραψε: «Μου φαίνεται ότι η “Διακήρυξη για τη σημασία και την αξία των Οικουμενικών μουσείων” υπογράφεται κυρίως από μια ομάδα μεγάλων μουσείων που θέλουν να δημιουργήσουν ένα διαφορετικό είδος μουσείου, σε μεγάλο βαθμό λόγω του φόβου πως θα έρθουν αντιμέτωποι με αξιώσεις για επαναπατρισμό μουσειακών αντικειμένων που διατηρούν στις συλλογές τους και των οποίων αμφισβητείται η ιδιοκτησία. Πρόκειται ουσιαστικά, για έναν τρόπο άρνησης να ξεκινήσει ένας διάλογος για το ζήτημα του επαναπατρισμού. Αν οι υπογράφωντες της Διακήρυξης προσπαθούν να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι οι συλλογές τους φυλάσσονται προς όφελος όλης της ανθρωπότητας, τότε γιατί

εξακολουθούν να αυτοαποκαλούνται με τα αρχικά τους ονόματα; Γιατί όχι το «Οικουμενικό μουσείο στην Βρετανία» παρά «Βρετανικό Μουσείο;» (Abungo,2004, σ. 5)

Η Διακήρυξη επισημαίνει τι αντιλαμβάνονται οι υπογράφωντες ως :«απειλή για την ακεραιότητα των συλλογών τους, τα αιτήματα για την επιστροφή των αντικειμένων στις χώρες καταγωγής τους» (ibid, σ. 5). Ακόμη, αναφέρεται πως καταδικάζεται η παράνομη διακίνηση αρχαιολογικών και καλλιτεχνικών αντικειμένων καθώς και αντικειμένων με ιδιαίτερη πολιτιστική αξία, όμως παρόλα αυτά αναφέρεται ότι: «τα αντικείμενα που αποκτήθηκαν σε παλαιότερες εποχές πρέπει να εκτιμηθούν υπό το πρίσμα διαφορετικών ευαισθησιών και αξιών, που αντανακλούν εκείνη την προηγούμενη εποχή» (ibid, σ. 5). Αυτή η συλλογιστική, που συνήθως συμπυκνώνεται σε κομψά γαλλικά ως «autres temps, autres mœurs» (= άλλες εποχές, άλλα ήθη), έχει γίνει μια συνηθισμένη απάντηση στις εκκλήσεις για επαναπατρισμό πολιτιστικών αγαθών, αν και το επιχείρημα «άλλες εποχές, άλλα ήθη» δεν εμπόδισε την επιστροφή ανθρώπινων λειψάνων και άλλων αντικειμένων με «ιερή» σημασία.

Από την έκδοση της Διακήρυξης και μετά, το ζήτημα των “Οικουμενικών μουσείων” έχει υποβληθεί σε εκ νέου έλεγχο, και συζητήθηκε ευρέως σε συνέδρια και στα μέσα ενημέρωσης. Από όσο μπορεί να διαπιστωθεί, ωστόσο, δεν έχει λάβει ακόμη επίσημη απάντηση από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM), από την Ένωση Μουσείων του Ηνωμένου Βασιλείου (MA), ή από οποιαδήποτε άλλη ένωση μουσείων σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο (Flynn,2003). Μια αξιοσημείωτη πτυχή της Διακήρυξης ήταν η σιωπηρή υπόθεση ότι μια ιδέα που γεννήθηκε κατά τον Ευρωπαϊκό Διαφωτισμό του δέκατου όγδοου αιώνα μπορεί να συμβιβαστεί με πιο σύγχρονους ακαδημαϊκούς τομείς όπως ο μεταμοντερνισμός, η μετα-αποικιακή θεωρία αλλά και με την λεγόμενη «νέα μουσειολογία», προκειμένου να λειτουργήσει ως βιώσιμο φιλοσοφικό πλαίσιο για τα μουσεία ανά τον κόσμο στο μέλλον (Flynn,2012). Το εάν ο Διαφωτισμός ως μοντέλο του οικουμενικού μουσείου, που εξακολουθεί να προωθείται από ορισμένους διευθυντές μουσείων, είναι αρκετά ευέλικτος για να φιλοξενήσει ανταγωνιστικές σημασιολογικές αξιώσεις που διατυπώνονται στα σημερινά μουσεία από διάφορες κοινότητες και ομάδες συμφερόντων, παραμένει υπόθεση εργασίας. Αυτό που φαίνεται σίγουρο είναι ότι οι ολοένα και πιο επιθετικές στάσεις που υιοθετούνται από Διευθυντές πολλών ευρωπαϊκών μουσείων και μουσείων της Βόρειας Αμερικής εξυπηρετούν μόνο στο να επιδεινώσουν ένα ήδη υπάρχον πρόβλημα (Flynn,2012).

3.2.2 Ζητήματα δεοντολογίας των Οικουμενικών μουσείων.

Μπορεί να υπάρχουν ισχυρά επιχειρήματα από την πλευρά του Βρετανικού Μουσείου και των υπολοίπων Οικουμενικών μουσείων σχετικά με την διατήρηση αυτών των διαφιλονικούμενων μουσειακών αντικειμένων, αλλά τα επιχειρήματα αυτά δεν φαίνεται να προκύπτουν αβίαστα μέσα από τις συγκεκριμένες Ιστορίες τους ή από την ιστορίες των πολιτισμών τους. Η Ιστορία είναι επιλεκτική σχετικά με το παρελθόν και ανεξάρτητα από το ποιά πλευρά της θεωρίας του μεταμοντερνισμού κανείς επιλέγει, το ιδανικό είναι να δημιουργείται, κατά το δυνατόν, μια εξορθολογισμένη εικόνα λαμβάνοντας υπόψη τη σπουδαιότητα των μουσειακών δεδομένων που βοηθούν στην λήψη απαντήσεων σε ερωτήσεις σχετικά με το παρελθόν (Fischer, 1970; Jordan, 1997). Διορθώνοντας τις στρεβλώσεις του παρελθόντος, τα μουσεία μπορούν να προχωρήσουν σε έναν “κοινωνικά ανοικτό” και περισσότερο συμπεριληπτικό τύπο αφηγήσεων, κάτι που μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σημαντικό βήμα προς την αμφισβήτηση της εξουσιαστικής και κοινωνικά συντηρητικής φύσης των μουσείων. Αυτό επιτρέπει την εξοικείωση με σύγχρονα ζητήματα χωρίς να ασχολούμαστε με τον παροντισμό ή αυτό που ονομάστηκε “φιλελεύθερη” ερμηνεία της ιστορίας (O’Neil,2015). Αυτή η αισιόδοξη άποψη εξετάζει το παρελθόν ως προς τα άκρα του και το παρόν ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα νίκης της προόδου έναντι της αντίδρασης. Οδηγεί στην διαδικασία επιλογής δεδομένων προκειμένου να δικαιωθεί παρά να ερμηνευθεί το παρόν αλλά και στο να κάνει ηθικές κρίσεις για προηγούμενες κοινωνίες. Σε ένα βαθμό οδηγεί στην άποψη του de Montebello ότι «Αν οι άνθρωποι σταματούσαν να κοιτάζουν αναδρομικά πριν από αιώνες και προχωρούσαν, τότε όλοι θα ήταν «στην ίδια σελίδα»» (Bailey, 2003, σελ 197).

Το ρητό του Λόρδου Gowrie ότι «Είναι λάφυρα, αλλά είναι τα λάφυρά μας» (O’Neil,2015) τουλάχιστον έχει το πλεονέκτημα ότι δεν απαιτεί τη διαστρέβλωση της ιστορίας, και οι πρόγονοι των λαών αυτών δεν κινδυνεύουν να βρεθούν ηθικά ελλειείς ή ακόμη, ολόκληρη η Ιστορία να απορριφθεί ως δικαιολογία για λαούς που δεν είναι τόσο ανεπτυγμένοι. Χωρίς έναν πιο συνεκτικό τρόπο συσχέτισης του παρόντος με το παρελθόν, είναι δύσκολο αυτά τα μουσεία να μπορούν να λειτουργήσουν ως Οικουμενικά ιδρύματα. Και εάν το ιστορικό πλαίσιο που παρουσιάζεται για τη διατήρηση των μουσειακών αντικειμένων δεν είναι σταθερό, τότε τι ισχύει για τις αξίες που το υποστηρίζουν; Στην άποψη ότι τα Μάρμαρα του Παρθενώνα ή τα Χάλκινα του Benin θα

κάνουν περισσότερο καλό στο Λονδίνο παρά στον τόπο καταγωγής ελλοχεύει μια ωφελιμιστική ηθική, πως ο σκοπός δικαιώνει τα μέσα (O'Neil,2015). Σίγουρα είναι αλήθεια ότι πολλοί περισσότεροι άνθρωποι, θα δουν τα εκθέματα αυτά στο Λονδίνο (ή στο Βερολίνο ή στην Νέα Υόρκη) παρά στην Αθήνα ή το Μπενίν (ή το Λάος), αν και ο ισχυρισμός του διευθυντή του Μητροπολιτικού Μουσείου ότι «σε αυτά τα μεγάλα μουσεία το κοινό είναι... όλος ο κόσμος» υποδηλώνει μια ορισμένη απόσταση από (ή αδιαφορία για;) την οικονομική πραγματικότητα της πλειοψηφίας της ανθρωπότητας (de Montebello, 2004, σελ.19). Ακόμη, σημαντικό είναι να αναδείξουμε όχι μόνο την απώλεια του πιθανού όφελους που θα προκαλούσε η αποκατάσταση στους λαούς των οποίων οι πολιτισμοί παρήγαγαν τα πολιτιστικά αγαθά, αλλά και την πιθανή βλάβη τους στην περίπτωση που δεν επιστραφούν.

Η μη επιστροφή δεν είναι ουδέτερη πράξη. Όσο δύσκολο κι αν είναι να γίνει μια τέτοια εκτίμηση ειδικά χωρίς μια επίσημη διαδικασία αυτό που συγκρίνεται είναι δύο πιθανά αγαθά (O'Neil,2015). Η ζυγαριά μπορεί να γύρει υπέρ των μεγάλων μουσείων που διατηρούν (μερικά; ή όλα;) τα αντικείμενα, αλλά αυτό δεν αναιρεί απαραίτητα το κύρος της αξίωσης για επιστροφή. Στην περίπτωση που επικαλεστούν οι διευθυντές των Οικουμενικών μουσείων την αυθεντία του Έντουαρντ Σάϊντ και αναλάβουν να εξερευνήσουν «την αργή συνεργασία πολιτισμικών παλίμψηστων, που δανείζονται ο ένας από τον άλλον και ζουν μαζί», τότε πρέπει να βρουν μια γλώσσα που να σέβεται τις ευαισθησίες και τις αξίες των πολιτισμών, των οποίων ισοδύναμα είναι τα κοσμήματα του στέμματος ή η Magna Carta (MacGregor, 2004c· Warren, 1991). Δεδομένου ότι οι μελετητές στα Οικουμενικά μουσεία γνωρίζουν πολλά για τους πολιτισμούς από τους οποίους προέρχονται οι συλλογές τους, καθώς συχνά λαμβάνουν και χρηματοδοτήσεις για διενέργεια αρχαιολογικών εργασιών κοντά τους, θα ήταν λογικό να αντιμετωπίζουν με μεγαλύτερη ευαισθησία τους λαούς που κάνουν αιτήματα για επιστροφή. Είναι όμως εξίσου πιθανό να αισθάνονται σε ένα βαθμό αγανάκτηση, νιώθοντας ίσως ότι η αξία του έργου τους και της ακεραιότητάς τους αμφισβητούνται, ότι πιθανόν κατηγορούνται για ιστορικά γεγονότα για τα οποία δεν μπορούν να θεωρηθούν υπεύθυνοι και ότι τους ζητείται να εγκαταλείψουν μουσειακά αντικείμενα με τα οποία νιώθουν συνδεδεμένοι (O'Neil,2015).

Υπό τέτοιες συνθήκες, οι επαγγελματίες των μουσείων θα διχάζονταν, και θα βίωναν τις εντάσεις που είναι εγγενείς σε ένα δύσκολο δίλημμα. Ακόμα κι αν η αίσθηση της

απόστασης είναι σε μεγάλο βαθμό ζήτημα του απαθούς ύφους που προτιμάται από τους υπογράφοντες τη Διακήρυξη, η απουσία στις δημόσιες επικοινωνίες οποιουδήποτε συναισθήματος, και η άρνηση οποιασδήποτε νομιμότητας, στις αξιώσεις επαναπατρισμού υπονομεύουν την “οικουμενικότητα” που θέλουν να προβάλλουν τα Οικουμενικά μουσεία. Ομοίως, αν η βάση του επιχειρήματος “κυριότητας για λογαριασμό της ανθρωπότητας” είναι, ότι αυτά τα μουσεία υποστηρίζουν ότι :«υπάρχουν πολλοί καλοί τρόποι οργάνωσης του κόσμου» πιο αποτελεσματικά όμως από ότι οι θεσμοί των διεκδικητών, τότε ο ισχυρισμός τους περί οικουμενικότητας είναι απίθανο να πείσει αν βασίζεται σε μια υπόθεση ότι, για παράδειγμα, οι ελληνικοί και οι γαλλικοί τρόποι οργάνωσης του κόσμου είναι κατώτεροι. Υπάρχουν δηλαδή πολλοί καλοί τρόποι οργάνωσης ανά τον κόσμο, αλλά κάποιοι είναι πιο οργανωμένοι από άλλους; (O’Neil,2015, σελ. 198).

3.2.3 Μουσειακή ηθική και ο Κώδικας δεοντολογίας του ICOM για τα μουσεία.

Το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων παρέχει σαφείς οδηγίες για όλα τα μουσεία μέσω του Κώδικα Δεοντολογίας για τα Μουσεία που εγκρίθηκε στη Γενική του Συνέλευση στη Σεούλ τον Οκτώβριο του 2004 (ICOM 2004b). Ο Κώδικας Δεοντολογίας για τα Μουσεία αναφέρει τις αρχές βάσει των οποίων μπορεί να επιτευχθεί η αριστεία στο μουσειακό επάγγελμα και προσφέρει κατευθυντήριες γραμμές για την επιθυμητή επαγγελματική πρακτική. Ο Κώδικας έχει επικυρωθεί από τα 20.000 μέλη της οργάνωσης γεγονός που του δίνει δύναμη και κύρος. Σύμφωνα με τον Κώδικα Δεοντολογίας η ένταξη αντικειμένων στην μουσειακή συλλογή θα πρέπει να γίνεται σύμφωνα με σαφή δημοσιευμένη πολιτική που θα καθοριστεί από την αποστολή και τους στόχους του εκάστοτε μουσείου. Ακόμη, αυτή η πολιτική μπορεί να καθοριστεί σε συμφωνία με γειτονικά μουσεία ή σε ορισμένες περιπτώσεις μέσω της εθνικής νομοθεσίας ή άλλων μηχανισμών. Στις μέρες μας τα μουσεία δεν εντάσσουν αντικείμενα στις συλλογές τους χωρίς να τηρούν συγκεκριμένους δεοντολογικούς κανόνες. Χαρακτηριστικά, θα ήταν εξαιρετικά αντιδεοντολογικό να ανταγωνίζονται δύο δημόσια ιδρύματα, στην ίδια χώρα, για την απόκτηση του ίδιου αντικειμένου, μέρους της πολιτιστικής κληρονομιάς αυτού του έθνους. Αντίθετα, στις μέρες μας υπάρχουν αυξανόμενες περιπτώσεις μουσείων που πραγματοποιούν κοινές αγορές (Lewis,2005). Το ICOM διαθέτει Κώδικα Δεοντολογίας ο οποίος θέτει το πλαίσιο των βασικών κανόνων όσον αφορά την απόκτηση πολιτιστικών

αγαθών ήδη από το 1970 (ICOM, 1970) όπως και πολλά μουσεία, μεταξύ των οποίων και το μουσείο του Πανεπιστημίου της Πενσυλβάνια (1970), το Βρετανικό Μουσείο (1972) και τα μουσεία του Βερολίνου (1976).

Επίσης, ο Κώδικας Δεοντολογίας για τα Μουσεία του ICOM απαιτεί από τα μουσεία να εξακριβώνουν ότι έχουν έγκυρο τίτλο για οποιαδήποτε απόκτησή τους, καθώς και ότι το αντικείμενο δεν έχει εξαχθεί παράνομα από τη χώρα καταγωγής του ή τυχόν προέκυψε από μη εξουσιοδοτημένη ή αντιεπιστημονική αρχαιολογική εργασία. Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι ο όρος «έγκυρος τίτλος» έχει συγκεκριμένη σημασία στον Κώδικα. Εξαιρέση αποτελεί ο τίτλος που μπορεί να χορηγείται σε κλεμμένο υλικό μετά από καθορισμένη χρονική περίοδο βάσει ορισμένων αστικών δικαίων (ρωμαϊκό) εάν η απόκτηση θεωρείται ότι πραγματοποιήθηκε σε καλή πίστη. Τα συστήματα κοινού δικαίου ευνοούν τον αρχικό ιδιοκτήτη, αν και σε ορισμένες περιπτώσεις τέτοιες αξιώσεις μπορεί επίσης να παραγραφούν. Όταν τηρείται αυτή η πρακτική, είναι λογικό πως το πλήρες ιστορικό ενός αντικειμένου, από την ανακάλυψή ή την παραγωγή του και μετά, έχει διασωθεί. Η πρακτική αυτή φυσικά, δεν αποτελεί μόνο μια διασφάλιση έναντι των παράνομων συναλλαγών, αλλά και ένα βασικό στοιχείο για την διατήρηση και την προώθηση της γνώσης (Lewis,2005). Τα μουσεία συλλέγουν και διαφυλάττουν πρωτογενή στοιχεία που σχετίζονται με πολλά ακαδημαϊκά πεδία, για τον λόγο αυτό αντικείμενα χωρίς πληροφορίες είναι περιορισμένης αξίας. Σε ένα πρόσφατο διεθνές συνέδριο αρχαιολόγων συστήθηκε όλα τα αντικείμενα που προσφέρονται στις αγορές αρχαιοτήτων να φέρουν ένα «γενεαλογικό διάγραμμα» πιστοποιώντας με τον τρόπο αυτό την προέλευση και την ιδιοκτησία τους (Heilmeyer et al 2003). Οι εκλεκτικές συλλογές των προηγούμενων ετών έχουν μια εντελώς διαφορετική σημασία σήμερα. Δημιουργήθηκαν σε μια εποχή που υπήρχαν λίγα μουσεία και πολλά εθνικά κράτη με σύνορα που δεν ταυτίζονται με αυτά του σήμερα. Είναι λογικό επακόλουθο πως αιτήματα για τον επαναπατρισμό πολιτιστικών αγαθών είναι αναπόφευκτα. Το ICOM προωθεί μια θετική προσέγγιση απέναντι στα αιτήματα επαναπατρισμού πολιτιστικών αγαθών και ο Κώδικας Δεοντολογίας του για τα Μουσεία ενθαρρύνει την ανάπτυξη συνεργασιών με μουσεία των οποίων σημαντικό μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς έχει χαθεί. Υποστηρίζει την έναρξη διαλόγων που μπορεί να οδηγήσουν στην επιστροφή πολιτιστικών αγαθών και ενθαρρύνει την υποβολή αιτημάτων. Ενθαρρύνει δε αυτή τη δραστηριότητα σε επίπεδο επαγγελματιών μουσείων και όχι σε πολιτικό επίπεδο (Lewis,2005).

Ακολούθως, προτρέπει το κάθε αίτημα να εξεταστεί και να προσδιοριστεί μεταξύ των ενδιαφερομένων μερών λαμβάνοντας υπόψη όλες τις ειδικές συνθήκες. Δυστυχώς, η τρέχουσα συζήτηση αφορά σε μεγάλο βαθμό την ιδιοκτησία των συλλογών. Οπωσδήποτε, αυτό δεν είναι η πιο ευνοϊκή προϋπόθεση για να υποστηριχτεί ένα αίτημα επαναπατρισμού, όταν οι συνθήκες απόκτησης συχνά θάβονται στην ιστορία και το δόγμα της αναδρομικότητας δυσκολεύει κατά πολύ τη νομική λύση. Ωστόσο, ορισμένα μουσεία έχουν ανταποκριθεί θετικά είτε για λόγους δεοντολογίας, είτε ως λύση για να δοθεί τέλος σε μια δικαστική διαμάχη. Είναι βέβαιο πως πολλά περισσότερα μπορούν να επιτευχθούν με τη συνεργασία μεταξύ μουσείων, αν μη τι άλλο μέσω προβολής, δανείων και ανταλλαγών. Όμως αυτό μπορεί να μην περιλαμβάνει απαραίτητα την προετοιμασία μεγάλων εκθέσεων αλλά περισσότερο τη διασφάλιση της διαθεσιμότητας κατάλληλου υλικού σε κατάλληλους χώρους. Για τον λόγο αυτό ακολουθούνται συγκεκριμένα επαγγελματικά πρότυπα, όπως ορίζονται για παράδειγμα στον Κώδικα Δεοντολογίας του ICOM για τα Μουσεία (Lewis,2005). Οι στόχοι, στο πλαίσιο κάθε συνεργασίας, θα πρέπει να είναι τόσο η διασφάλιση της διαθεσιμότητας στο κοινό όσο και η ασφάλεια του υλικού. Υπάρχουν ωστόσο κάποιοι περιορισμοί ώστε να διασφαλιστεί, κατά το δυνατό, το ενδεχόμενο κατάσχεσης των μουσειακών αντικειμένων. Αυτό ήταν που εμπόδισε το μουσείο Ερμιτάζ, από το δανεισμό του Αγίου Σεμπαστιάν του Τιτσιάνου στο Λονδίνο (Hope, 2003). Επιπλέον, η επίκληση διαταγής που επιδιώκει να αποτρέψει την επιστροφή στο Λονδίνο των χαρακτηριστικών φλοιού του Dja Dja Wurgung που δανείστηκαν για μια έκθεση στο Μουσείο Victoria στη Μελβούρνη (Melbourne Herald Sun, 2004), δεν θα ενθαρρύνει την ευρύτερη διεθνή κοινότητα μουσείων στη δημιουργία περαιτέρω τέτοιων δανείων. Διότι, η επιτυχημένη συνεργασία βασίζεται στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και σεβασμό. Αδιαμφισβήτητα υπάρχει ανάγκη για μεγαλύτερη διαφάνεια από την πλευρά των μουσείων. Για τον λόγο αυτό, θα ήταν ενθαρρυντικό, για παράδειγμα, αν καθένας από τους υπογράφοντες της Διακήρυξη για τα Οικουμενικά μουσεία αναφέρονταν ξεκάθαρα στις πολιτικές κτήσης των συλλογών τους, αλλά και αν λάμβαναν ξεκάθαρα θέση απέναντι στην μάστιγα του σύγχρονου πολιτιστικού κόσμου – την παράνομη διακίνηση πολιτιστικών αγαθών.

Ακόμη, χρειάζεται μια επιτυχημένη συνεργασία μεταξύ της διεθνούς μουσειακής κοινότητας ώστε να τεθεί το πλαίσιο του ρόλου και της λειτουργίας των μουσείων του εικοστού πρώτου αιώνα (Lewis,2005). Καταλήγοντας, η Διακήρυξη για τα Οικουμενικά

Μουσεία εφιστά την προσοχή μας, σε ορισμένες προκλήσεις που εν δυνάμει μπορεί να αντιμετωπίσουν τα μουσεία του κόσμου, αλλά ακόμη δεν τα έχουμε αντιμετωπίσει. Συνεπώς, τα μουσεία θα πρέπει, (με λόγια μέσα από το κείμενο του Κώδικα Δεοντολογίας του ICOM για τα Μουσεία), «να δουλέψουν από κοντά και σε συνεργασία με τις κοινότητες από τις οποίες προέρχονται οι συλλογές τους καθώς και αυτούς που υπηρετούν» (Lewis,2005,σελ.6). Όντως, αυτή θα μπορούσε να είναι μια επωφελής συνεργασία των μουσείων με χώρες που επί του παρόντος δεν είναι σε θέση να παρουσιάσουν τα πρωτογενή στοιχεία για την πολιτιστική τους κληρονομιά, στους λαούς τους.

Κεφάλαιο 4

Η Περίπτωση των Benin.

4.1 Ιστορική αναδρομή

Το παλιό Βασίλειο του Benin καταλάμβανε στην περιοχή που σήμερα βρίσκεται η πολιτεία Edo της σύγχρονης Νιγηρίας (Plakensteiner,2007,σελ. 23). Σύμφωνα με την προφορική ιστορία του Benin, η πόλη του Benin-η καρδιά του Βασιλείου του Benin-ιδρύθηκε στους «μυθολογικούς χρόνους» από τους ηγεμόνες Ogiso, την πρώτη βασιλική δυναστεία του Benin(Plakensteiner,2007, σελ. 23). Το βασίλειο ηγείτο από έναν Oba, δηλαδή βασιλιά, ο οποίος ήταν κάτοχος κληρονομικού τίτλου και του απέδιδαν θεϊκές ιδιότητες (Girschick Ben-Amos, 1999, σελ. 30). Από τον δέκατο πέμπτο αιώνα, το βασίλειο διοικούνταν κυρίως από πολεμιστές βασιλιάδες που στήριζαν την εξουσία τους

σε ισχυρές στρατιωτικές δυνάμεις (Girschick Ben-Amos, 1999, σελ. 30). Ωστόσο, προς την δέκατο έβδομο αιώνα, οι εμφύλιες διαμάχες άρχισαν να αποδυναμώνουν σοβαρά το Βασίλειο (ibid, σελ. 33). Η αποδυνάμωση αυτή μπορεί να αποδοθεί και στην αλλαγή των κανόνων της βασιλικής διαδοχής το 1610, καθώς μετά τον θάνατο του βασιλιά ο οποίος δεν είχε άμεσους απογόνους να τον διαδεχθούν, δόθηκε η ευκαιρία σε έμμεσους απόγονους να διεκδικήσουν τον θρόνο (ibid, σελ. 36-37). Ένας αγώνας εξουσίας για τη βασιλεία ακολούθησε, σε συνδυασμό με την πεποίθηση ότι ο νέος oba (=βασιλιάς) δεν ήταν πλέον θεϊκός, γεγονός που υπονόμωσε την υποστήριξη του λαού προς την ηγεσία (ibid, σελ. 37).

Επίσης, ένα σημαντικό σκέλος της πολιτικής δομής στο Benin ήταν το αξίωμα των αρχηγών. Οι αρχηγοί διορίζονταν από τους oba και δεν μετέφεραν τον τίτλο τους στα παιδιά τους (ibid, σελ. 31). Μάλιστα η θέση του αρχηγού iyase, δηλαδή του αρχηγού πολέμου, κατείχε μεγάλη εξουσία και επιρροή (ibid, σελ. 33). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, να δημιουργούνται συχνά συγκρούσεις μεταξύ των obas και των iyase. Μέχρι τα τέλη του δέκατου έβδομου αιώνα, οι iyase (= αρχηγοί πολέμου) καθώς και οι άλλοι αρχηγοί είχαν γίνει πολύ ισχυροί σε βαθμό που η διαδικασία επιλογής βασιλιά περιελάμβανε πλέον την επικύρωσή της από τον iyase (= αρχηγό πολέμου) (Girschick Ben-Amos, 1999, σελ. 38). Καθώς οι oba αντιμετώπιζαν τα εσωτερικά προβλήματα εξουσίας τον δέκατο έβδομο αιώνα, αποτραβήχτηκαν από τις στρατιωτικές επιχειρήσεις, κάτι το οποίο επέτρεψε στο αξίωμα των iyase να δυναμώσει ακόμη περισσότερο (ibid, σελ. 38). Το μέγεθος της πολιτικής δύναμης που συγκέντρωσαν οι αρχηγοί μπορεί να φανεί και μέσω των διαβουλεύσεων που οδήγησαν τελικά στην επίθεση κατά του στρατιωτικού αποσπάσματος με επικεφαλής τον Βρετανό αντισύμβουλο James Phillips. Οι iyase (=αρχηγός πολέμου) έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην απόφαση επίθεσης εναντίον του βρετανικού στρατιωτικού σώματος (Home, 1982, σελ. 36). Παρά τις εσωτερικές διαμάχες, το βασίλειο γενικά ευημερούσε, φτάνοντας σε μια χρυσή εποχή τον δέκατο πέμπτο αιώνα (Girschick Ben-Amos, 1999, σελ. 53). Η ευημερία του δέκατου πέμπτου και δέκατου έκτου αιώνα έφερε μια καλλιτεχνική άνθηση, τόσο στο Benin όσο και σε άλλα επιτυχημένα κράτη-πολεμιστές στην Αφρική (Girschick Ben-Amos, 1999, σελ. 54). Από τα χαρακτηριστικότερα έργα τέχνης του βασιλείου ήταν, τα βασιλικής ανάθεσης ορειχάλκινα έργα, τα οποία έγιναν γνωστά ως τα Χάλκινα του Benin. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, η δυνατότητα ιδιοκτησίας δινόταν μόνο σε συγκεκριμένες κοινωνικές τάξεις, και μόνο ο oba μπορούσε να κατέχει ορειχάλκινα αντικείμενα (Home, 1982, σελ. 28). Αυτά τα

έργα ορείχαλκου χρησίμευαν ως εικονογραφική καταγραφή της ιστορίας του βασιλείου (Girschick Ben-Amos, 1999, σελ. 54). Για τον λόγο αυτό πολλές από τις πλάκες που παράγονταν απεικόνιζαν πολυάριθμα θέματα, συμπεριλαμβανομένων εκείνων του πολέμου και του εμπορίου με τους Πορτογάλους (Girschick Ben-Amos, 1999, σελ. 54,57).

Η πρώτη επαφή μεταξύ του Benin και της Ευρώπης σημειώθηκε τον δέκατο έκτο αιώνα, όταν Πορτογάλοι εξερευνητές, που περιέγραψαν την πόλη ως «ευημερούσα, πολιτισμένη και πολυπληθής όσο και οι πόλεις στην Πορτογαλία», δημιούργησαν εμπορικούς δεσμούς με την Δυτική Αφρική (Home,1982, σελ. 1) Οι Πορτογάλοι εξερευνητές ανέπτυξαν εμπορικές σχέσεις με τον oba, μεταφέροντας με τον τρόπο αυτό τα εμπορικά συμφέροντα του βασιλείου προς την ακτή, επεκτείνοντας το εμπόριο που μέχρι τότε συγκεντρωνόταν αποκλειστικά στην ενδοχώρα (Home,1982). Οι Πορτογάλοι αντάλλασσαν ύφασμα, γυαλί και όπλα για πιπέρι, χάντρες και ελεφαντόδοντο και προσέφεραν στρατιωτική βοήθεια στον oba εναντίον άλλων βασιλείων (Home,1982). Αν και αυτοί οι πρώτοι εμπορικοί δρόμοι παρέμειναν ανοιχτοί για αιώνες, οι Πορτογάλοι εγκατέλειψαν τη Δυτική Αφρική και αντικαταστάθηκαν από διάφορες ευρωπαϊκές εμπορικές εταιρείες (Home,1982). Στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, οι Βρετανοί πλέον κυριαρχούσαν στην ακτή του Νίγηρα (Plakensteiner,2007,σελ. 25). Ακόμη, δεν δέχθηκαν τους εμπορικούς όρους του oba και άρχισαν να κάνουν σχέδια για να πάρουν τον έλεγχο της περιοχής, κάτι που ακολούθως θα τους επέτρεπε τον έλεγχο όλου του εμπορίου (Plakensteiner,2007). Τα σχέδια των Βρετανών ενισχύθηκαν από τη Διάσκεψη του Βερολίνου του 1884-85, που παραχωρούσε την ευρύτερη περιοχή γύρω από το βασίλειο- την ακτογραμμή μεταξύ του Καμερούν και της αποικίας του Λάγος-στην βρετανική «σφαίρα επιρροής» (Plakensteiner,2007). Η διάσκεψη είχε σκοπό να ξεπεραστεί η αυξανόμενη εχθρότητα μεταξύ των ευρωπαϊκών εθνών που αφορούσε τις εδαφικές διαφωνίες που ανέκυπταν στην Αφρική, και έμεινε στην ιστορία ως «Διαμάχη για την Αφρική» (Scramble for Africa). Ακολούθως, οι Βρετανοί ίδρυσαν ένα προτεκτοράτο στην περιοχή, που έθεσε τα «αφρικανικά εδάφη υπό την προστασία των πολιτισμένων εθνών» (Home,1982, σελ. 3). Σταδιακά, οι Βρετανοί καθάίρεσαν τους ηγεμόνες των βασιλείων γύρω από την πόλη του Benin μέχρι που το Benin παρέμεινε ένα από τα τελευταία προπύργια (Plakensteiner,2007,σελ. 25). Οι Βρετανοί κατατρόπωσαν πολλούς κορυφαίους αρχηγούς και βασιλιάδες, καθώς και τον oba του Benin, γιατί θεωρούσαν πως θα εμπόδιζαν την εδραίωση των εμπορικών συμφερόντων τους στην περιοχή (Akanbiemu, 1987, σελ.95,96). Για τον λόγο αυτό, ο oba και οι αξιωματούχοι του

προέβλεψαν ότι ήταν μόνο θέμα χρόνου μέχρις ότου οι Βρετανοί επιτεθούν και στους ίδιους (Akanbiemu, 1987). Αρχικά, οι Βρετανοί προσπάθησαν να θέσουν το βασίλειο υπό τον έλεγχό τους μέσω συνθήκης. Ο πρώτος βρετανός αξιωματούχος που τοποθετήθηκε στην περιοχή του Benin ήταν ο λοχαγός Henry Gallwey (Home,1982, σελ. 5).

Η Συνθήκη του Gallway ήταν αυτή, υποστηρίζουν ορισμένοι σχολιαστές, που έδωσε στους Βρετανούς δικαιώματα πάνω στο βασίλειο και τις αρχαιότητές του (Plakensteiner,2007, σελ.25). Το 1892, ο Gallway διαπραγματεύτηκε με τον Oba τους όρους της συνθήκης (Home,1982, σελ. 7), οι οποίοι μείωσαν κατά πολύ την κυριαρχία του oba. Σύμφωνα με τη συνθήκη, με αντάλλαγμα την προστασία και την εύνοια της Βασίλισσας της Αγγλίας, «ο oba συμφώνησε να μην έρθει σε επαφή με καμία ξένη δύναμη χωρίς την Βρετανική έγκριση, να δώσει στους προξενικούς υπαλλήλους πλήρη και αποκλειστική δικαιοδοσία επί των Βρετανών υπηκόων στο Benin καθώς και δικαίωμα διαιτησίας σε τυχών διαφορές τους, να ενεργεί σύμφωνα με τις συμβουλές τους, να επιτρέπει το ελεύθερο εμπόριο και να δεχθεί ιεραποστόλους (Home,1982, σελ. 8). Ωστόσο, είναι πιθανό ο oba να μην κατανόησε πλήρως τις συνέπειες της συνθήκης, ίσως εν μέρει και γιατί σε όλες τις προηγούμενες συναλλαγές του με ευρωπαίους εμπόρους και εκπροσώπους, κανένας δεν είχε επιχειρήσει να σφετεριστεί την εξουσία του ή να μειώσει το κύρος του με αυτόν τον τρόπο (Home,1982, σελ. 8).

4.2 Η τιμωρητική αποστολή

Παρά τη Συνθήκη του Galway, το εμπόριο δεν βελτιώθηκε λόγω του ότι ο oba δεν άνοιξε τους εμπορικούς δρόμους όπως απαιτούσε η συνθήκη (Home,1982, σελ. 8). Στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα, ο Galway αντικαταστάθηκε από τον Ralph Moor του οποίου αναπληρωτής ήταν ο James Phillips (Home,1982, σελ. 30). Καθώς η κατάσταση του εμπορίου ακολουθούσε φθίνουσα πορεία, ο Moor άρχισε να σχεδιάζει τρόπους για να ανατρέψει τον oba προκειμένου να αναπτυχθεί το προτεκτοράτο (Home,1982, σελ. 32). Για την εφαρμογή αυτών των σχεδίων, Ο Moor ζήτησε τη βοήθεια του Phillips, ο οποίος δήλωσε πρόθυμος, όπως αποδεικνύεται από την επιστολή του Phillips στο Υπουργείο Εξωτερικών της Βρετανίας, που έγραφε: «Ως εκ τούτου, ζητώ την άδειά σας να επισκεφθώ την πόλη του Benin τον επόμενο Φεβρουάριο, για να εκθρονίσω τον Βασιλιά του Benin και να ιδρύσω ένα συμβούλιο ιθαγενών στην θέση του καθώς και να προβώ σε όλες τις απαραίτητες ενέργειες για το άνοιγμα της χώρας ως η περίπτωση απαιτεί...-αλλά για να αποφευχθεί οποιοσδήποτε κίνδυνος [επίθεσης] επιθυμώ να λάβω επαρκή

εξοπλισμό, αποτελούμενο από 250 στρατιώτες, δύο επτά λιβρών όπλα, ένα Maxim και ένα Rocket... ΥΓ Τέλος, θα πρόσθετα ότι έχω λόγους να πιστεύω ότι μπορεί να βρεθεί αρκετό ελεφαντοστό στην βασιλική οικία ικανό να καλύψει τα έξοδα ανατροπής του Βασιλιά» (Home,1982, σελ. 33-34). Σε απάντηση, το Υπουργείο Εξωτερικών επέστησε την προσοχή, οπότε Ο Phillips με δική του πρωτοβουλία, σχεδίασε μια άοπλη αποστολή στο Benin (Home,1982, σελ. 35).

Το σχέδιο του Phillips ήταν να δημιουργήσει μια συνθήκη χωρίς την δυνατότητα νίκης για τον oba. Ο Phillips κατάφερε να συγκεντρώσει ένα απόσπασμα περίπου οκτώ Βρετανών αξιωματικών και περίπου διακοσίων Αφρικανών αχθοφόρων προερχόμενων από την ευρύτερη περιοχή του Benin (Home,1982, σελ. 40). Ο oba ήταν απρόθυμος να πολεμήσει τους Βρετανούς, δηλώνοντας ότι από τη γέννησή του, κανένας λευκός δεν είχε σκοτωθεί στο Benin. Ο ίδιος προσπάθησε να αποφύγει την ανοιχτή σύγκρουση καθώς ανησυχούσε ιδιαίτερα εξαιτίας της αποδυναμωμένης θέσης του (Home,1982, σελ. 36). Ο oba προσπάθησε να αναβάλει την επερχόμενη σύγκρουση στέλνοντας αγγελιοφόρους να συναντηθούν με το απόσπασμα του Phillips ζητώντας τους να μην προσεγγίσουν την πόλη λόγω της γιορτής (Boisragon,2007, σελ.59). Παρολαυτά, ο Phillips αγνόησε το μήνυμα του oba και έστειλε τους αγγελιοφόρους πίσω (Home,1982, σελ. 41). Στη συνέχεια, ο Phillips έστειλε τους δικούς του αγγελιοφόρους για να επαναλάβουν ότι η αποστολή θα προσεγγίσει την πόλη όπως είχε ήδη ενημερώσει και χωρίς να περιμένει απάντηση από τον oba, ο Phillips προχώρησε προς το Benin. Καθώς το απόσπασμα πλησίαζε την πόλη, συνάντησε φιλικούς οπλαρχηγούς από γειτονικά χωριά που επίσης τους προειδοποίησαν να μην μεταβούν στο Benin. Η ενέδρα στην πόλη Edo ήταν καλά οργανωμένη και μόνο δύο Βρετανοί αξιωματικοί επέζησαν (Home,1982, σελ. 44). Η επίθεση διήρκεσε περίπου μισή ώρα, και σκότωσε μεγάλο αριθμό των αφρικανικών αχθοφόρων της αποστολής ενώ όσοι επέζησαν αιχμαλωτίστηκαν και αργότερα υποδουλώθηκαν (Home,1982, σελ. 45). Οι αχθοφόροι κατά την προσπάθειά τους να διαφύγουν έριξαν τα μπαούλα που μετέφεραν, μερικά από τα οποία περιείχαν τα όπλα του βρετανικού αποσπάσματος (Home,1982, σελ. 44). Ακολούθως, ξεκίνησαν άμεσα οι προετοιμασίες αντιποίνων. Όταν ο Galwey ενημερώθηκε για τη σφαγή, απέστειλε μήνυμα στον oba και απαιτούσε να επιστρέψει τους κρατούμενους και τα προσωπικά τους αντικείμενα, ο oba με την σειρά του απάντησε ότι όλοι οι όμηροι ήταν νεκροί και επέστρεψε μόνο δύο δαχτυλίδια (Home,1982, σελ. 44). Ακόμη, ο oba δήλωσε ότι δεν επιθυμούσε άλλη επικοινωνία, αντ' αυτού θα περίμενε τα αναπόφευκτα αντίποινα,

έτοιμος να πολεμήσει μέχρις εσχάτων (Home,1982, σελ. 44). Όταν έφτασαν τα νέα της επίθεσης στη Βρετανία, ήταν προφανές ότι η κυβέρνηση επρόκειτο να στείλει μια τιμωρητική αποστολή στο Benin (Home,1982, σελ. 102-103).

Η αποστολή αυτή χαρακτηρίστηκε ως δίκαιος πόλεμος και αιτιολογήθηκε τόσο ως μια αντίδραση στη σφαγή όσο και ως μια ενέργεια για να σταματήσουν οι ανθρώπινες θυσίες στην «πόλη του αίματος» (Home,1982, σελ. 102-103). Η πρόθεση φυσικά ήταν, το βρετανικό κοινό να κατανοήσει αλλά και να υποστηρίξει την αναγκαιότητα και την υποχρέωση εκθρονισμού του oba. Ένα μήνα μετά την σφαγή του αποσπάσματος, οι Βρετανοί εξαπέλυσαν μια σφοδρή επίθεση στην πόλη του Benin, εν μέρει για να τιμωρήσουν την πόλη για τη σφαγή και εν μέρει για να αποκτήσουν τον έλεγχο του εμπορίου στην περιοχή (Home,1982, σελ. 68). Παρά τις προσδοκίες των Βρετανών για μια εύκολη νίκη συνάντησαν την σθεναρή αντίσταση των στρατιωτών του Benin, οι οποίοι ήταν εξοπλισμένοι με όπλα και κανόνια από τις μέρες των συναλλαγών τους με τους Πορτογάλους (Home,1982, σελ. 68). Ωστόσο, οι Βρετανοί είχαν ανώτερο και πιο σύγχρονο οπλισμό ενώ τα όπλα των στρατιωτών του Benin ήταν «απαρχαιωμένα και αναξιόπιστα» (Home,1982, σελ. 68). Όμως, οι Βρετανοί δεν ήταν εξοικειωμένοι με τις πολεμικές τακτικές των στρατιωτών του Benin, καθώς οι τελευταίοι είχαν πλεονέκτημα στις τακτικές του ανταρτοπολέμου (Home,1982, σελ. 80). Όπως ήταν αναμενόμενο, οι Βρετανοί αντιμετώπισαν αυτό το πλεονέκτημα χρησιμοποιώντας τον ανώτερο οπλισμό τους για να συντρίψουν την αντίσταση των στρατιωτών του Benin (Home,1982, σελ. 80). Τελικά, η πόλη του Benin έπεσε, και ο oba μαζί με λίγους κατοίκους της πόλης δραπέτευσαν για να αποφύγουν την σύλληψη (Home,1982, σελ. 88). Οι Βρετανοί αφού κατέλαβαν την πόλη, απέσπασαν ως λάφυρα τα έργα τέχνης που βρέθηκαν στο παλάτι, τα περισσότερα από τα οποία ήταν κατασκευασμένα από ορείχαλκο και ελεφαντοστό και αφαιρέθηκαν από βωμούς και ιερά του παλατιού (Plakensteiner,2007,σελ.32). Ανάμεσα στα αντικείμενα που λεηλατήθηκαν ιδιαίτερη σημασία έχει μια σειρά κεφαλών που αναπαριστά τους προηγούμενους oba του Benin καθώς και χαυλιόδοντες στους οποίους αναπαριστώνται τα σπουδαιότερα επιτεύγματα τους (Home,1982,σελ.100). Τα αντικείμενα αυτά αφαιρέθηκαν χωρίς να γίνει καταγραφή της θέσης τους ή με ποιόν oba συνδέονται με αποτέλεσμα να είναι δύσκολη η ταύτισή τους (Home,1982,σελ.100). Το ίδιο συνέβη με χάλκινες πλάκες που βρέθηκαν και στην βασιλική κατοικία και σε μια αποθήκη «θαμμένες κάτω από τη σκόνη»(Plakensteiner,2007,σελ.32). Τα αντικείμενα που συγκεντρώθηκαν, διαχωρίστηκαν σε επίσημα και ανεπίσημα λάφυρα, και στη

συνέχεια αποστάλθηκαν στη Βρετανία (Plakensteiner,2007,σελ.32). Η ανεπίσημη λεία μοιράστηκε μεταξύ των Βρετανών στρατιωτών ανάλογα με τον βαθμό τους (Plakensteiner,2007,σελ.32).

Για χρόνια, οι Βρετανοί πίστευαν ότι οι θησαυροί που είχαν αποκτήσει, είχαν δημιουργηθεί από τους Πορτογάλους, γιατί «η καλλιτεχνική τους ποιότητα και εξελιγμένη τεχνική τους ήταν προφανής ακόμα και στο πιο προκατειλημμένο μάτι» (Home,1982,σελ.88). Περίπου τρεις ημέρες μετά την αρχική κατάληψη της πόλης του Benin, μια μεγάλη φωτιά κατέκαψε το παλάτι και την πόλη. Αν και υπήρχαν αντικρουόμενες αναφορές για την αιτία της πυρκαγιάς, η επίσημη βρετανική εκδοχή ήταν ότι ξεκίνησε από δύο μεθυσμένους μεταφορείς, που ήταν και τα μόνα θύματα της πυρκαγιάς (Home,1982,σελ.89). Έξι μήνες μετά την καταστροφή του παλατιού, ο oba επέστρεψε στην πόλη του Benin και παραδόθηκε στις βρετανικές δυνάμεις στο νέο δικαστικό μέγαρο, μπροστά από το πρώην παλάτι του, όπου ενημερώθηκε ότι θα έπρεπε να δικαστεί για τη σφαγή του στρατιωτικού αποσπάσματος με επικεφαλής τον Phillips (Home,1982,σελ.111). Αρκετοί αρχηγοί από αυτούς που είχαν ήδη επιστρέψει στην πόλη δικάστηκαν και εκτελέστηκαν, ενώ άλλοι ενσωματώθηκαν στο νεοσύστατο Συμβούλιο των Αρχηγών (Home,1982,σελ.111). Στην δίκη του oba, διαπιστώθηκε ότι δεν είχε διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη σφαγή και ως εκ τούτου εξορίστηκε στο Calabar της Νιγηρίας αντί να καταδικαστεί σε θάνατο (Home,1982,σελ.112). Επιπλέον, οι Βρετανοί επιθυμούσαν να διασφαλίσουν ότι ο oba δεν θα είχε πλέον τον παραδοσιακό του ρόλο στην κοινωνία του Benin. Η εξορία του oba σήμανε το τέλος της μοναρχίας υπέρ της διακυβέρνησης από ένα συμβούλιο αρχηγών. Ο oba πέθανε αιχμάλωτος το 1914 και ο μεγαλύτερος γιος του ζήτησε από τους Βρετανούς να του επιτρέψουν να επανέλθει στον θρόνο και να γίνει ο νέος oba, αντικαθιστώντας το Συμβούλιο των Αρχηγών. Οι Βρετανοί συμφώνησαν με την πρότασή του και στέφθηκε Oba Eweka II. Η μοναρχία αποκαταστάθηκε τυπικά, ωστόσο η εξουσία και η κυριαρχία παρέμεινε στα χέρια των βρετανών. Μετά την ανεξαρτησία της Νιγηρίας, το βασίλειο προσαρτήθηκε στην Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Νιγηρίας, ωστόσο, η μοναρχία συνεχίζει να υπάρχει μέχρι και σήμερα (Home,1982,σελ.122). Η κυβέρνηση της Νιγηρίας καθώς και η βασιλική οικογένεια του Benin ζητούν συνεχώς την επιστροφή της πολιτιστικής περιουσίας που λεηλάτησαν οι Βρετανοί. Αυτά τα αιτήματα έχουν σε μεγάλο βαθμό αγνοηθεί.

4.3 Το Διεθνές Δίκαιο του δέκατου ένατου αιώνα και τα λάφυρα του πολέμου

Οι βρετανικοί τίτλοι ιδιοκτησίας των Χάλκινων και Ελεφαντοστέινων του Benin στηρίζονται στο διεθνές δίκαιο του δέκατου ένατου αιώνα για τα λάφυρα του πολέμου, όπως αυτό εφαρμόζεται σε μη Ευρωπαίους. Μια άλλη συχνά αναφερόμενη πηγή από όπου απορρέουν τίτλοι ιδιοκτησίας των Χάλκινων είναι η συνθήκη του Galway. Ωστόσο, η συνθήκη μεταξύ του Oba και του Galway δεν αφορούσε ούτε επηρέαζε τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και επομένως δεν μπορεί να αποτελέσει τη βάση για την κατοχύρωση των τίτλων ιδιοκτησίας από τους Βρετανούς (Igbafe,1970). Μια ανάλυση της εγκυρότητας των τίτλων ιδιοκτησίας για τα Χάλκινα του Benin, πρέπει να ξεκινήσει με ανάλυση του διεθνούς δικαίου του δέκατου ένατου αιώνα για την λεηλασία εν καιρώ πολέμου και την ακόλουθη αποκατάσταση. Η αποκατάσταση ως νομική έννοια στη δυτική νομολογία έχει τις ρίζες της στην αρχαία Ρώμη (Kowalski,1998). Αναφορές στην αποκατάσταση την εποχή εκείνη σήμαιναν αποκατάσταση στο ακέραιο (restitution in integrum), που γενικά αναφερόταν στην αποκατάσταση του status quo που υπήρχε πριν από ορισμένα γεγονότα, όπως π.χ στον πόλεμο, που αργότερα διαπιστώθηκε ότι ήταν παράνομες (Kowalski,1998,σελ.2-3).

Καθώς το διεθνές δίκαιο εξελίχθηκε, αυτή η αντίληψη περί αποκατάστασης διαμορφώθηκε τόσο στην πράξη όσο και από τα έθιμα της εποχής (Kowalski,1998,σελ.3). Συγκεκριμένα, η αποκατάσταση διαμορφώθηκε από έναν απόλυτο κανόνα μη αναγνώρισης δικαιωμάτων ιδιοκτησίας κάθε ηττημένου κράτους (Kowalski,1998,σελ.6). Η περιουσία του εχθρού θεωρήθηκε resnullis (=χωρίς ιδιοκτήτη) από τη στιγμή της κήρυξης του πολέμου, επομένως επιτρεπόταν στον κατακτητή να την διεκδικήσει μόλις την λάμβανε στην κατοχή του (Kowalski,1998,σελ.6). Η έννοια αυτή, της πολεμικής λείας ή του λάφυρου, αποδυναμώθηκε τελικά από την μεσαιωνική έννοια του «δικαίου πολέμου» (Kowalski,1998,σελ.6). Υπό την έννοια του «δικαίου πολέμου», ένας στρατός μπορούσε να οικειοποιηθεί την περιουσία του αντίπαλου κράτους, αν ο πόλεμος ήταν δίκαιος και απαραίτητος (Kowalski,1998,σελ.6). Αντίθετα τα αντικείμενα που αποκτήθηκαν σε άδικους πολέμους έπρεπε να επιστραφούν, γιατί η αμαρτία διεξαγωγής ενός άδικου πολέμου δεν μπορούσε να συγχωρεθεί διαφορετικά (Kowalski,1998,σελ.6). Επιπλέον, πιθανοί αγοραστές αγαθών που αποκτώνται με αυτόν τον άδικο τρόπο δεν θα μπορούσαν ποτέ να αποκτήσουν σαφή τίτλο ιδιοκτησίας σε αυτά τα αγαθά

(Kowalski,1998,σελ.6). Σύμφωνα με τον Hugo Grotius, «αν ο λόγος για τον οποίο γίνεται πόλεμος είναι άδικος, τότε όλες οι δραστηριότητες που προκύπτουν από αυτόν τον πόλεμο είναι άδικες λόγω της εγγενούς τους αδικίας (Kowalski,1998,σελ.7). Ενώ η έννοια του πολέμου και της αποκατάστασης βασίστηκε σε θρησκευτικές αρχές, διεθνώς, στην πράξη η αποκατάσταση πολεμικής λείας ή λαφύρων γινόταν με αμοιβαίες συμφωνίες μεταξύ των εθνών (Kowalski,1998,σελ.7).

Τον δέκατο έβδομο αιώνα, φιλόσοφοι όπως ο John Locke άρχισαν να αμφισβητούν το δικαίωμα του νικητή να οικειοποιηθεί τα λάφυρα του πολέμου (Kowalski,1998,σελ.7). Ο Locke αναγνώρισε το δικαίωμα του νικητή να πάρει τη ζωή του εχθρού, χωρίς όμως αυτό το δικαίωμα να επεκτείνεται και στην κατοχή της περιουσίας του (Kowalski,1998,σελ.7). Οι μελετητές του δέκατου όγδοου αιώνα προχώρησαν ένα βήμα περαιτέρω και αναγνώρισαν ότι η ιδιωτική περιουσία του βασιλιά και των υπηκόων του προστατεύονται κατά τη διάρκεια του πολέμου, και επίσης υπόκεινται σε αποκατάσταση (Kowalski,1998,σελ.21). Έπρεπε να φτάσουμε στον δέκατο ένατο αιώνα όμως για να αναπτυχθούν πλήρως οι αρχές της αποκατάστασης. Η ανάπτυξη αυτών των αρχών μπορεί να αποδοθεί σε μεγάλο βαθμό στη μεγάλη λεηλασία που προκάλεσε ο Ναπολέοντας και οι στρατοί του στην Ευρώπη και αλλού κατά τους Ναπολεόντειους πολέμους. Μετά την ήττα του Ναπολέοντα, οι συμμαχικές δυνάμεις του ζήτησαν να επιστρέψει έργα τέχνης που είχε λεηλατήσει από ευρωπαϊκά έθνη (Kowalski,1998,σελ.23). Ωστόσο, δεν υπήρξε η υποχρέωση να επιστρέψει κανένα από τα λεηλατημένα αντικείμενα στην Αίγυπτο (Kowalski,1998,σελ.23). Κατά ειρωνικό τρόπο, ένας από τους λόγους που οι σύμμαχοι πίεσαν για την αποκατάσταση της λεηλασίας του Ναπολέοντα ήταν για να ενισχυθεί περαιτέρω η εθνική τους ταυτότητα, (Kowalski,1998,σελ.23) μια έννοια που σε μεγάλο βαθμό αποφεύγεται από τους υπέρμαχους του πολιτιστικού διεθνισμού στις μέρες μας.

Ο δέκατος ένατος αιώνας, χαρακτηρίζεται από την διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών, αναγνωρίζοντας ότι τα πολιτιστικά αγαθά που ανήκουν στο έθνος-κράτος συνέβαλαν στον ορισμό της ταυτότητάς του (Kowalski,1998,σελ.23). Για τον λόγο αυτό, η ανάγκη για προστασία της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο της αποκατάστασης (Kowalski,1998,σελ.23). Επιπλέον, αναγνωρίστηκε ότι η πολιτιστική και η καλλιτεχνική κληρονομιά δεν μπορούσε να διαχωριστεί από το έθνος καταγωγής της, γιατί ήταν ένας

μόνιμος σύνδεσμος με το παρελθόν του έθνους και ένα κλειδί για την μελλοντική δημιουργική του έκφραση (McGuire,1990,σελ. 31-36). Ωστόσο, η αποκατάσταση που απαιτήθηκε από τον Ναπολέοντα δεν αποτέλεσε κανόνα για την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών. Επίσης, για την απόδοση δικαιοσύνης, η οποία συνεπάγεται την αναγνώριση της αξίας της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, τα χρονικά όρια αγνοήθηκαν. Για παράδειγμα, τα λεηλατημένα χειρόγραφα της Χαϊδελβέργης, επεστράφησαν μετά από διακόσια χρόνια στην Γερμανία (Kowalski,1998,σελ.28). Ακόμη, η επιστροφή των χειρογράφων της Χαϊδελβέργης ανέδειξε την αναγνώριση από την πλευρά των συμμαχικών δυνάμεων της ιδιαίτερης σύνδεσης μεταξύ πολιτιστικών αντικειμένων και της χώρας προέλευσής τους. Για τον λόγο αυτό, τα χειρόγραφα επεστράφησαν στην Χαϊδελβέργη, και όχι στο Βατικανό, απ' όπου τα είχε αφαιρέσει ο στρατός του Ναπολέοντα (Kowalski,1998,σελ.28).

Όμως, όπως και με άλλες αρχές της αποκατάστασης, αυτή η αρχή της εδαφικότητας δεν εφαρμόστηκε σε αφρικανικά εδάφη. Μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, για παράδειγμα, στη Συνθήκη των Βερσαλλιών, οι Βρετανοί απαιτούσαν από την Γερμανία να μεταβιβάσει τη γερμανική Ανατολική Αφρική στους Βρετανούς ως εντολή (Kowalski,1998,σελ.31). Επιπλέον η Γερμανία υποχρεώθηκε να παραδώσει το συλημένο κρανίο του σουλτάνου Μακαουα, στη Βρετανία, και όχι στην Ανατολή Αφρική από όπου είχε αφαιρεθεί (Kowalski,1998,σελ.31).

Το κίνημα αποκατάστασης του δέκατου ένατου αιώνα τελικά κορυφώθηκε με την κωδικοποίηση των αρχών της αποκατάστασης στην Διάσκεψη των Βρυξελλών του 1874, την Σύμβαση της Χάγης του 1899 και την Σύμβαση της Χάγης του 1907. Ωστόσο οι συμβάσεις αυτές περιορίστηκαν μόνο στο να κωδικοποιήσουν ή να επικυρώσουν την υπάρχουσα κατάσταση του διεθνούς δικαίου και δεν δημιούργησαν νέες υποχρεώσεις αποκατάστασης. Όμως, η αναγνώριση της πρακτικής του διεθνούς εθιμικού δικαίου του δέκατου ένατου αιώνα να αγνοούνται νόμιμες πωλήσεις και άλλες τέτοιες παρόμοιες πράξεις με σκοπό την διασφάλιση της δικαιοσύνης είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ανάλυση της περίπτωσης των Χάλκινων του Benin σήμερα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα του εθίμου αυτού είναι η επιστροφή στο Βέλγιο των πάνελ του Van Eyck που είχαν αγοραστεί από τη Γερμανία μετά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο (McGuire,1990,σελ. 37-38). Το Βέλγιο ζήτησε από την Γερμανία να επιστρέψει τα πάνελ, παρόλο που οι Γερμανοί είχαν αγοράσει νόμιμα ορισμένα από αυτά, με το επιχείρημα ότι οι πίνακες σε πλήρη

μορφή αποτελούσαν μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς του Βελγίου και δεν θα έπρεπε να διαχωριστούν (McGuire,1990,σελ. 37-38). Ομοίως, εξετάζοντας την ιστορία και την πολιτιστική κληρονομιά του Benin, η διαίρεση ή ο διαχωρισμός των Χάλκινων και των Ελεφαντοστέινων από το Benin δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να γίνει αποδεκτός. Όπως θα δούμε και πιο κάτω, ο μόνος λόγος για τον οποίο τα έθιμα αποκατάστασης του διεθνούς δίκαιου δεν ίσχυσαν στην περίπτωση του Benin οφειλόταν αποκλειστικά στα έντονα αισθήματα φυλετικού διαχωρισμού που διέπνεαν τον δέκατο ένατο αιώνα.

4.4 Ιστορικές στάσεις απέναντι στις μη δυτικές κοινωνίες.

Ο αποκλεισμός από τα αιτήματα αποκατάστασης των μη ευρωπαϊκών κρατών αποδίδεται στις έντονες προσπάθειες τον δέκατο ένατο αιώνα για αποκλεισμό των λαών υπό αποικιακό καθεστώς από την προστασία του διεθνούς δικαίου (Vrdoljak,2008,σελ.50). Το Διεθνές Δίκαιο αντικατέστησε το Δίκαιο των Εθνών, υπό το οποίο μερίδα Ευρωπαϊκών κρατών υποστήριξαν την ένταξη και την προστασία των μη ευρωπαϊκών λαών (Vrdoljak,2008,σελ.47). Ως εκ τούτου, προέκυψε ένας διαχωρισμός του παγκόσμιου πληθυσμού από «πολιτισμένους» (=civilized) και «διαφορετικά πολιτισμένους» (=differently civilized) λαούς σε «πολιτισμένους» (=civilized) και «απολίτιστους» (=uncivilized) (Vrdoljak,2008,σελ.50). Κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, το εθιμικό διεθνές δίκαιο δεν ίσχυε για τους λαούς υπό αποικιακό καθεστώς. Πολύ εύγλωττα έχει διατυπωθεί, πώς από ευρωπαϊκής σκοπιάς: «τα ανθρωπιστικά αισθήματα της εποχής εξαντλούνταν στις πολεμικές επιχειρήσεις μεταξύ των πολιτισμένων εθνών» (Vrdoljak,2008,σελ.65).

Σύγχρονοι συγγραφείς έχουν αναγνωρίσει τις διακρίσεις αυτές, και τις έχουν χρησιμοποιήσει ως βάση για την υποστήριξη της θέσης, πως οι πρώην αυτοκρατορίες δικαίως διατηρούν τίτλους ιδιοκτησίας σε λεηλατημένα πολιτιστικά αντικείμενα (Shuart,2004,σελ. 667-695.). Οι εθιμικοί κανόνες θα πρέπει να εξετάζονται σε σύγκριση με άλλους όμοιους εθιμικούς κανόνες της εποχής, και θα πρέπει να επιλύονται κατά τον ίδιο τρόπο προς όφελος της δικαιοσύνης. Λόγου χάρη, η υποχρέωση επιστροφής των λεηλατημένων πολιτιστικών αγαθών που επιβλήθηκε στον Ναπολέοντα μετά το τέλος των Ναπολεόντειων Πολέμων, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, αποτέλεσε μια σταθερά επαναλαμβανόμενη πρακτική με συνείδηση δικαίου.

Αυτοί οι εθιμικοί κανόνες ακολουθήθηκαν και μετά την τιμωρητική αποστολή του Benin όταν και η Γερμανία κλήθηκε να επιστρέψει τα λεηλατημένα πολιτιστικά αγαθά μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Ενώ αυτό το παράδειγμα μπορεί να μην θεωρηθεί ως δεδικασμένο στην περίπτωση της υπόθεσης του Benin, είναι ενδεικτικό για την απόλυτη εφαρμογή των εθίμων στο διεθνές δίκαιο όσον αφορά τους Ευρωπαίους. Επίσης, μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο επαναπατρισμός λεηλατημένων πολιτιστικών αγαθών όχι μόνο συνεχίστηκε αλλά και ενσωματώθηκε στις διάφορες συνθήκες που συνήφθησαν μετά το τέλος του πολέμου (Vrdoljak, 2008, σελ 138-140). Αυτές οι αιτήσεις αποκατάστασης ικανοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό για τον εβραϊκό λαό και επομένως, η δυτική κοινότητα ανταποκρίθηκε πιο γρήγορα σε αυτές τις εκκλήσεις για δικαιοσύνη. Σε αντίθεση όμως με αυτό, δεν υπήρξαν ευρωπαϊκές εκκλήσεις για την αποκατάσταση της αποικιακής λεηλασίας για τα αφρικανικά κράτη, ακόμη και αφού ανεξαρτητοποιήθηκαν. Επομένως, διακρίνεται εδώ μια διαφορετική αποκατάσταση της δικαιοσύνης για την λεηλατημένη τέχνη της εποχής του Ολοκαυτώματος σε σχέση με την αποκατάσταση των Χάλκινων του Benin.

4.5 Προσπάθειες επαναπατρισμού του θησαυρού του Benin.

Στις ημέρες μας γίνονται αρκετές συζητήσεις γύρω από τον επαναπατρισμό των Χάλκινων του Benin και αρκετά πανεπιστήμια αλλά και πολλές οργανώσεις ιδιαίτερα από τις χώρες που έχουν στην κατοχή τους κομμάτια από τον θησαυρό, κάνουν πλέον έκκληση για την επιστροφή του στην Νιγηριανή κυβέρνηση. Κινήματα όπως το Black Lives Matter και Rhodes Must Fall αύξησαν το ενδιαφέρον του κοινού για τον επαναπατρισμό των Χάλκινων του Benin και άλλων αντικειμένων τέχνης. Το κίνημα Rhodes Must Fall ξεκίνησε ως φοιτητική διαμαρτυρία και εξαπλώθηκε σε πανεπιστήμια της Νότιας Αφρικής και της Αμερικής το 2015. Το φοιτητικό αυτό κίνημα αποτύπωνε τον βαθμό που οι έγχρωμοι αλλά και λευκοί φοιτητές απαιτούσαν ο χώρος του πανεπιστημίου να είναι ένας χώρος απαλλαγμένος από αποικιοκρατικές αντιλήψεις (Amrofo, 2016). Επίσης, η δολοφονία του George Floyd τον Μάιο του 2020 πυροδότησε διαμαρτυρίες και διαδηλώσεις σε όλο τον κόσμο, αναζωογονώντας το ακτιβιστικό κίνημα Black Lives Matter, δίνοντάς του πλέον μια νέα δυναμική, καθιστώντας το ένα κίνημα διεθνούς απήχησης (Obiora, 2020).

Ως απάντηση στις διαδηλώσεις κατά του θεσμικού ρατσισμού, πολλά μουσεία έκαναν δημόσιες δηλώσεις δεσμευόμενα να αποαποικιοποιήσουν τις συλλογές τους και να επαναπατρίσουν μουσειακά αντικείμενα που προέρχονταν από την Αφρική. Μια εβδομάδα μετά τον θάνατο του Floyd, διαδηλωτές του Black Lives Matter κατέστρεψαν ένα άγαλμα του δουλέμπορου του 18ου αιώνα Edward Colston στο λιμάνι του Μπρίστολ. Η διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς που συνδέεται με την περίοδο της αποικιοκρατίας μπήκε στη δημόσια συζήτηση και έγινε το επίκεντρο μιας έντονης αντίδρασης από τα μέσα ενημέρωσης και κυβερνητικά στελέχη στην Βρετανία, τα οποία χρησιμοποίησαν την ανατροπή του αγάλματος για να αναμοχλεύσουν έναν λεγόμενο πολιτισμικό πόλεμο που έβαλε σε νέες βάσεις τις προσπάθειες να ανατρέψει η Βρετανία την στάση της ως προς την δουλεία και την αποικιοκρατία «διαγράφοντας την ιστορία» (Kendall Adams, 2021). Το γεγονός αυτό οδήγησε, σε κυβερνητικό επίπεδο, στην χάραξη εθνικής πολιτικής στον τομέα της διαφύλαξης και ερμηνείας της πολιτιστικής κληρονομιάς, αλλά ταυτόχρονα προκάλεσε σειρά αντιδράσεων στους επαγγελματίες των μουσείων σχετικά με την πολιτική παρέμβαση στο έργο τους (Kendall Adams, 2021).

Τον Μάιο του 2021, η βραβευμένη δημοσιογράφος Karen Attiah υποστήριξε στην Washington Post ότι παρά τις αρχικές δεσμεύσεις, δεν έχει σημειωθεί πρόοδος στις Ηνωμένες Πολιτείες όσον αφορά τον επαναπατρισμό αυτών των μουσειακών αντικειμένων. Όπως δήλωσε, «Εάν οι ζωές των μαύρων έχουν σημασία για τα αμερικανικά μουσεία, τότε η αποκατάσταση της αξιοπρέπειας των μαύρων αυτοκρατοριών και των απογόνων τους πρέπει επίσης να έχει σημασία» (Attiah, 2021, χ.σ). Από την πλευρά του, ο Δρ Errol Francis, Διευθύνων Σύμβουλος του Culture&, αναφέρει ότι πολλές από αυτές τις δηλώσεις των μουσείων και των πολιτιστικών οργανισμών ήταν προβλέψιμες αντιδράσεις με ελάχιστη όμως συνέχεια (Styles, 2020).

Ο οργανισμός Culture& δημοσίευσε έναν καταστατικό χάρτη του κινήματος Black Lives Matter ως απάντηση στα γεγονότα του Ιουλίου του 2020, απαιτώντας από τα πολιτιστικά ιδρύματα και τα μουσεία να προσλαμβάνουν μαύρους υπαλλήλους και να διαχειρίζονται την διαφορετικότητα με τρόπο που να προωθούν την συμπερίληψη. Ακόμη, καλεί τα μουσεία να αποαποικιοποιήσουν τις συλλογές τους, προβαίνοντας σε συλλογή πληροφοριών ως προς την προέλευση των μουσειακών τους αντικειμένων ώστε να εξακριβώσουν αν αυτά: «..έχουν αποκτηθεί μέσω της αποικιακής επιθετικότητας ή με τα κέρδη του διατλαντικού δουλεμπορίου» (Ekeh, 2016,σελ.29). Επίσης στον

καταστατικό χάρτη αναφέρεται ότι υπάρχουν σαφείς παραλληλισμοί μεταξύ των σύγχρονων αδικιών κατά των ανθρώπων που προέρχονται από τις πρώην αποικιοκρατούμενες χώρες και των αποτυπωμάτων της αποικιακής βίας σε μουσειακές συλλογές, όπως αυτή των Χάλκινων του Benin.

Ακόμη καλεί τα μουσεία «να υποστηρίξουν την αποαποικιοποίηση των συλλογών και να μην εμμένουν στις αυτοκρατορικές αφηγήσεις γύρω από τα πολιτιστικά αντικείμενα στις μουσειακές τους συλλογές», δίνοντας «σαφείς πληροφορίες στο κοινό σχετικά με την ιστορία του μουσειακού αντικειμένου και την απόκτησή του» (Kendall Adams, 2020, χ.σ). Καλεί επιπλέον τα μουσεία να δεσμευτούν ότι θα επεξεργαστούν και θα επαναδιατυπώσουν ρατσιστικούς και ξεπερασμένους τίτλους σε εκθεσιακές πινακίδες και εκθεσιακά κείμενα που περιγράφουν μουσειακά αντικείμενα. Ζητεί επίσης την αποκατάσταση αντικειμένων της αποικιακής εποχής που αποκτήθηκαν με τη βία, ακόμη κάνει λόγο και για αποζημιώσεις που πρέπει να καταβληθούν «..όπου τα μουσεία έχουν επωφεληθεί από την ιδιοκτησία και την έκθεση των λεηλατημένων αυτών πολιτιστικών αγαθών» (Kendall Adams, 2020, χ.σ).

Αν και οι προσπάθειες αποκατάστασης έχουν ενταθεί τα τελευταία χρόνια, τα αιτήματα αποκατάστασης έχουν υποβληθεί εδώ και δεκαετίες. Ήδη από τη δεκαετία του 1970, η νιγηριανή κυβέρνηση υπέβαλε επίσημο αίτημα στο Βρετανικό Μουσείο ζητώντας την επιστροφή των Χάλκινων του Benin. Για τους ως άνω λόγους, η κυβέρνηση της πολιτείας Edo έκρινε πως θα έπρεπε να προχωρήσει στην κατασκευή ενός σύγχρονου μουσείου, όπου θα στεγάζει τα επαναπατρισθέντα μουσειακά αντικείμενα, διασφαλίζοντας έτσι τη διατήρηση και την προστασία τους. Παρ' όλα αυτά, μόλις το 2007 μουσεία στη Γερμανία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ολλανδία, την Αυστρία και τη Σουηδία συνεργάστηκαν με Νιγηριανούς αξιωματούχους για να σχηματίσουν την Ομάδα Διαλόγου του Benin (BDG) (Pierce&Campbell, 2020). Ο στόχος του BDG είναι να συγκεντρώσει λεηλατημένα έργα τέχνης του Benin στο Βασιλικό Μουσείο στην πόλη του Benin της Νιγηρίας από όπου προέρχονται και τα Χάλκινα του Benin. Το 2019, το BDG ανακοίνωσε την δημιουργία ενός συστήματος μακροπρόθεσμων δανείων μουσειακών αντικειμένων προς το Βασιλικό Μουσείο της Πόλης του Benin. Το μουσείο αυτό βρίσκεται υπό κατασκευή με την ονομασία, Μουσείο Τέχνης της Δυτικής Αφρικής Edo υπό την αρχιτεκτονική διεύθυνση του David Adjaye.

Ο οβα του Benin, από την πλευρά του έχει υποστηρίξει ότι, με βάση τις αρχές του εθιμικού δικαίου, η μοναρχία είναι ο κύριος θεματοφύλακας των λεηλατημένων αυτών πολιτιστικών αντικειμένων καθώς πολλά από αυτά τα πολιτιστικά αντικείμενα είχαν κατασκευαστεί για λογαριασμό των οβας και κοσμούσαν το παλάτι. Παρ' όλα αυτά, είναι κοινά αποδεκτό πως η συνδρομή της πολιτείας είναι κομβικής σημασίας τόσο στην διατήρηση όσο και στην προστασία των επαναπατρισθέντων πολιτιστικών αντικειμένων παρέχοντας οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους προς αυτή την κατεύθυνση. Ομοίως, οι πολίτες της Νιγηρίας θα διαδραματίσουν έναν εξίσου σημαντικό ρόλο υποδεχόμενοι τα πολιτιστικά αυτά αντικείμενα και τιμώντας τα ως μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς.

Τα σύγχρονα κινήματα διαλόγου στην Νιγηρία αντικρούουν ισχυρισμούς που διατυπώνουν την άποψη ότι οι άνθρωποι που έφτιαξαν αυτά τα πολιτιστικά αντικείμενα, και οι απόγονοί τους, δεν κατανοούν την καλλιτεχνική ή την ιστορική τους αξία καθώς επίσης υπολείπονται γνώσεων απαραίτητων για τη διατήρηση και την προστασία τους. Αντίθετα, τα κινήματα αυτά επισημαίνουν, ότι υπάρχει ακμάζουσα σύγχρονη τέχνη στο Benin και κατασκευάζονται σημαντικά χάλκινα έργα στην ευρύτερη περιοχή της πολιτείας Edo μέχρι σήμερα, κάτι που αποδεικνύει πως δεν υπολείπονται γνώσεων ούτε δυνατοτήτων για τη διατήρηση και προστασία αυτών των πολιτιστικών αντικειμένων. Ακόμη υποστηρίζουν πως ο δημόσιος διάλογος για τον επαναπατρισμό των πολιτιστικών αντικειμένων δεν πρέπει ποτέ να ξεκινά με την πεποίθηση πως λαοί από τους οποίους προέρχεται η τέχνη, δεν μπορούν να διατηρήσουν και να προστατεύσουν τα αντικείμενα που είναι μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Οι τρόποι που θα αξιοποιήσουν οι αφρικανικές πολιτείες τον επαναπατρισμό των Χάλκινων του Benin σε κοινωνικό, πολιτιστικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο είναι μια αποκλειστικά δική τους μέριμνα, καθώς τα πολιτιστικά αυτά αντικείμενα είναι ίσως το σπουδαιότερο μέρος της πολιτιστικής τους κληρονομιάς.

Για παράδειγμα, η επιστροφή των Χάλκινων μπορεί να αποτελέσει εφαλτήριο για τα πανεπιστήμια τόσο της πολιτείας Edo όσο και των υπολοίπων πολιτειών της Νιγηρίας να επανεξετάσουν και να αγκαλιάσουν τη μελέτη των τεχνών και του πολιτισμού. Επιπλέον, θα μπορούσαν να τονώσουν την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα προσελκύοντας ντόπιους και ξένους επισκέπτες ενισχύοντας την τοπική οικονομία και δημιουργώντας νέες θέσεις εργασίας. Ακόμη, θα μπορούσαν τα πολιτιστικά αυτά αντικείμενα να

λειτουργήσουν ως ο συνδετικός εκείνος κρίκος που θα ενώσει ευρύτερα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά και πολιτιστικά ζητήματα που ταλανίζουν την αφρικανική ήπειρο από την περίοδο της αποικιοκρατίας (Χουλιάρης & Παναγιωτόπουλος, 2015, σελ. 26-30). Επίσης μέσω συντονισμένων ενεργειών τόσο από την πλευρά της πολιτείας όσο και μέσω κοινωνικών οργανώσεων αλλά και με την βοήθεια διανοούμενων και επιστημόνων, μπορούν αυτά τα επαναπατρισμένα πολιτιστικά αντικείμενα να σταθούν αφορμή ώστε να τοποθετηθεί σε νέες βάσεις η γνώση για την ιστορία και τις παραδόσεις σε ολόκληρη την Αφρικανική ήπειρο.

Οι πρόσφατες προσπάθειες των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων να επαναπατρίσουν τον θησαυρό του Benin στη Νιγηρία σηματοδοτούν την ύπαρξη πολιτικής βούλησης για να διορθωθούν τα λάθη της αποικιακής κληρονομιάς της Ευρώπης. Σηματοδοτούν, μια ουσιαστική αλλαγή στάσης όσον αφορά την διατήρηση πολιτιστικής περιουσίας που αποκτήθηκε μέσω αποικιακής λεηλασίας, επισημαίνοντας πως δεν μπορεί να δικαιολογηθεί πλέον μόνο από μια δήλωση ενός δυτικού ιδρύματος πως δεσμεύεται να είναι ένα «οικουμενικό» ή «εγκυκλοπαιδικό» μουσείο. Είναι θετική εξέλιξη το γεγονός ότι οι θεσμοί αρχίζουν σταδιακά να συνειδητοποιούν ότι μια τέτοια θέση είναι αβάσιμη. Ωστόσο, η αποκατάσταση δεν είναι απλώς μια ηθική επιταγή ή μια αλλαγή πολιτικής στάσης, αλλά και νομική υποχρέωση. Πλέον οι αξιώσεις αποκατάστασης μπορούν να στηριχθούν στην καθιερωμένη νομολογία των διεθνών δικαστηρίων, καθώς και στις αναδυόμενες θεωρίες σχετικά με την αποαποικιοποίηση και την αυτοδιάθεση των λαών. Στην συνέχεια, θα κάνω αναφορά στην Γαλλία, την Γερμανία και την Αγγλία εξετάζοντας την στάση που έχει τηρήσει η κάθε μια χώρα από αυτές στα αιτήματα επαναπατρισμού πολιτιστικών αγαθών που ανήκουν στην συλλογή των Χάλκινων του Benin, που έχει δεχθεί. Τις χώρες αυτές επέλεξα καθώς στα μουσεία τους συγκεντρώνεται το μεγαλύτερο μέρος του θησαυρού των Benin παγκοσμίως.

4.5.1 Η περίπτωση της Γαλλίας.

Το θέμα της επιστροφής και του επαναπατρισμού αφρικανικών αντικειμένων είναι μια τακτική ιστορία στις ειδήσεις, εν μέρει λόγω της δέσμευσης του Γάλλου προέδρου Emmanuel Macron το 2017 να διερευνήσει «προσωρινή ή μόνιμη αποκατάσταση της αφρικανικής κληρονομιάς στην Αφρική» (Nayeri, 2021). Η διακήρυξη του Macron οδήγησε σε μια επί παραγγελία έκθεση που υποστήριξε την πλήρη αποκατάσταση

ορισμένων αφρικανικών αντικειμένων που φυλάσσονταν σε γαλλικά κρατικά μουσεία, προκαλώντας διαμάχη στη Γαλλία και σε ολόκληρο τον μουσειακό κόσμο. Οι δηλώσεις αυτές του Emmanuel Macron ακολούθησαν μετά από δεκαετίες αποποίησης του αποικιακού παρελθόντος της Γαλλίας. Οι ιστορικές, πολιτικές και κοινωνικές ευθύνες του αποικιακού παρελθόντος αποτελούν μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις του 21^{ου} αιώνα.

Η βαριά κληρονομιά αυτού του τμήματος της ιστορίας διαφαίνεται μέσω της οικονομικής ανισότητας, της πολιτικής αστάθειας, αλλά και των ανθρωπιστικών κρίσεων που ακόμα βιώνουν οι χώρες της Αφρικής. Η έκθεση Macron αναφέρει χαρακτηριστικά πως μέσω της αποκατάστασης των πολιτιστικών αγαθών της Αφρικής, τα ευρωπαϊκά μουσεία θα έχουν την ευκαιρία να μην αποτελούν πλέον δημόσια αρχεία της αποικιοκρατίας αλλά αντίθετα μπορούν να γίνουν πραγματικά 'παγκόσμια' ρίχνοντας γέφυρες πολιτιστικής επικοινωνίας με την αφρικανική ήπειρο αναβαθμίζοντας το περιεχόμενο των εκθεμάτων αφού πλέον θα σηματοδοτούν ένα πολύ πιο ευρύ τμήμα της ιστορίας συνδέοντας ταυτόχρονα και τις δύο ηπείρους, τόσο την Αφρική όσο και την Ευρώπη (Sarr, & Savoy, 2018).

Τον Νοέμβριο του 2018, η Γαλλία δεσμεύτηκε να επιστρέψει 26 αντικείμενα που φυλάσσονται στο μουσείο Quai Branly στο Παρίσι στην Δημοκρατία του Benin, πρώην γαλλική αποικία. Είχαν κλαπεί το 1892 από τον στρατηγό Alfred Dodds κατά τη λεηλασία του παλατιού Abomey κατά τη γαλλική κατάκτηση της Dahomey (σημερινό Benin), μεταξύ 1892 και 1894. Αυτή η αποκατάσταση θα είναι η πρώτη για τα γαλλικά μουσεία. Η ενέργεια αυτή ήταν αποτέλεσμα του αιτήματος του προέδρου του Benin, Patrice Talon. Όμως σύμφωνα με το ισχύον νομικό καθεστώς στη Γαλλία, δεν επιτρέπεται η επιστροφή πολιτιστικών αντικειμένων καθώς θεωρούνται δημόσια περιουσία και προστατεύονται βάση της αρχής του αναπαλλοτρίωτου σύμφωνα πάντα με την γαλλική νομοθεσία (Sarr, & Savoy, 2018, σ.72). Για τον λόγο αυτό, η προσπάθεια καθυστέρησε έως τον Οκτώβριο του 2020 οπότε και υπερψηφίστηκε από το γαλλικό κοινοβούλιο νομοθετική πράξη που επέτρεπε την επιστροφή των 26 πολιτιστικών αντικειμένων στην Νιγηρία, καθώς ο επαναπατρισμός των πολιτιστικών αντικειμένων προϋπέθετε την πράξη έγκρισης του κοινοβουλίου. Τον Νοέμβριο του 2021 τα 26 αυτά πολιτιστικά αντικείμενα

επεστράφησαν επίσημα στην Νιγηρία μέσω μιας τελετής παράδοσης που έλαβε χώρα στο Προεδρικό Μέγαρο των Ηλυσίων².

4.5.2 Η περίπτωση της Γερμανίας.

Η Γερμανία, έχει τηρήσει μια θετική στάση ως προς τα αιτήματα επαναπατρισμού Χάλκινων του Benin, αντίστοιχη με εκείνη της Γαλλίας. Υπολογίζεται πως περίπου 1.100 έργα τέχνης που ανήκουν στην συλλογή των Χάλκινων του Benin έχουν καταλήξει σε γερμανικά μουσεία στο Αμβούργο, την Κολωνία, τη Στουτγάρδη, τη Λειψία και τη Δρέσδη. Τουλάχιστον τα μισά από αυτά φυλάσσονται στη συλλογή του Εθνολογικού Μουσείου του Βερολίνου και επρόκειτο να εκτεθούν στο Humboldt Forum, ένα νέο μουσείο μη ευρωπαϊκής τέχνης στο κέντρο της πόλης. Σε μια κίνηση έκπληξη, το Humboldt Forum δεν θα παρουσιάσει τα πολύτιμα Χάλκινα του Benin, αντίθετα, είτε θα εκθέσει αντίγραφα τους είτε θα αφήσει κενά διαστήματα στην προβλεπόμενη θέση τους, όπως ανέφερε σε δήλωσή του ο γενικός διευθυντής του μουσείου, Hartmut Dorgerloh (Oltermann, 2021). Είναι πολύ πιθανό, έργα τέχνης που ανήκουν στην συλλογή των Χάλκινων του Benin να μην εκτεθούν ποτέ ξανά στο γερμανικό μουσείο καθώς το Humboldt Forum φέρεται να έχει αρχίσει ήδη να διαπραγματεύεται την επιστροφή τους. Σύμφωνα με το γερμανικό πρακτορείο Süddeutsche Zeitung, ο Andreas Gorgen, ο γενικός διευθυντής πολιτιστικών υποθέσεων του Υπουργείου Εξωτερικών της Γερμανίας, συναντήθηκε με εκπροσώπους της Νιγηρίας για να συζητήσουν το ενδεχόμενο επαναπατρισμού των μουσειακών αυτών αντικειμένων. Ιστορικοί, ακτιβιστές και πολιτικοί επιδιώκουν την επιστροφή των Χάλκινων του Benin εδώ και δεκαετίες, προτρέποντας επανειλημμένα το Βρετανικό Μουσείο, το Musée du Quai Branly – Jacques Chirac στο Παρίσι, το Humboldt Forum και άλλους πολιτιστικούς οργανισμούς να στείλουν πίσω τα πολιτιστικά αντικείμενα στη Νιγηρία. Το Εθνολογικό Μουσείο του Βερολίνου μόνο, πιστεύεται ότι κατέχει 530 αντικείμενα από την συλλογή των Χάλκινων του Benin (Greenberger, 2021).

Όλες οι κρατικές υπηρεσίες στη Γερμανία συμφωνούν για την «ουσιαστική επιστροφή» των πολύτιμων πολιτιστικών αγαθών που είναι γνωστά ως Χάλκινα του Benin στη Νιγηρία. Η υπουργός Πολιτισμού Monika Grütters (CDU), τον Απρίλιο του 2021, σε δήλωσή της ανέφερε ότι μια συντονισμένη στάση από τη γερμανική πλευρά είναι

² <https://www.france24.com/en/africa/20220219-benin-exhibits-stolen-treasures-returned-by-france-in-presidential-palace> [τελευταία πρόσβαση 20 Νοεμβρίου 2022]

σημαντική «για να επιτευχθεί η κατανόηση που επιδιώκουμε με τη νιγηριανή πλευρά» (Steffes-Halmer, 2021). Ακόμη, η υπουργός Πολιτισμού Grütters, οι διευθυντές των γερμανικών μουσείων που διατηρούν τέτοια μουσειακά αντικείμενα στις συλλογές τους και οι Νιγηριανοί συνομιλητές τους, τον Απρίλιο του 2021, παρουσίασαν έναν οδικό χάρτη που περιγράφει λεπτομερώς την πρώτη αποστολή πολιτιστικών θησαυρών που πρόκειται να επιστραφεί στη Νιγηρία. Ο Hermann Parzinger, διευθυντής του Ιδρύματος Πρωσικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς, του μεγαλύτερου πολιτιστικού ιδρύματος της Γερμανίας, θα ηγηθεί των συνομιλιών για την επιστροφή με τις αρχές της Νιγηρίας. Η Nanette Snoep διευθύντρια του Μουσείου Rautenstrach-Joest της Κολωνίας (RJM) δήλωσε στην Deutsche Welle (DW) πως αν και για χρόνια, η αποκατάσταση πολιτιστικών αγαθών αντιμετώπιζε μεγάλες αντιδράσεις, τώρα έχει συντελεστεί μια πραγματική αντιστροφή του κλίματος μεταξύ των μουσείων, καθώς τα μουσεία και οι πολιτικοί έχουν συνειδητοποιήσει ότι υπάρχει πραγματική ανάγκη αποαποικιοποίησης των μουσείων. Και η αποαποικιοποίηση σημαίνει επίσης αποκατάσταση (Steffes-Halmer, 2021). Το θετικό αυτό κλίμα οδήγησε στην σύναψη συμφωνίας μεταξύ Γερμανίας και Νιγηρίας, τον Ιούλιο του 2021, για τον πλήρη επαναπατρισμό 1.130 πολιτιστικών αντικειμένων. Πρόκειται για την μεγαλύτερη σε πλήθος αντικειμένων αποκατάσταση που έχει υπογραφεί έως και σήμερα παγκοσμίως³.

4.5.3 Η περίπτωση της Αγγλίας.

Σε αντίθεση με τις δύο προηγούμενες χώρες η Αγγλία έχει τηρήσει μια συνολικά αρνητική στάση απέναντι στα αιτήματα επαναπατρισμού που έχει δεχθεί μέχρι στιγμής, με εξαίρεση δύο πανεπιστήμια τα οποία έγιναν και τα πρώτα ιδρύματα στο Ηνωμένο Βασίλειο που επέστρεψαν Χάλκινα του Benin στη Νιγηρία. Το κολέγιο Jesus στο Πανεπιστήμιο του Cambridge και το Πανεπιστήμιο του Aberdeen διοργάνωσαν επίσημες τελετές παράδοσης των αντικειμένων για τον λόγο αυτό. Το αντικείμενο τέχνης του Benin που επαναπατρίστηκε είναι ένας χάλκινος κόκορας, γνωστός ως Okukor. Το γλυπτό δώρισε ιδιώτης στο κολέγιο Jesus του Cambridge το 1905 και το 2019 το κολέγιο ανακοίνωσε τον επαναπατρισμό του γλυπτού στην Νιγηρία (Chow, 2021). Ακολούθως, το πολιτιστικό αντικείμενο του Benin που στεγαζόταν στο Πανεπιστήμιο του Aberdeen και επαναπατρίστηκε είναι ένα γλυπτό που απεικονίζει το κεφάλι ενός oba και

³ <https://www.dw.com/en/germany-returns-benin-bronzes-to-nigeria/a-62323704> [τελευταία πρόσβαση 17 Νοεμβρίου 2022]

αποτελούσε μέρος του διάκοσμου της βασιλικής κατοικίας. Το πανεπιστήμιο απέκτησε το γλυπτό σε δημοπρασία το 1957 αν και αργότερα κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το κομμάτι «αποκτήθηκε υπό ερευνώμενες συνθήκες», σύμφωνα με νεότερη ανακοίνωση του πανεπιστημίου⁴.

Τα δύο ως άνω πολιτιστικά αντικείμενα ήταν μεταξύ των χιλιάδων πολιτιστικών θησαυρών που έκλειψαν τα βρετανικά αποικιακά στρατεύματα το 1897 κατά την καταστροφή της πόλης του Benin, κατά την διάρκεια της οποίας κήκε και το βασιλικό παλάτι. Ο Dan Hicks, καθηγητής σύγχρονης αρχαιολογίας στη Σχολή Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, έπαιξε κεντρικό ρόλο στο να επιστήσει την προσοχή των ακαδημαϊκών και του κοινού σε αυτό το θέμα. Το πρόσφατο βιβλίο του, *The British Museums: The Benin Bronzes, Colonial Violence and Cultural Restitution*, εξετάζει με ποιους τρόπους τα μουσεία παγκοσμίως συμπεριέλαβαν στις συλλογές τους πολιτιστικά αντικείμενα από το Benin. Ο καθηγητής Hicks υποστηρίζει ότι υπάρχει μια άρρηκτη σχέση μεταξύ της αποικιακής βίας και του καπιταλισμού, κάτι που πολλοί θεσμοί, ηθελήμενα ή ακούσια, δεν αναγνωρίζουν. Ακόμη υποστηρίζει, ότι η λεηλασία πολιτιστικών και ιερών αντικειμένων από την αφρικανική ήπειρο δεν ήταν απλώς ένα υποπροϊόν της αποικιοκρατίας, αλλά λειτούργησε ως ένα νέο μέσο κυριαρχίας και ορισμού της φυλής μέσω εθνογραφικών εκθέσεων. Η άρνηση επαναπατρισμού αυτών των αντικειμένων, υποστηρίζει, πως είναι μια σιωπηρή υπεράσπιση της αποικιακής βίας. Σύμφωνα με τον ίδιο, ο πλήρης επαναπατρισμός, και όχι οι μακροπρόθεσμες δανειακές συμβάσεις, είναι ο μόνος τρόπος για να διορθωθούν τα λάθη του παρελθόντος.

Μουσείο και Κήποι Horniman.

Το μουσείο Horniman δημοσίευσε πρόσφατα ένα επίσημο έγγραφο που περιγράφει μια διαδικασία για την αίτηση επαναπατρισμού αντικειμένων από τις συλλογές του. Ο διευθύνων σύμβουλος του μουσείου, Nick Merriman, δήλωσε: «Η Πολιτική μας για την επιστροφή και τον επαναπατρισμό καθορίζει μια σαφή διαδικασία για τα αιτήματα επαναπατρισμού... Το Horniman, κατά τη στιγμή της σύνταξης του κειμένου (7 Απριλίου 2021), δεν έχει δεχθεί αιτήματα επαναπατρισμού που σημαίνει ότι δεν έχει ληφθεί οριστική απόφαση, ούτε καν εξεταστεί ακόμη, αίτημα για επαναπατρισμό οποιουδήποτε αντικειμένου» (Horniman Museum and Gardens,nd). Το Horniman έχει πενήντα μουσειακά αντικείμενα που πιστεύεται ότι λεηλατήθηκαν τον Φεβρουάριο του 1897

⁴ <https://www.abdn.ac.uk/news/15479/>[τελευταία πρόσβαση 19 Μαρτίου 2022]

κατά τη διάρκεια της στρατιωτικής εισβολής στο Βασίλειο του Benin. Δεκαπέντε από αυτά τα αντικείμενα είναι ορειχάλκινες πλάκες που αναφέρονται ως Χάλκινα του Benin⁵.

Μουσείο Αρχαιολογίας και Ανθρωπολογίας (MAA), Cambridge

Το ΜΑΑ εκτιμά ότι οι συλλογές του περιλαμβάνουν περισσότερα από 160 πολιτιστικά αντικείμενα που προέρχονται ή είναι πιθανό να προέρχονται από την λεηλασία του 1897 στο Βασίλειο του Benin. Το 2019, το ΜΑΑ ανέπτυξε ένα πλαίσιο για την επιστροφή των αντικειμένων. Ο διευθυντής του ΜΑΑ, Nicholas Thomas, δήλωσε: «Δεν έχει γίνει ακόμη κανένα αίτημα επαναπατρισμού πολιτιστικών αντικειμένων του Benin, αλλά αναμένεται ότι θα γίνει και θα εξεταστεί σε εύθετο χρόνο μια πρόταση για επιστροφή αντικειμένων. Λαμβάνοντας υπόψη τα δημοσιευμένα κριτήρια, αναμένεται ότι το αίτημα θα γίνει αποδεκτό και θα ληφθούν μέτρα για την επιστροφή των μουσειακών αντικειμένων»⁶.

Εθνικά Μουσεία Liverpool

Ο οργανισμός των Εθνικών Μουσείων του Liverpool σε πρόσφατη ανακοίνωσή του ανέφερε πως το μουσείο διαθέτει 51 αντικείμενα τέχνης του Benin από διάφορα υλικά (χαλκό, ελεφαντόδοντο, πέτρα, ξύλο) που είναι πολύ πιθανό να έχουν αποκτηθεί άμεσα ή έμμεσα από συμμετέχοντες στη βρετανική λεηλασία του Βασιλείου του Benin το 1897. Συνολικά, τα Εθνικά Μουσεία του Liverpool έχουν 75 αντικείμενα στις συλλογές τους που προέρχονται από το Benin. Όμως τα 24 αντικείμενα από αυτά, είτε αποκτήθηκαν πριν από το 1897 είτε μετά το 1897, χωρίς μέχρι στιγμής να μπορούν να συσχετιστούν με την λεηλασία της πόλης του Benin. Κάποια χρονολογούνται μετά την αποκατάσταση του Oba του Benin το 1914. Τρία αντικείμενα από αυτά έχουν ασαφή προέλευση, καθώς είτε δεν υπάρχουν καθόλου πληροφορίες για τα αντικείμενα, είτε οι πληροφορίες αυτές δεν επαρκούν και απαιτείται περαιτέρω διερεύνηση. Τα αντικείμενα αυτά είναι: ένα ζωγραφισμένο ξύλινο κεφάλι (πιθανόν να δόθηκε στο Μουσείο το 1937), ένας λαξευμένος χαυλιόδοντας από ελεφαντόδοντο (η σημείωση στην απογραφή λέει ότι η ετικέτα χάθηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου) και ένα κολιέ από αχάτη και γυάλινες χάντρες (από το ναυάγιο ενός πλοίου που πιθανόν είχε εμπλακεί στο Διατλαντικό Εμπόριο Σκλάβων στα ανοιχτά της Αγίας Άγκνες, στην Νήσο Σίλι) (National Museums Liverpool, nd).

⁵ <https://www.horniman.ac.uk/story/horniman-to-return-ownership-of-benin-bronzes-to-nigeria> [τελευταία πρόσβαση 18 Αυγούστου 2022]

⁶ <https://maa.cam.ac.uk/about/our-approach-return-museum-objects> [τελευταία πρόσβαση 20 Νοεμβρίου 2022]

Ο οργανισμός των Εθνικών Μουσείων του Liverpool τον Μάιο του 2019 ξεκίνησε τη διαδικασία αλλαγής της γκαλερί World Cultures ανοίγοντας ταυτόχρονα έναν κύκλο συζητήσεων σχετικά με τον τρόπο ταυτοποίησης, ερμηνείας και παρουσίασης των συλλογών του μουσείου. Εκπρόσωποι του οργανισμού αναφέρουν (ibid) πως προχώρησαν σε αλλαγές κατόπιν διαβούλευσης μέσω διαφόρων καναλιών επικοινωνίας με το κοινό του μουσείου, τις κοινότητες φίλων του μουσείου αλλά και σημαντικούς φορείς της κοινότητας. Ειδικότερα, για την συλλογή του Benin, αναφέρουν, πως επανεξετάζουν την ιστορία και τον πολιτισμό του Benin ως μέρος μιας ευρύτερης παγκόσμιας ιστορίας ώστε να γίνει πιο εύκολο να ανταποκριθεί ένα σύγχρονο κοινό όπως αυτό του Liverpool. Επίσης, συνεργάζονται με τον καλλιτέχνη Leo Asemota, ο οποίος εργάζεται με άτομα από τις κοινότητες των αφρικανών του Liverpool για να διερευνήσει τις μελλοντικές επιπτώσεις που θα είχε η διατήρηση και προβολή των συλλογών του Benin σε μουσεία και πώς θα μπορούσε να γίνει αυτό ειδικά στο Liverpool. Ο οργανισμός ακόμη συμμετέχει σε μια διαδικασία ανταλλαγής πληροφοριών μέσω της συμμετοχής στην δράση Digital Benin, προκειμένου να επανενωθεί ψηφιακά η πολιτιστική κληρονομιά του Benin. Μέχρι πρόσφατα ο οργανισμός δεν έχει δεχθεί αιτήματα επαναπατρισμού πολιτιστικών αντικειμένων του Benin, όμως τα National Museums Liverpool δεσμεύτηκαν να εξετάσουν κατά περίπτωση τα αιτήματα επαναπατρισμού πολιτιστικών αντικειμένων του Benin. Ακόμη, ο οργανισμός δηλώνει την ειλικρινή του πρόθεση να διαχειριστεί με σεβασμό χωρίς να προσπαθήσει να αποκρύψει οποιοδήποτε στοιχείο αφορά το παρελθόν των μουσειακών του αντικειμένων. Επιπλέον δηλώνουν διαθέσιμοι να ανταποκριθούν σε κάθε αίτημα, και να διαχειριστούν με ειλικρίνεια, σεβασμό και διαφάνεια πληροφορίες σχετικά με την προέλευση των μουσειακών αυτών αντικειμένων αλλά και το μέλλον τους⁷.

Μουσείο και Πινακοθήκη του Bristol

Η πινακοθήκη του Bristol κατέχει επί του παρόντος ένα πολιτιστικό αντικείμενο του Benin, το οποίο ήρθε στην πόλη το 1935 με ελάχιστες περαιτέρω πληροφορίες. Ένας εκπρόσωπος του Δημοτικού Συμβουλίου του Bristol δήλωσε: «Συνεργαζόμαστε με μέλη της Ομάδας Διαλόγου του Benin, τόσο από την Νιγηρία όσο και από την Ευρώπη σχετικά με τον επαναπατρισμό του πολιτιστικού αντικειμένου από το Benin που έχουμε στην

⁷ <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/news/press-releases/benin-and-liverpool-rethinks-world-museums-collection-benin> [τελευταία πρόσβαση 26 Μαρτίου 2022]

κατοχή μας. Μετά από συζητήσεις με τον Οργανισμό Αποκατάστασης της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Νιγηρίας (LRT), αναμένουμε περαιτέρω πληροφορίες σχετικά με τα επόμενα βήματα από τους συνομιλητές μας στην Νιγηρία. Μόλις καταφέρουμε να προσδιορίσουμε πότε θα είναι σε θέση το νέο μουσείο να υποδεχθεί μουσειακά αντικείμενα, θα μπορέσουμε κι εμείς να προχωρήσουμε προς τη κατάρτιση ενός σχεδίου δράσης για το μέλλον του αντικειμένου που βρίσκεται αυτή τη στιγμή στο Bristol» (Cork, 2021, χσ).

Εθνικά Μουσεία της Σκωτίας

Το ίδρυμα έχει στη συλλογή του περίπου 80 αντικείμενα από το Benin και πιστεύει ότι περίπου 70 από αυτά συνδέονται με την τιμωρητική αποστολή του 1897. Ο διευθυντής Chris Breward δήλωσε: «Συμμετέχουμε στην Ομάδα Διαλόγου του Benin, η οποία δεσμεύεται να μοιράζεται πληροφορίες και γνώσεις και να εργάζεται για την επανένωση των έργων τέχνης του Benin στην πόλη του Benin. Συνεργαζόμαστε επίσης με την δράση Digital Benin για να κατανοήσουμε και να μοιραστούμε περισσότερα στοιχεία σχετικά με την προέλευση των αντικειμένων του Benin που φιλοξενούμε στις συλλογές μας»⁸.

Barber Institute of Fine Arts, Birmingham

Το πανεπιστήμιο του Birmingham κατέχει ένα μουσειακό αντικείμενο που ανήκει στην συλλογή των Χάλκινων του Benin. Μια δήλωση από το Henry Barber Trust του πανεπιστημίου ανέφερε: «Τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου λαμβάνουν πολύ σοβαρά υπόψη τα αιτήματα αποκαταστάσεων και ενημερώνονται για τις ευρύτερες διαβουλεύσεις παρακολουθώντας τόσο τον δημόσιο διάλογο όσο και τις σύγχρονες μουσειακές πρακτικές. Θα ακολουθήσουμε τις επίσημες οδηγίες ή αποφάσεις που θα ληφθούν από την κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου και από τον τομέα των μουσείων» (The Barber Institute of Fine Arts,nd). Επίσης για να υποστηρίξει το πανεπιστήμιο τις συζητήσεις και τις ενέργειες της Ομάδας Διαλόγου του Benin, συμμετέχει έμπρακτα στην πλατφόρμα Digital Benin η οποία συλλέγει πληροφορίες για την τέχνη που άκμασε στο Βασίλειο του Benin με σκοπό την δημιουργία μιας συγχωνευμένης διαδικτυακής βάσης δεδομένων⁹.

⁸ <https://www.nms.ac.uk/explore-our-collections/stories/global-arts-cultures-and-design/benin-collections-at-national-museums-scotland/>[τελευταία πρόσβαση 16 Νοεμβρίου 2022]

⁹ <https://barber.org.uk/unknown-west-african-artist/>[τελευταία πρόσβαση 28 Μαρτίου 2022]

Μουσείο Pitt Rivers, Οξφόρδη.

Πρόσφατα, οι Κήποι, οι Βιβλιοθήκες και τα Μουσεία του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης εξέδωσαν μια κοινή ανακοίνωση δηλώνοντας ότι κατέχουν περίπου 105 μουσειακά αντικείμενα που ελήφθησαν κατά τη λεηλασία της πόλης του Benin το 1897. Επί του παρόντος βρίσκονται υπό τη διαχείριση του Μουσείου Pitt Rivers. Από το 2017 το μουσείο είναι μέρος του Benin Dialogue Group, το οποίο μεριμνά για την δημιουργία του μουσείου στο Benin της Νιγηρίας και στην έκθεση σε αυτό των λεηλατημένων μουσειακών αντικειμένων υπό το καθεστώς του εκ περιτροπής δανεισμού, αποκλείοντας επί του παρόντος την πλήρη αποκατάσταση των Χάλκινων του Benin, κάτι που θα σήμαινε την οριστική επιστροφή τους στην Νιγηρία. «Αναγνωρίζουμε τη βαθιά απώλεια που προκάλεσε η λεηλασία της πόλης του Benin το 1897 και, μαζί με τους εταίρους μας του Benin Dialogue Group, στοχεύουμε να συνεργαστούμε με ομάδες διαλόγου στη Νιγηρία για να συμμετάσχουμε σε μια διαδικασία επανόρθωσης», ανέφερε η δήλωση¹⁰.

Great North Museum, Newcastle.

Η συλλογή του μουσείου περιλαμβάνει ένα μουσειακό αντικείμενο από το Benin - μια ορειχάλκινη ράβδο σε μορφή πουλιού. Η διευθύντρια του μουσείου Caroline McDonald ανέφερε: «Δυστυχώς, το ιστορικό της απόκτησής του έχει χαθεί και η δική μας έρευνα δεν μπόρεσε να αποδείξει με ποιόν τρόπο το αντικείμενο έφυγε από την Αφρική ή αν ήταν μέρος της τιμωρητικής αποστολής του 1897.«Μόλις εξασφαλίσουμε πόρους θα προχωρήσουμε σε περαιτέρω έρευνα σε όλες τις αφρικανικές συλλογές μας, καθώς δεν έχουμε ειδικό εθνογραφίας στο ανθρώπινο δυναμικό του μουσείου. Εάν διαπιστώσουμε ότι το αντικείμενο του Benin αποκτήθηκε, ή το πιθανότερο είναι ότι αποκτήθηκε παράνομα, τότε δεν θα διστάσουμε να επιστρέψουμε αυτό το αντικείμενο»¹¹.

The Royal Pavilion & Museums Trust (RPMT), Brighton

Το RPMT έχει αρκετά αντικείμενα τέχνης, μεταξύ αυτών είναι δύο σκαλιστά ξύλινα κεφάλια Oba, ένα κυκλικό κουτί και ένας σκαλιστός χαυλιόδοντας Edo, που πιστεύεται ότι μπορεί να αποκτήθηκαν μέσω της βρετανικής τιμωρητικής εκστρατείας στο Benin το 1897. Ο Διευθύνων Σύμβουλος Hedley Swain δήλωσε: «Σχεδιάζουμε να προχωρήσουμε σε τεκμηρίωση των μουσειακών αντικειμένων των συλλογών μας με πιθανώς

¹⁰ Βλέπε: <https://www.prm.ox.ac.uk/benin-bronzes>[τελευταία πρόσβαση 26 Μαρτίου 2022]

¹¹ <https://greatnorthmuseum.org.uk/great-north-museum-hancock-seeks-to-return-benin-bronze> [τελευταία πρόσβαση 16 Νοεμβρίου 2022]

αμφισβητούμενη προέλευση και σκοπεύουμε να συνεργαστούμε με ερευνητές και ιδρύματα από την Αφρική για την μελλοντική επιμέλεια αυτών των αντικειμένων. Το RPMT είναι διατεθειμένο να εξετάσει τυχόν αιτήματα από τις κοινότητες προέλευσης με σκοπό τον επαναπατρισμό των μουσειακών αυτών αντικειμένων»¹².

Βρετανικό Μουσείο (BM), Λονδίνο

Το Βρετανικό Μουσείο έχει στη συλλογή του περίπου 900 αντικείμενα από το Βασίλειο του Benin. Στην επίσημη ιστοσελίδα του αναφέρει πως έχει δεχθεί πολλές επίσημες εκκλήσεις από την Βασιλική Οικογένεια του Benin, καθώς επίσης και γραπτό αίτημα από το Υπουργείο Πολιτισμού της Νιγηρίας που αφορούν την επιστροφή πολιτιστικών αντικειμένων που ανήκουν στην συλλογή των Χάλκινων του Benin. Το Βρετανικό Μουσείο αναφέρει πως τα αιτήματα αυτά τα εντάσσει στο πλαίσιο ενός ανοιχτού μακροχρόνιου διαλόγου που το μουσείο διατηρεί με την Νιγηριανή πλευρά. Σε αντίθεση με την θετική στάση άλλων μουσείων στην Αγγλία, όπως είδαμε και πιο πάνω, που έχουν ήδη επιστρέψει ή δηλώνουν ξεκάθαρα την πρόθεσή τους να επιστρέψουν είτε να προχωρήσουν σε μακροχρόνιο δανεισμό, το Βρετανικό Μουσείο δείχνει μέσα από την δήλωση του πως δεν επιθυμεί, επί του παρόντος, να εμπλακεί σε διάλογο που να αφορά είτε την επιστροφή είτε τον δανεισμό των μουσειακών αντικειμένων.

Ωστόσο, και ίσως σε μια προσπάθεια στροφής του ενδιαφέροντος, το Βρετανικό Μουσείο προχωρά σε αναφορές δράσεων και πρωτοβουλιών με ιδρύματα στην Νιγηρία αλλά και εργαζόμενους στον τομέα του πολιτισμού, με σκοπό την προώθηση της συνεργασίας και την ανταλλαγή γνώσεων μεταξύ των δύο πλευρών. Μεταξύ άλλων, εκπρόσωπος του Βρετανικού Μουσείου ανέφερε : «Αυτήν τη στιγμή συνεργαζόμαστε με το Legacy Restoration Trust στη Νιγηρία και το αρχιτεκτονικό γραφείο Adjaye Associates σε ένα μεγάλο νέο αρχαιολογικό έργο, που συνδέεται με την κατασκευή του Μουσείου Δυτικοαφρικανικής Τέχνης Edo (EMOWAA)... Το EMOWAA θα ενώσει ξανά έργα τέχνης του Benin προερχόμενα από διεθνείς συλλογές» (The British Museum, nd). Το Βρετανικό Μουσείο ακόμη έχει δεσμευτεί να συνεργάζεται με οργανισμούς στην Νιγηρία για την ανάπτυξη δράσεων που συνδέονται με την συλλογή των Χάλκινων του Benin. Αυτό περιλαμβάνει την πλήρη συμμετοχή στην Ομάδα Διαλόγου του Benin και την υποστήριξη για την δημιουργία μιας νέας μόνιμης έκθεσης έργων τέχνης του Benin στην πόλη του

¹² <https://brightonmuseums.org.uk/about-us/policies-statements/contestable-items-collections/>[τελευταία πρόσβαση 15 Νοεμβρίου 2022]

Benin, ώστε να συμπεριληφθούν έργα από τις συλλογές του Βρετανικού Μουσείου. Το μουσείο επίσης έχει προσχωρήσει στην πρωτοβουλία Digital Benin (www.digitalbenin.org), που επικεντρώνεται στην ανάπτυξη ενός διαδικτυακού εργαλείου βάσης δεδομένων για την ψηφιακή επανένωση όσο το δυνατόν περισσότερων ιστορικών αντικειμένων, εγγράφων και φωτογραφιών που προέρχονται από το Βασίλειο του Benin¹³.

Κεφάλαιο 5

Συμπεράσματα

Το κυρίαρχο ερώτημα σχετικά με τα πολιτιστικά αγαθά και τον επαναπατρισμό τους είναι σε ποιόν ανήκουν. Το ερώτημα αυτό είναι υψίστης σημασίας, καθώς είναι αναρίθμητα τα πολιτιστικά αγαθά που προέρχονται από χώρες με πλούσια πολιτιστική κληρονομιά αλλά βρίσκονται διεσπαρμένα σε μουσεία και συλλογές σε όλο τον κόσμο. Οι δύο κυρίαρχες απόψεις σχετικά με την διαχείριση των πολιτιστικών αγαθών είναι ο πολιτιστικός διεθνισμός και ο πολιτιστικός εθνικισμός. Οι θιασώτες του πολιτιστικού διεθνισμού, τον παρουσιάζουν ως κάτι υψηλό, υπεράνω στενόμυαλων νοοτροπιών, οι οποίες κατά την άποψη αυτή, ενισχύουν τον πολιτιστικό εθνικισμό. Επιπλέον, αναφέρονται σε αυτόν ως πολιτιστικό κοσμοπολιτισμό, παρουσιάζοντάς τον ως το απαύγασμα της εξέλιξης στον χώρο της προστασίας των πολιτιστικών αγαθών. Όχημα αυτού του υποτιθέμενου “πολιτιστικού κοσμοπολιτισμού” αποτέλεσαν και αποτελούν μουσεία τεραστίων διαστάσεων και τεράστιου προϋπολογισμού, κατά κανόνα βασισμένα σε αρχικές συλλογές πολεμικής λείας αλλά και παράνομων ανασκαφών σε “απροστάτευτες”, μη ευρωπαϊκές (σε πολλές περιπτώσεις) χώρες, στα οποία μουσεία δίνουν τον μεγαλεπήβολο προσδιορισμό «Οικουμενικά» ή «εγκυκλοπαιδικά».

¹³ <https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/contested-objects-collection/benin-bronzes> [τελευταία πρόσβαση 25 Μαρτίου 2022]

Όμως για να λειτουργήσει ένας τέτοιος κοσμοπολιτισμός, θα έπρεπε τα Οικουμενικά μουσεία να καταστούν παγκόσμιο φαινόμενο. Η συνεχής και αδιάσπαστη πρόσβαση σε μια παγκόσμια ροή τέχνης, θα έπρεπε να εξασφαλίζεται για όλους τους ανθρώπους. Πώς όμως είναι δυνατό αυτό στην πράξη, για ανθρώπους από οικονομικά ασθενέστερες χώρες χωρίς την δυνατότητα πρόσβασης σε αυτά τα Οικουμενικά μουσεία που εδρεύουν σε οικονομικά ισχυρά κράτη, και άρα απολύτως μη προσβάσιμα γι' αυτή τη μερίδα πληθυσμού; Πως είναι δυνατό να απαιτείται από αυτούς να παραιτηθούν από τις διεκδικήσεις επαναπατρισμού των πολιτιστικών τους αγαθών που βρίσκονται σε μουσεία κατ' επίφαση οικουμενικά, προς τέρψη και εκπαίδευση μόνο των προνομιούχων που έχουν πρόσβαση σε αυτά; Ακόμη, πως είναι δυνατό να απαιτείται από αρχαιολογικά πλούσιες και επανειλημμένως συλημένες χώρες να είναι γενναιόδωρες με την πολιτιστική τους κληρονομιά, όταν οι ισχυρές πρώην αποικιοκρατικές χώρες και τα μεγάλα μουσεία δεν είναι, και μάλιστα με πολιτιστικά αγαθά που απέσπασαν μέσω βίαιων και αιματηρών συγκρούσεων κατά κύριο λόγο; Μια τέτοιου είδους υπεροπτική αντιμετώπιση μόνο ως κοσμοπολιτισμός δεν μπορεί να λογιστεί παρά μόνο ίσως ως «κοσμοτσαρλατανισμός» όπως δηκτικά έχει χαρακτηριστεί (McClellan,2009, σελ. 167-170, Bennett,1995,σελ.39).

Οι διεκδικήσεις πολιτιστικών αγαθών, είτε από κράτη είτε από αυτόχθονες πληθυσμούς, τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα και στις αρχές του 21^{ου} , πολλαπλασιάστηκαν. Πολλές από αυτές έγιναν ευρύτερα γνωστές καθώς παρουσιάστηκαν από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης. Αρχικά, τα μεγάλα μουσεία, όπου κατά κανόνα φυλάσσονται τα διεκδικούμενα αγαθά, αρνούσαν να εμπλακούν σε συζήτηση για τα αιτήματα αυτά (Weiss,2007, σελ. 837-839). Υποστήριζαν αλλά και συνεχίζουν συχνά να υποστηρίζουν πως τα πολιτιστικά αυτά αγαθά που διατηρούν στις συλλογές τους, απευθύνονται στους πολίτες όλου του κόσμου (Fishman, 2010, σελ. 400-401). Ακόμη, προβάλλουν συχνά το επιχείρημα πως πολλά από αυτά τα πολιτιστικά αγαθά έχουν παραμείνει στις συλλογές τους για τόσο μεγάλα χρονικά διαστήματα ώστε έχουν καταστεί πλέον αναπόσπαστο τμήμα του μουσείου που τα συντηρεί και προβάλλει αλλά και μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας που τα φιλοξενεί (Rudenstine,2002, σελ. 449-450). Ωστόσο, το γεγονός ότι λεηλατημένα πολιτιστικά αγαθά παραμένουν για δεκαετίες ή εκατονταετίες σε μεγάλα μουσεία, δεν μπορεί να συνηγορεί υπέρ του ότι αποτελούν τα αγαθά αυτά τμήμα της πολιτιστικής τους κληρονομιάς (George, 2005,σελ. 1207-1211). Αντίθετα το να μην επιστρέφουν τα μεγάλα μουσεία και κατ' επέκταση τα κράτη στα οποία

βρίσκονται, τα πολιτιστικά αγαθά που ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά άλλων χωρών, αποτελεί πλήγμα στην αυτοεκτίμηση των χωρών αυτών και ισοδυναμεί με επίδειξη δύναμης από την πλευρά των χωρών που εισάγουν την κληρονομιά αυτή καθώς και των μουσείων τους (McIntosh,2006,σελ.220).

Τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται κάποιες θεαματικές κινήσεις επαναπατρισμού λεηλατηθέντων πολιτιστικών αγαθών από την πλευρά ορισμένων από αυτά τα μουσεία, κυρίως όμως, είτε διότι εκτιμούν την πιθανή θετική εξέλιξη των δικαστικών διεκδικήσεων, είτε για να φανούν γενναιόδωροι σε περίπτωση αμφίβολης δικαστικής έκβασης. Το εκάστοτε οριζόμενο ως εφαρμοστέο δίκαιο μας λέει ότι, τα τελευταία χρόνια, ένα κλεμμένο πολιτιστικό αγαθό που εντοπίζεται, επιστρέφει στην αρχική του θέση. Όμως δεν υπάρχει σαφής απάντηση για το ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα του ποια θα είναι η έκβαση των αιτημάτων επαναπατρισμού για αρχαιολογικά αντικείμενα που είχαν συληθεί τους προηγούμενους αιώνες και διεκδικούνται από ανθρώπινες κοινότητες που ήταν στο παρελθόν ή παραμένουν ακόμη υποτελείς (Audi,2007,σελ. 164-166). Το διεθνές δίκαιο, με την μορφή διμερών ή πολυμερών συμβάσεων επιστροφής πολιτιστικών αγαθών έχει διευκολύνει μερικώς την δίωξη των αυτουργών κλοπής ή λεηλασίας πολιτιστικών αγαθών και έχει περιορίσει την εξαγωγή παρανόμως αποκτηθείσας πολιτιστικής ιδιοκτησίας. Όμως οι συμβάσεις αυτές κατά κανόνα αναφέρονται στο μέλλον και δεν έχουν αναδρομική ισχύ για αγαθά που βρίσκονται σε ξένα από την προέλευσή τους μουσεία. Για τους ως άνω λόγους διατυπώνεται η άποψη πως η ίδια η πράξη της επιστροφής πολιτιστικών αγαθών συνιστά μια πράξη αντίστασης σε συνεχιζόμενες μορφές αδικίας, μια δυναμική συμβολική πράξη παραδοχής των αδικιών που συντελέστηκαν στο παρελθόν και απαξίωσης ενεργειών επανάληψης τέτοιων αδικιών, οι οποίες τυχόν θα μπορούσαν να επανεμφανιστούν στο μέλλον με διαφοροποιημένη μορφή (Audi,2007,σελ. 131-149). Άλλωστε, όπως έχει διαπιστωθεί, σε αρκετές περιπτώσεις διεκδίκησης πολιτιστικών αγαθών, η πολιτική πίεση και η ηθική πειθώ υπήρξαν ποιο αποτελεσματικές στην θετική έκβαση των αιτημάτων αυτών (Scafidi,2007,σελ. 684-685).

Πρόσφατα τα κινήματα Black Lives Matter και Rhodes Must Fall πυροδότησαν εκ νέου έναν δημόσιο διάλογο που αφορά την αποαποικιοποίηση, τον συστημικό ρατσισμό, τις ίσες ευκαιρίες και την συμπερίληψη. Τα κινήματα αυτά απέκτησαν μαζικότητα και διεκδίκησαν την αποκατάσταση ιστορικών αδικιών που ευθύνονται για τον κοινωνικό

αποκλεισμό και την απόρριψη που εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν κοινωνικές ομάδες ως τις μέρες μας. Οι εκτεταμένες διαμαρτυρίες παγκοσμίως ανάγκασαν κυβερνήσεις και πολιτιστικούς οργανισμούς να πάρουν θέση στην έως τώρα αποσιώπηση σημαντικών κομματιών της ιστορίας που θίγουν κοινωνικές ομάδες, σε μια προσπάθεια να αποκαταστήσουν παγιωμένες στερεοτυπικές μονόπλευρες αφηγήσεις της ιστορίας. Αποτέλεσμα αυτής της κινητοποίησης ήταν η αλλαγή στάσης αρκετών χωρών ως προς τον επαναπατρισμό λεηλατημένων πολιτιστικών αγαθών, με χαρακτηριστικό παράδειγμα εκείνο της Γαλλίας και της Γερμανίας. Αρχικά, η ομιλία του γάλλου Προέδρου Emmanuel Macron σε πανεπιστήμιο της Burkina Faso το 2017 έφερε στο προσκήνιο τον διάλογο για την ανάγκη αποκατάστασης πολιτιστικών αντικειμένων που ανήκουν στην πολιτιστική κληρονομιά της Αφρικής. Τρία χρόνια αργότερα και μετά από αντίστοιχες νομοθετικές ρυθμίσεις, 26 πολιτιστικά αντικείμενα επέστρεψαν από την Γαλλία, στην Νιγηρία. Ακολούθως, η Γερμανία μέσω μιας εντυπωσιακής συμφωνίας με την Νιγηριανή κυβέρνηση, προχώρησε στον επαναπατρισμό 1130 πολιτιστικών αντικειμένων, η οποία αποτελεί και την μεγαλύτερη σε πλήθος αντικειμένων αποκατάσταση που έχει πραγματοποιηθεί έως σήμερα. Αντίθετα, στην Αγγλία δεν διαφαίνεται ακόμη μια τέτοια αλλαγή κλίματος, πλην ορισμένων εξαιρέσεων, καθώς μέχρι σήμερα έχει επιδείξει μια μάλλον αρνητική στάση προκειμένου να προσέλθει σε ουσιαστικό διάλογο με την Νιγηριανή κυβέρνηση. Οι επιστροφές πολιτιστικών αντικειμένων στις χώρες προέλευσης τους έχουν βαρύνουσα σημασία καθώς είναι τόσο άμεσα συνδεδεμένες με την ιστορία και την ταυτότητα ενός λαού εφόσον τα έθνη ως πολιτισμικές κοινότητες συνενώνονται από κοινές ιστορικές μνήμες, μύθους, σύμβολα και παραδόσεις (Smith,1991, σελ. 26). Τα μουσειακά αντικείμενα, έχουν την θέση εθνικών κειμηλίων και εκλαμβάνονται ότι λειτουργούν ως αντικειμενικές ιστορικές μαρτυρίες της αναμφισβήτητης «αντικειμενικής» εθνικής ιστορίας (Νάκου, 2009,σελ.15), καλλιεργώντας παράλληλα την εθνική συνείδηση και μνήμη, γι' αυτό θεωρούνται και ιερά (Horne,1992).

Βιβλιογραφία

Abungu, G. (2004) 'The Declaration: A Contested Issue', ICOM News 57(1), p 5

Eluyemi, Omotoso & Akanbiemu, M O (2004), Universal Museums: An anomalous declaration – a rejoinder, Museums Association of Nigeria and National Commission for Museums and Monuments (May 2004, unpublished).

Ampofo, A.A., (2016). Re-viewing Studies on Africa, #Black Lives Matter, and Envisioning the Future of African Studies. *African Studies Review* Vol. 59, No. 2 , pp. 7-29 Published By: Cambridge University Press

Anderson, B. (1991). *Imagined Communities*, 2η έκδ. (1η εκδ.1983) London: Verso

Anico, M. (2009). Representing identities at local municipal museums: Cultural forums or identity bunkers? στο: M. Anico and E. Peralta, ed. 2009. *Heritage and Identity. Engagement and Demission in the Contemporary World*. London and New York: Routledge

Attiah, K., 2021. If U.S. museums say Black Lives Matter, then they should return Africa's stolen art, *The Washington Post*, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.washingtonpost.com/opinions/2021/05/12/if-us-museums-say-black-lives-matter-then-they-should-return-africas-stolen-art/> [τελευταία πρόσβαση 12 Μαρτίου 2022]

Audi, A. (2007) "Rejoinder by Alan Audi," *International Journal of Cultural Property*. Cambridge University Press, 14(2), pp. 164–167.

Audi, A. (2007) "A Semiotics of Cultural Property Argument," *International Journal of Cultural Property*. Cambridge University Press, 14(2), pp. 131–156.

Bailey, M. (2003) 'We Serve all Cultures, Say the Big, Global museums: Leading Institutions Seek to Shift Focus of Debate on Restitution', *The Art Newspaper*, Jan, no 132: 1, 6.

Barth, F.(ed) (1969). *Ethnic Group and Boundaries*. Oslo: Scandinavian University Press.

Cohen, A. (1985). *The Symbolic Construction of Community*, London: Tavistock Publications.

BBC, (nd). Benin Bronzes: Horniman Museum to consider returning looted artefacts [online] διαθέσιμο στο : <https://www.bbc.com/news/uk-england-london-56652357> [τελευταία πρόσβαση 23 Μαρτίου 2022]

Βέικος, Θ. (1993). *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα*. Αθήνα Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.

Bennett, T. (1995). *The birth of the museum*, London and New York: Routledge

Βουδούρη, Δ. (1992), *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς στην προοπτική της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Βουδούρη, Δ & Στρατή, Α. (1999). *Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο*. Αθήνα : Εκδόσεις Σάκκουλα.

Breuilly, J. (1993). *Nationalism and the State*, 2^η εκδ., Manchester: Manchester Univ. Press.

Choulia-Kapeloni, S., (2014). Repatriating antiquities: why? , in 3rd International Conference of Experts on the Return of Cultural Property, Athens- Ancient Olympia 23-26 October 2013. Athens: Archaeological Receipts Fund

Chouliaras, A., & Petropoulos, S. (2015). *Η Αφρική και οι άλλοι* [Undergraduate textbook]. Kallipos, Open Academic Editions.

Chow, V. (2021). After Years of Debate, Two Universities Have Become the First U.K. Institutions to Restitute Benin Bronzes Cambridge and Aberdeen universities will return the treasured bronzes, Artnet Magazine, [online] διαθέσιμο στο : <https://news.artnet.com/art-world/uk-universities-restituted-benin-bronzes-2027670> [τελευταία_πρόσβαση 19 Μαρτίου 2022]

CLAIR, W. (1967) *Lord Elgin and the Marbles*, 1^η εκδ. (2^η εκδ. 1999) London: Oxford University Press.

Cork, T. (2021). The stolen Benin Bronzes still in Bristol after Prince Edun asked for them back, Bristollive, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.bristolpost.co.uk/news/bristol-news/stolen-benin-bronzes-still-bristol-5984192> [τελευταία πρόσβαση 27 Μαρτίου 2022]

Γραμματικάκη-Αλεξίου, Α. (2002), *Διεθνής διακίνηση πολιτιστικών αγαθών και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα

Cuche, D. (2001). *Η έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Τυπωθήτω / Δαρδανός, σ. 17-29, 145-167

Cuno, J. (2008), *Who owns antiquity? Museums and the battle over our ancient heritage*, Princeton: Princeton University Press

Dan, H. (2020). *The Brutish Museums: The Benin bronzes, colonial violence and cultural restitution*. London: Pluto Press

De Montebello, P. (2004) 'Metropolitan Museum of Art, New York' *The British Museum Magazine*, 48, pp 18-19

Eagleton, T. (2003). *Η έννοια της κουλτούρας*. Αθήνα: Πόλις, σ. 35-77.

Ekeh, P. (2016). *Benin, the Western Niger Delta, and the Development of the Atlantic World*.

Elias, N. 1997 [1968]. *Η εξέλιξη του Πολιτισμού*. Μτφ. Ε. Βαϊκούση. Αθήνα: Νεφέλη, σ. 71-106.

Evans, R. J. (2011). Art in the Time of War. *The National Interest*, No 113, pp.16–26.

Fischer, D. K. (1970) *Historians' Fallacies: Toward a Logic of Historical Thought*, New York: Harper and Row

Fishman, J. P. (2010). Locating the International Interest in Intranational Cultural Property Disputes. *Yale J. Int'l L.*, 35, 347.

Flynn, T.(2003), 'Artefact traffic' in *Museums Journal*, pp16-17. ICOM News, Vol. 57, 2004 No.1

Flynn, T. (2012). *The Universal Museum: a valid model for the 21st century?*. Selbstverlag.

France24, (nd). Benin exhibits looted treasures returned by France, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.france24.com/en/africa/20220219-benin-exhibits-stolen-treasures-returned-by-france-in-presidential-palace> [τελευταία πρόσβαση 20 Νοεμβρίου 2022]

Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. London: Blackwell.

George, T. E. (2005). Using Customary International Law to Identify Fetishistic Claims to Cultural Property. *NYUL Rev.*, 80, 1207.

Giddens, A. (1985), *The Nation state and Violence*, 1^η εκδ. (2^η εκδ. 1989), Oxford: Polity Press.

Great North Museum : Hancock, (nd). Great North Museum: Hancock seeks to return Benin Bronze, [online] διαθέσιμο στο : <https://greatnorthmuseum.org.uk/great-north-museum-hancock-seeks-to-return-benin-bronze> [τελευταία πρόσβαση 16 Νοεμβρίου 2022]

Greenberger, A. (2021). Berlin Museum Won't Show Benin Bronzes, Begins to Pursue Return of Artifacts, *Artnews*, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.artnews.com/art->

[news/news/humboldt-forum-benin-bronzes-return-process-1234587480/](https://www.bbc.com/news/news/humboldt-forum-benin-bronzes-return-process-1234587480/)/[τελευταία πρόσβαση 19 Μαρτίου 2022]

Greenfield, J., (1995), *The return of cultural treasures*, Cambridge: Cambridge University Press

Heilmeyer, Wolf-Dieter & Eule, J Cordelia (2004), *Illegale Archäologie?* pp 236-238, Staatliche Museen zu Berlin (for an English translation of the Berlin Resolution, 2003 see <http://www.unesco.org/culture/legalprotection/theft/images/berlin2003.pdf>)

Hobsbawm, E. & Ranger, T. (eds) (1983), *The Invention of Traditions*, Cambridge University Press

Hope, C. et al (2003) *Titian, Exhibition Catalogue*, National Gallery, London. See also Daily Telegraph, 5 July 2004, p 8, London

Horne, D. (1984). *The great museum: the re-presentation of history*, London: Pluto Press.

Horniman Museum and Gardens, (nd). The Horniman Museum and Gardens has agreed to return ownership of its Benin bronzes – looted in 1897 – to Nigeria, [online] διαθέσιμο στο: <https://www.horniman.ac.uk/story/horniman-to-return-ownership-of-benin-bronzes-to-nigeria> [τελευταία πρόσβαση 18 Αυγούστου 2022]

Θεοδωρίδης, Π. (2004), *Οι μεταμορφώσεις της ταυτότητας. Έθνος, νεωτερικότητα και εθνικιστικός λόγος*, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Αντιγόνη

Jordan, T. (1997) 'The Self-refuting Paradox and the Conditions of Sociological Thought', *The Sociological Review*, 45 (3) 488-511

Kedourie, E. (ed) (1970). *Nationalism in Asia and Africa*, London: Weidenfeld and Nicolson.

Kendall Adams, G. (2020). Black Lives Matter charter calls on heritage sector to turn words into action, Museums Association, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.cultureand.org/wp-content/uploads/2020/09/01-Black-Lives-Matter->

[charter-calls-on-her...ords-into-action-Museums-Association.pdf](#) [τελευταία πρόσβαση 9 Μαρτίου 2022]

Kendall Adams, G. (2021). Black Lives Matter: one year on. Is the museum sector making headway on its pledge to combat structural racism?, Museums Association, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.museumsassociation.org/museums-journal/analysis/2021/05/black-lives-matter-protests-one-year-on/#> [τελευταία πρόσβαση 12 Μαρτίου 2022]

King, J.L., (1999). Chapter 13:Cultural property and national sovereignty. στο: P.M. Messenger, ed. 1999. *The Ethics of Collecting Cultural Property. Whose culture? Whose property?* Albuquerque: University of New Mexico Press

Κόνσολα Ν.Ν. (1995). *Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*. Αθήνα :Εκδόσεις Παπαζήση.

Lewis, G. (1992) 'Museums and their precursors: a brief world survey' in Thompson, J et al (Eds), *Manual of Curatorship: A Guide to Museum Practice*, Butterworth and Museums Association, London.

Lewis, G. (2006). *The Universal Museum': a case of special pleading?*. *Art and Cultural Heritage: Law, Policy and Practice*, New York, Cambridge, 379-385.

Λιάκος, Α. (2007), *Πώς το παρελθόν γίνεται Ιστορία*, Αθήνα: Πόλις.

MacGregor, A. (Ed) (1983), *Tradescant's Rarities*, p. 17: Clarendon Press, Oxford

Markk, (nd). *Colonial Heritage Benin Dialogue* [online] διαθέσιμο στο : <https://markk-hamburg.de/en/statement-on-the-handling-of-the-benin-bronzes-in-german-museums-and-institutions/>[τελευταία πρόσβαση 23 Μαρτίου 2022]

McClellan, A. (2009). *Cosmocharlatanism* [Review of *Who Owns Antiquity? Museums and the Battle Over Our Ancient Heritage*, by J. Cuno]. *Oxford Art Journal*, 32(1), 167–171.

McIntosh, M. L. (2006). Exploring Machu Picchu: An analysis of the legal and ethical issues surrounding the repatriation of cultural property. *Duke J. Comp. & Int'l L.*, 17, 199.

Melbourne Herald Sun (2004) 'Fight for rare aboriginal artefacts', 10 November 2004, Melbourne

Miller, E. (1973) *That Noble Cabinet*, Andre Deutsch, London

Μιχαήλ, Δ., (2003), Έθνος, εθνικισμός και εθνική συνείδηση. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση, Θεσσαλονίκη: εκδοτικός οίκος Αντ. Σταμούλη

Μουσταίρα, Ε. (2010). Προστασία και επιστροφή πολιτιστικών αγαθών. Αμφιθέατρο Ν.Μ.Α. Αθήνα : Εκδόσεις Σάκκουλα

Museum of Archaeology and Anthropology, (nd). Our approach to the return of museum objects [online] διαθέσιμο στο : <https://maa.cam.ac.uk/about/our-approach-return-museum-objects> [τελευταία πρόσβαση 20 Νοεμβρίου 2022]

Νάκου, Ε. (2009). Μουσεία, ιστορίες και ιστορία. Αθήνα : Εκδόσεις ΝΗΣΟΣ.

National Museums Liverpool, (nd). Benin and Liverpool rethinks World Museum's collection from Benin, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.liverpoolmuseums.org.uk/news/pressreleases/benin-and-liverpool-rethinks-world-museums-collection-benin> [τελευταία πρόσβαση 26 Μαρτίου 2022]

National Museums Scotland, (nd). Benin collections at National Museums Scotland, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.nms.ac.uk/explore-our-collections/stories/global-arts-cultures-and-design/benin-collections-at-national-museums-scotland/> [τελευταία πρόσβαση 16 Νοεμβρίου 2022]

Nayeri, F (2021). France Vowed to Return Looted Treasures. But Few Are Heading Back, The New York Times, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.nytimes.com/2019/11/22/arts/design/restitution-france-africa.html?smid=url-share>

Obiora, I. (2020). Current debates about Colonialism, Slavery and Black Lives Matter: Christian Missionary Activities in Africa revisited. Eprints repository [online] διαθέσιμο στο : <http://eprints.gouni.edu.ng/id/eprint/2584> [τελευταία πρόσβαση 10 Μαρτίου 2022]

Oltermann, P.(2021). Germany first to hand back Benin bronzes looted by British, The Guardian, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.theguardian.com/world/2021/apr/30/germany-first-to-hand-back-benin-bronzes-looted-by-british/> [τελευταία πρόσβαση 19 Μαρτίου 2022]

O'Neill, M. (2004). Enlightenment museums: universal or merely global?. *museum and society*, 2(3), 190-202.

Παπαπετρόπουλος, Δ. (2006), Νόμος 3028/2002 «Για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς». Κείμενο-Σχόλια-Ερμηνεία, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα

Παυλογεωργάτος, Γ.Δ., (2003), Διατήρηση της υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς, Θεσσαλονίκη: εκδόσεις Παρατηρητής

Pearce, S.M. (2002). Μουσεία, αντικείμενα και συλλογές. Θεσσαλονίκη : Εκδόσεις Βάνιας

Pierce, C & Campbell, E. (2020). What are “the Benin Bronzes” and where are they now?, College of Arts, Humanities and Social Sciences Center for Art Collection Ethics University of Denver, [online] διαθέσιμο στο : <https://liberalarts.du.edu/art-collection-ethics/news-events/all-articles/what-are-benin-bronzes-and-where-are-they-now> [τελευταία πρόσβαση 14 Μαρτίου_2022]

Pitt Rivers Museum University Of Oxford, (nd). The Benin Bronzes, [online] διαθέσιμο στο :<https://www.prm.ox.ac.uk/benin-bronzes> [τελευταία πρόσβαση 26 Μαρτίου 2022]

Quirosa, V. (2012), Patrimonial utopias: the return of cultural property. An overview, e-dialogos, [online], διαθέσιμο στο: http://www.diadrasis.org/public/files/edialogos_002-QUIROSA.pdf, [9/8/2022]

Renan, E. (1996), 'What is a nation?', στο Eley, G. & Sunny, R.G (επιμ.), *Becoming National : a Reader*, New York: Oxford Univ. Press.

Roberts, R. L. (1980). Production and Reproduction of Warrior States: Segu Bambara and Segu Tokolor, c. 1712-1890. *The International Journal of African Historical Studies*, Vol 13, No3, pp 389–419.

Ρόκερ, Ρ. (2005). Εθνικισμός και πολιτισμός. Αθήνα : Εκδόσεις ΑΡΔΗΝ

Royal Pavilion & Museums Trust, (nd). Contestable items in our collection [online] διαθέσιμο στο : <https://brightonmuseums.org.uk/about-us/policies-statements/contestable-items-collections/> [τελευταία πρόσβαση 15 Νοεμβρίου 2022]

Rudenstine, D. (2001). Lord Elgin and the Ottomans: The Question of Permission. *Cardozo L. Rev.*, 23, 449.

Sarr, F. & Savoy B. (2018). The Restitution of African Cultural Heritage. Toward a New Relational Ethics, [online] διαθέσιμο στο : http://restitutionreport2018.com/sarr_savoy_en.pdf [τελευταία πρόσβαση 18 Μαρτίου 2022]

Scafidi, S. (2007). Introduction: new dimensions of cultural property. *Fordham International Law Journal*, 31, 684.

Smith, A.D. (1991), *National Identity*, Harmondsworth: Penguin Press (ελλ. Εκδ. Εθνική Ταυτότητα, Αθήνα: Οδυσσέας 2000).

Smith, A.D. (1997), 'The "Golden Age" and national renewal', στο Hosking, G. and Scopflin, G. (επιμ.).

Steffes-Halmer, A. (2021). Germany to begin returning Benin Bronzes in 2022, Deutsche Welle, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.dw.com/en/germany-to-begin-returning-benin-bronzes-in-2022/a-59438275/> [τελευταία πρόσβαση 20 Μαρτίου 2022]

Steffes-Halmer, A. (2022). Germany returns Benin Bronzes to Nigeria, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.dw.com/en/germany-returns-benin-bronzes-to-nigeria/a-62323704> [τελευταία πρόσβαση 17 Νοεμβρίου 2022]

Styles, D. (2020). Black Lives Matter, Benin Bronzes and Britishness: how can UK museums decolonise?, Museums and Heritage Advisor, [online] διαθέσιμο στο : <https://advisor.museumsandheritage.com/features/black-lives-matter-benin-bronzes-and-britishness-how-can-uk-museums-decolonise/> [τελευταία πρόσβαση 13 Μαρτίου 2022]

The Barber Institute of Fine Arts, University of Birmingham, (nd). Unrecorded Edo Artist from the Royal Artisan Guilds of Benin (late 18th/early 19th century), Ikegobo to the Iyoba (Hand Altar to the Queen Mother), [online] διαθέσιμο στο : <https://barber.org.uk/unknown-west-african-artist/> [τελευταία πρόσβαση 28 Μαρτίου 2022]

The British Museum, (nd). [Contested objects from the collection Benin Bronzes](https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/contested-objects-collection/benin-bronzes), [online] διαθέσιμο στο : <https://www.britishmuseum.org/about-us/british-museum-story/contested-objects-collection/benin-bronzes> [τελευταία πρόσβαση 25 Μαρτίου 2022]

Umewaen: Journal of Benin and Edo Studies, Vol.1, pp. 4-41.

University of Aberdeen, King's College, (nd). Ceremony to complete the return of Benin Bronze, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.abdn.ac.uk/news/15479/> [τελευταία πρόσβαση 19 Μαρτίου 2022]

Vrdoljak, A.F., (2008), International Law, Museums and the Return of Cultural Objects, New York: Cambridge University Press

Warren, K.J., (1999). Introduction: A philosophical perspective on the ethics and resolution of cultural properties issues. στο: P.M. Messenger, ed. 1999. The Ethics of Collecting Cultural Property. Whose culture? Whose property? Albuquerque: University of New Mexico Press

Weiss, L. J. (2007). The Role of Museums in Sustaining the Illicit Trade in Cultural Property. *CardozoArts&Ent. LJ*, 25, 837.

Wysocki Gunsch, K. (2018). The Benin Bronzes are not just virtuoso works of art – they record the kingdom’s history, Apollo magazine, [online] διαθέσιμο στο : <https://www.apollo-magazine.com/the-benin-bronzes-are-not-just-virtuoso-works-of-art-they-record-the-kingdoms-history> [τελευταία πρόσβαση 16 Μαρτίου 2022]

Ψαρρού, Ν. (2005), Εθνική ταυτότητα στην εποχή της παγκοσμιοποίησης, Αθήνα: Εκδόσεις GUTENBERG